

Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

**ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗΣ, ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΣΗΣ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

ΚΑΡΑΜΙΧΑΛΗ ΟΛΓΑ

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Κα. ΓΕΡΟΝΙΚΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΠΑΤΡΑ 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Ευχαριστίες.....σελ.3	
2. Περίληψη.....σελ. 4	
3. Εισαγωγή	
I. Αναπτυξιακή πορεία παιδιών σχολικής ηλικίας και εφήβων.....σελ. 6	
II. Νοητική υστέρηση.....σελ. 16	
III. Αναπτυξιακή πορεία παιδιών με νοητική υστέρηση.....σελ. 19	
IV. Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου.....σελ. 22	
4. Μεθοδολογία έρευνας	
I. Σκοπός εργασίας.....σελ. 27	
II. Συμμετέχοντες.....σελ. 27	
III. Τόπος έρευνας.....σελ. 28	
IV. Όργανα μέτρησης.....σελ. 28	
V. Διαδικασία Μέτρησης.....σελ. 29	
VI. Ποιοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων.....σελ. 30	
VII. Περιγραφική κατανομή.....σελ. 31	
5. Αποτελέσματα.....σελ. 85	
6. Συζήτηση Αποτελεσμάτων.....σελ. 89	
7. Συμπεράσματα.....σελ. 93	
8. Βιβλιογραφία.....σελ. 94	

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε όλους όσους συνετέλεσαν στη πραγματοποίηση της εργασίας μας, των οποίων την πολύτιμη συμβολή εκτιμούμε και αναγνωρίζουμε.

Συγκεκριμένα:

Ευχαριστούμε την επιμελήτρια της εργασίας μας, Κα. Γερονίκου Ελευθερία, εργαστηριακή συνεργάτη του Α.Τ.Ε.Ι Πάτρας, για την σωστή καθοδήγησή της και την παροχή των πολύτιμων γνώσεων και της πολυετής εμπειρίας της.

Ευχαριστούμε επίσης, τους διευθυντές και το διδακτικό προσωπικό των ιδρυμάτων, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και των ειδικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και κέντρων, ΕΕΕΚ Χίου, ΤΕΕ ειδικής αγωγής Πατρών και ΚΕΚΥΚΑΜΕΑ Χίου. Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τους βασικούς συντελεστές, που δεν είναι άλλοι από τα 45 παιδιά τα οποία συμμετείχαν με χαρά στην παρούσα έρευνα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Όπως κάθε «φυσιολογικό» παιδί αξιοποιεί τον ελεύθερο χρόνο του απολαμβάνοντας κάθε είδους δραστηριότητας, διασκέδασης και ψυχαγωγίας, έτσι και τα παιδιά με νοητική υστέρηση έχουν τα ίδια δικαιώματα στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Γι' αυτό το λόγο αποφασίσαμε να πραγματοποιήσουμε μία έρευνα μέσω των τεστ PAC και CAPE για να αξιολογήσουμε την προτίμηση (PAC), την συμμετοχή και την ευχαρίστηση (CAPE) στις καθημερινές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των εφήβων με νοητική υστέρηση, σε σύγκριση με τους «φυσιολογικούς» έφηβους και τα παιδιά σχολικής ηλικίας .

Ξεκινώντας λοιπόν την εργασία μας, επικεντρώσαμε το ενδιαφέρον μας στα παιδιά σχολικής ηλικίας και στους έφηβους με «φυσιολογική» νοημοσύνη, καταγράφοντας τις αλλαγές που υπόκεινται τα παιδιά σχολικής ηλικίας και οι έφηβοι σε τομείς όπως βιολογικοί, γνωστικοί και ψυχοκοινωνικοί που επηρεάζουν την ψυχοσύνθεσή τους.

Στη συνέχεια, θέλοντας να γνωρίσουμε καλύτερα τους έφηβους με νοητική υστέρηση, αναφέρουμε τον ορισμό, την ταξινόμηση και τα αίτια της νοητικής υστέρησης. Επιπλέον, παρουσιάζουμε την βιολογική, γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των εφήβων με νοητική υστέρηση σε σχέση με τους «φυσιολογικούς» έφηβους.

Επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μας στις δραστηριότητες που πραγματοποιούν τα παιδιά στον ελεύθερο χρόνο τους, καταγράφουμε αυτές. Επίσης τις ομαδοποιούμε και αναφέρουμε την σημαντική επίδραση που έχει η επιλογή αυτών στη ζωή των παιδιών.

Ένα ιδιαίτερο μέρος της πτυχιακής μας, αποτελεί μια μικρή μελέτη που αφορά στην σύγκριση των εφήβων με νοητική υστέρηση με τα παιδιά σχολικής ηλικίας και με τους «φυσιολογικούς» έφηβους, σχετικά με την προτίμηση, την συμμετοχή και την ευχαρίστηση στις καθημερινές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου.

Τελειώνοντας, ακολουθούν τα συμπεράσματα που προέκυψαν και οι προτάσεις βάση των στοιχείων που βρέθηκαν από την μελέτη μας.

SUMMARY

As every «normal» child takes advantage of his free time, having fun with every kind of activity, game and entertainment, so do children with some mentally disabilities have the same rights in their spare time.

For this reason we decided to carry out a research through CAPE and PAC tests to rate the preference (PAC) as well as the participation and pleasure (CAPE) not only on the school-age but also of the «normal» teenagers.

We started our research, focusing on the school-age children and teenagers. In fact, we took down the changes which happen to them concerning factors such as biological, psychological or cognitive because they affect their psychology.

Afterwards, we gave the definition and classification as well as the reasons of mental disabilities in an attempt to approach the teenagers with mental problems. We also give their biological, cognitive or psychological development in comparison with that of the « normal» teenagers.

We arranged into groups the activities of their spare time and we refer to the impact they have in the children's lives.

A special part of our study has been given to a small study which refers to the comparison among teenagers who suffer from a mental problem with those who don't face such a problem, the «normal» ones.

Finally, there are our conclusions and suggestions according to the facts which were a result of our study.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ

ΒΙΟΣΩΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η βιοσωματική ανάπτυξη του παιδιού κατά τη σχολική ηλικία χαρακτηρίζεται περισσότερο ως ποιοτική παρά ως ποσοτική αύξηση. Ο ρυθμός αύξησης στις διαστάσεις του σώματος παρουσιάζει αισθητή ανάσχεση, για να δοθεί προτεραιότητα στην επεξεργασία και σταθεροποίηση των ραγδαίων μεταβολών της προηγούμενης περιόδου. Πρόκειται για μία σύντομη παύση ανάμεσα στην έντονη αύξηση της προσχολικής ηλικίας και στο αυξητικό τίναγμα της εφηβείας. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885)

Στη φάση αυτή ταχεία αύξηση παρουσιάζουν τα κάτω άκρα και τα οστά του προσώπου. Έτσι το παιδί φαίνεται να επιμηκύνεται και να χάνει την μορφή του «κοντοπόδαρου νάνου» της νηπιακής ηλικίας. Επίσης το πάχος μειώνεται και κατανέμεται σε περισσότερα μέρη του σώματος. Ο σωματότυπος είναι ήδη σαφής από το 6^ο έτος. Από την ηλικία αυτή μπορούμε να καθορίσουμε τις τελικές διαστάσεις του σώματος. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885)

Η σωματική ανάπτυξη των παιδιών εξαρτάται από την αλληλεπίδραση του περιβάλλοντος (π.χ. διατροφή, ασθένειες) και γενετικών παραγόντων. Οι ψηλοί γονείς έχουν συνήθως και ψηλά παιδιά. (Michael Cole Sheila R. Cole, 2001)

Οι νεότερες γενιές παρουσιάζουν, σε σύγκριση με τις παλιότερες, μια προοδευτική αύξηση στις διαστάσεις του σώματος. Η αύξηση αυτή φαίνεται ότι οφείλεται στη βελτίωση των όρων διαβίωσης, δηλ. στην διατροφή, την υγειονομική περίθαλψη και στην σωματική άσκηση. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885)

Ρίχνοντας μία ματιά σε καθημερινές σκηνές των παιδιών σχολικής ηλικίας βλέπουμε αύξηση των κινητικών δεξιοτήτων, η οποία κρίνεται αναγκαία έτσι ώστε να συμμετέχουν σε δραστηριότητες μέσα στην τάξη που απαιτούν λεπτές κινήσεις, και κινήσεις συντονισμού χεριού-ματιού όπως η γραφή, οι χειροτεχνίες, η ζωγραφική κ.α. Καθώς και να είναι ευπρόσδεκτα στις ομάδες συνομηλίκων τους, γεγονός που

επηρεάζει τη διαμόρφωση του χαρακτήρα τους. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885 και Michael Cole Sheila R. Cole, 2001)

Στη δεύτερη δεκαετία της ζωής, μια σειρά βιολογικών εξελίξεων, γνωστών ως ήβη, μεταμορφώνουν τα άτομα από την κατάσταση της φυσικής ανωριμότητας σε μία κατάσταση βιολογικής ωριμότητας και ικανότητας για σεξουαλική αναπαραγωγή. Η ήβη αρχίζει με ένα σήμα από τον υποθάλαμο, ο οποίος βρίσκεται στη βάση του εγκεφάλου, και ενεργοποιεί την υπόφυση, ένα όργανο που είναι προσαρτημένο στον υποθάλαμο. Μετά η υπόφυση αυξάνει την παραγωγή των ορμονών ανάπτυξης, που με τη σειρά τους, ενεργοποιούν την ανάπτυξη όλων των ιστών του σώματος.

Τη βιολογική ανάπτυξη του εφήβου είναι καλό να τη μελετήσουμε από 2 τομείς της οργανικής εξέλιξης του εφήβου, 1) από τις μεταβολές που υφίσταται ο βιοσωματικός τομέας και 2) από τις μεταβολές που συμβαίνουν στις γενετήσιες λειτουργίες του εφήβου, οι οποίες είναι εξίσου σημαντικές.

1) Βιοσωματικός τομέας

Οι σωματικές αλλαγές είναι δυνατό να θεωρηθούν ότι κατ' εξοχήν σηματοδοτούν τη μετάβαση από την παιδική ζωή στην ενηλικίωση. Αγόρια και κορίτσια τώρα μεγαλώνουν πιο γρήγορα από οποιαδήποτε άλλη εποχή, εκτός της βρεφικής ηλικίας. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται «αυξητικό τίναγμα» της εφηβείας και είναι δυνατό να προκαλέσει ψυχικές εντάσεις στο αναπτυσσόμενο έφηβο. Διαπιστώνοντας τα νέα βιοσωματικά δεδομένα του εαυτού του καλείται να προσαρμοστεί στη νέα του εμφάνιση, στο λεγόμενο βιοσωματικό είδωλο. Η κατανόηση του βιοσωματικού ειδώλου του ίσως να σημαίνει και την κατανόηση της συμπεριφοράς του εφήβου.

Υπάρχουν σημαντικές ατομικές διαφορές ως προς τον χρόνο έναρξης της εφηβείας, ως προς την διάρκεια, την ένταση και το ρυθμό περάτωσης της. Επιπλέον διαφορές σημειώνονται και ως προς το φύλο. Στα κορίτσια παρατηρείται ταχύτερη βιοσωματική ανάπτυξη κατά 2 χρόνια σε σχέση με τα αγόρια.

Κατά την διάρκεια της εφηβείας, ορισμένα μέρη του σώματος αναπτύσσονται πριν από άλλα. Η ανάπτυξη ξεκινάει με την αύξηση του μήκους των ποδιών, συνεχίζει με το μήκος του κορμού και ολοκληρώνεται με την αύξηση του εύρους των ώμων και του στήθους.

Ακόμη και το κεφάλι συμμετέχει στην «έκρηξη» της ανάπτυξης, και μεγαλώνει αισθητά (που έχει μεγαλώσει ελάχιστα από την ηλικία των 2 ετών), καθώς επίσης και ο εγκεφαλος. Εμφανείς είναι και οι αλλαγές που συμβαίνουν στο πρόσωπο.

Επιμηκύνετε η μύτη και τα δόντια και στη συνέχεια αναπτύσσεται το στόμα, τα χείλη και το σαγόι.

Παράγοντες που επηρεάζουν τη βιοσωματική ανάπτυξη:

- 1) Κληρονομικότητα: Η επίδραση της είναι εμφανής κατά κύριο λόγο στο χρόνο έναρξης της ήβης και κατά συνέπεια στο «αυξητικό τίναγμα».
- 2) Διατροφή: Το είδος της διατροφής καθώς επίσης και η ποσότητα παίζει σημαντικό ρόλο στη σωματική ανάπτυξη του εφήβου.
- 3) Κλιματολογικές συνθήκες: οι επιδράσεις αυτών είναι έμμεσες και σχετίζονται με το είδος της διατροφής και τη μικροβιολογική κατάσταση του περιβάλλοντος.
- 4) Μορφωτικό- οικονομικό επίπεδο της οικογένειας: Πιστεύεται ότι οι επιδράσεις του είναι έμμεσες. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό κατά πόσο η οικογένεια που ανήκει ο έφηβος μπορεί να του εξασφαλίσει υγιεινή διαβίωση, σωστή διατροφή και επαρκή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 4, 1885)

2) Γενετήσια ωρίμανση

Η γενετήσια ωρίμανση αποτελεί κυρίαρχη βιολογική αλλαγή κατά την εφηβεία και περιέχει την ωρίμανση των γεννητικών οργάνων και την έναρξη της γενετήσιας λειτουργίας. Οι μεταβολές που συμβαίνουν στο αναπαραγωγικό σύστημα διακρίνονται σε α) πρωτεύοντα και β) δευτερεύοντα γνωρίσματα της ήβης.

α) Πρωτεύοντα γνωρίσματα: Στη διάρκεια της ήβης, όλα τα πρωτεύοντα σεξουαλικά όργανα, δηλαδή τα όργανα που εμπλέκονται στην αναπαραγωγή, διευρύνονται και ωριμάζουν λειτουργικά. Στα αγόρια πρωτεύοντα γνωρίσματα της ήβης θεωρούνται, το πέος και οι όρχις, ενώ στα κορίτσια οι ωοθήκες, η σάλπιγγα και η μήτρα. Χαρακτηριστική είναι η αρχή της έμμηνης ρύσης, της οποίας η έναρξη παρατηρείται σχετικά αργά στην ήβη.

β) Δευτερεύοντα γνωρίσματα: Τα δευτερεύοντα γνωρίσματα του φύλου είναι οι ανατομικές και φυσιολογικές ενδείξεις που διακρίνουν αμέσως τους άνδρες από τις γυναίκες και εμφανίζονται την ίδια εποχή που ωριμάζουν τα πρωτεύοντα σεξουαλικά όργανα. (Michael Cole Sheila R. Cole, 2001)

Οι μελέτες των σωματικών αλλαγών που συνδέονται με την ήβη δείχνουν ότι, συνήθως, διαρκεί περίπου 4 χρόνια (Tanner, 1990). Η διάρκεια της ήβης, όμως ποικίλλει, όπως ποικίλλει και η ηλικία έναρξης της. Ένα αγόρι μπορεί να περάσει από τις εκδηλώσεις της ήβης στο χρόνο που χρειάζεται ένα άλλο αγόρι για να αναπτυχθούν τα γεννητικά του όργανα. (Michael Cole Sheila R. Cole, 2001)

Τα φαινόμενα κατά τα οποία η ήβη αρχίζει 1 ή 2 χρόνια νωρίτερα ή αργότερα από τη μέση ηλικία ενηβίωσης ονομάζονται πρόωμη ή αργοπορημένη ήβη αντίστοιχα.

Σε γενικές γραμμές, η πορεία της σωματικής ανάπτυξης του εφήβου χαρακτηρίζεται ως γενική, ανομοιόμορφη και ιδιόρρυθμη. Γενική, γιατί η ίδια ανάπτυξη ισχύει για όλους τους εφήβους, ανομοιόμορφη επειδή είναι διαφορετική στα δύο φύλα και ιδιόμορφη, λόγω των ατομικών διαφορών μεταξύ των εφήβων. (Κουρκούτας Ε., 2001).

ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Πληροφορίες για τη νοητική ανάπτυξη αντλούμε από α) τους γενετικούς ψυχολόγους, οι οποίοι ενδιαφέρονται για το είδος της σκέψης που κυριαρχεί σε κάθε ηλικία, β) τους ψυχομετρικούς ψυχολόγους, οι οποίοι ενδιαφέρονται για την ποσοτική πλευρά της νοητικής ανάπτυξης, καθώς επίσης και για τις ατομικές διαφορές ως προς τη νοημοσύνη και γ) τους συμπεριφοριστές ψυχολόγους, οι οποίοι εκκινούν από την άποψη ότι η νοητική δραστηριότητα του ατόμου, όπως και οι άλλες μορφές ψυχικής ζωής, είναι αποτέλεσμα μάθησης, προϊόν συνεξαρτήσεων μεταξύ ερεθισμάτων που δέχεται το άτομο από το περιβάλλον του και αντιδράσεων του ατόμου στα ερεθίσματα αυτά. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885)

Σύμφωνα με τον Ελβετό γενετικό ψυχολόγο Jean Piaget, η ανάπτυξη της νοημοσύνης διέρχεται τέσσερις αναπτυξιακές περιόδους:

α) την αισθησιοκινητική περίοδο (από την γέννηση ως το 2^ο έτος)

β) την προσυλλογιστική περίοδο (από το 3^ο ως το 6^ο έτος)

γ) συγκεκριμένη σκέψη (από το 7^ο ως το 11^ο έτος)

δ) αφαιρετική σκέψη (από το 12^ο ως το 19^ο έτος) (Ουάντσγουερθ, Μ.Γ., 2001)

Η τρίτη περίοδος νοητικής ανάπτυξης είναι η περίοδος των συγκεκριμένων νοητικών πράξεων όπου το παιδί καταφέρνει να επιλύει προβλήματα χρησιμοποιώντας τες. Οι νοητικές αυτές πράξεις θεωρούνται συγκεκριμένες, γιατί πραγματοποιούνται παρουσία των αντικειμένων και των συμβάντων στα οποία αφορούν. Οι συγκεκριμένες νοητικές πράξεις, κατά τον Jean Piaget, συνιστούν την μετάβαση μεταξύ της προ- λογικής σκέψης της πρώτης παιδικής ηλικίας και τις γενικές λογικές δομές της ενήλικης σκέψης.

Η σκέψη των παιδιών καθώς φτάνουν στη μέση παιδική ηλικία είναι λειτουργική και τους επιτρέπει να συνδυάζουν, να κατατάσσουν και να μετασχηματίζουν αντικείμενα και πράξεις στο νου τους (Michael Cole Sheila R. Cole, 2001).

Ακόμη και από την αρχή της σχολικής ηλικίας, τα παιδιά κατακτούν βασικά γνωστικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η αναστρεψιμότητα, η οποία διακρίνεται στην αναίρεση και την αντιστάθμιση. Αναίρεση ονομάζεται η προς την αντίθετη κατεύθυνση διεκπαιρευόμενη νοητικά λογική πράξη με αποτέλεσμα την ακύρωση της. Αντιστάθμιση είναι η ικανότητα των παιδιών να συγκρίνουν τις αλλαγές σε δύο απόψεις ενός προβλήματος και να δουν πώς η μία αντισταθμίζει την άλλη. Την αναίρεση τη χρησιμοποιούν συχνότερα και με ευχέρεια, ενώ την αντιστάθμιση τη χρησιμοποιούν σπανιότερα και με δυσχέρεια.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η διατήρηση, όπου τα παιδιά κατανοούν ότι ορισμένες ιδιότητες ενός αντικειμένου παραμένουν ίδιες, ανεξάρτητα από τις οποιεσδήποτε επιφανειακές- εξωτερικές αλλοιώσεις που υφίσταται το αντικείμενο. Η διατήρηση δεν γίνεται συγχρόνως αλλά σε διαφορετικές χρονικές περιόδους.

Ένα επίσης επίτευγμα που χαρακτηρίζει αυτή την ηλικία είναι η ικανότητα ταξινόμησης αντικειμένων και φαινομένων. Σύμφωνα με πολλαπλά κριτήρια, η ταξινόμηση επιτρέπει στα παιδιά να σκέφτονται πιο συστηματικά τις σχέσεις μεταξύ των αντικειμένων.

Στην σχολική ηλικία τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να επιλύουν ποικίλα προβλήματα με την ταυτόχρονη παρουσία πολλών στρατηγικών. Ακόμη, αναπτύσσουν νέες στρατηγικές, καθώς αλλαγές σημειώνονται στη συχνότητα, την αμεσότητα και την ακρίβεια με τις οποίες χρησιμοποιούνται αυτές.

Όσον αφορά στη γλωσσική ανάπτυξη στη σχολική ηλικία, η άρθρωση έχει πάρει την ώριμη μορφή της. Το μέγεθος του λεξιλογίου σταδιακά αυξάνεται. Ενώ στο 5ο έτος είναι 2100 λέξεις, στο 10ο έτος γίνεται 5400 περίπου λέξεις και στο 12ο έτος 7200 λέξεις.

Η γλωσσική κατάκτηση εκφράζεται μέσα από την κορυφαία συνειδητοποίηση του μηχανισμού της ανάγνωσης και της γραφής. Στην ίδια ηλικία εμφανίζεται η κωδικοποιημένη γλώσσα των μελών της ομάδας (κορακίστικα).

Υπάρχουν τεράστιες ατομικές διαφορές στις γλωσσικές ικανότητες, οι οποίες σχετίζονται με πλείστους ατομικούς και κοινωνικούς παράγοντες.

Το 7% του μαθητικού πληθυσμού (κυρίως τα αγόρια) παρουσιάζουν διαταραχές λόγου: αφασία, ψευδισμός, τραυλισμός, βατταρισμός, αναγραμματισμός, δυσλεξία, αλαλία, κ.λπ. Τα αίτια μπορεί να είναι οργανικά (τραύματα) ή και ψυχολογικά (πιεσμένη δεξιοχειρία, αδιάγνωστη ελαφρά νοητική καθυστέρηση, πρώιμη είσοδος του παιδιού στο σχολείο, ένταση στις σχέσεις γονέων-παιδιού, δασκάλου- παιδιού). (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885)

Παρ' όλες τις κατακτήσεις αυτές, οι σκέψεις των παιδιών των 7 έως 11 ετών παρουσιάζουν βασικά μειονεκτήματα, τα οποία θα υπερνικηθούν στην επόμενη εξελικτική φάση, δηλαδή στην περίοδο αφαιρετικής σκέψης.

Κατά τη διάρκεια της εφηβείας μεγάλη σημασία έχουν τα σπουδαία επιτεύγματα και οι μεταβολές που υφίσταται η σκέψη. Παρόλο που ο εγκέφαλος με την έναρξη της ήβης έχει φτάσει σχεδόν στο 95% του τελικού του μεγέθους, ωστόσο και κατά την εφηβεία, ιδιαίτερα στα 3-4 χρόνια, πραγματοποιούνται σημαντικές ποσοτικές και ποιοτικές μεταβολές στις νοητικές ικανότητες του εφήβου.

Η κατάκτηση της αφαιρετικής σκέψης επηρεάζει την θεώρηση του Εγώ του εφήβου και κατά συνέπεια γίνεται ενδοσκοπικός αναλυτής και κριτικός. Τον βοηθά να μελετήσει τις αξίες της ζωής, να μην ικανοποιείται με ό, τι παρατηρεί στο περιβάλλον του. Αποκτά την ικανότητα να αντιλαμβάνεται τον κόσμο του όπως είναι.

Η μετάβαση από την συγκεκριμένη σκέψη του παιδιού της σχολικής ηλικίας στην αφαιρετική σκέψη του εφήβου επιτυγχάνεται με την εμφάνιση νέων γνωστικών κατακτήσεων. Οι κυριότερες κατακτήσεις που αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά της αφαιρετικής σκέψης του εφήβου είναι:

1. Η ανάπτυξη του πιθανού- του δυνατού

Ο έφηβος προσπαθώντας να βρει τη λύση κάποιου προβλήματος, δοκιμάζει όλες τις πιθανές σχέσεις και μετά με συνδυασμό πειραματισμού και λογικής ανάλυσης, επιλέγει την σχέση εκείνη που οδηγεί σε λογικό αποτέλεσμα.

Ένα παιδί όταν καλείται να αντιμετωπίσει ένα πρόβλημα ξεκινά από τα πραγματικά δεδομένα προχωρώντας σε λύσεις άμεσα συνδυασμένες με τα δεδομένα αυτά. Αντίθετα ο έφηβος προσπαθεί να κατανοήσει τις πραγματικές- δυνατές λύσεις και με βάση τα πραγματικά δεδομένα καθορίζει την λύση που ισχύει στην πραγματικότητα.

Έτσι, πλέον ο έφηβος είναι εφικτό να συζητά με διαφορετικά επιχειρήματα εφόσον αντιλαμβάνεται τις πιθανές διαστάσεις ενός θέματος. Από πραγματιστής που ήταν κατά τη σχολική ηλικία, τώρα γίνεται σκεπτικιστής για ό, τι συμβαίνει γύρω του και

ιδεαλιστής στις λύσεις που δίνει στα προβλήματα της ζωής. Γι' αυτό εξάλλου έχει τη δυνατότητα να είναι ένας πολύ δύσκολος συνομιλητής για τους ενήλικες που προσπαθούν να τον κάνουν να ενστερνιστεί τις απόψεις τους.

2. Χρήση του υποθετικού- παραγωγικού συλλογισμού

Με τον όρο συλλογισμό εννοούμε την διαδικασία της σκέψης με την οποία καταστρώνεται μια σειρά αλληλένδετων προτάσεων- κρίσεων για να αποδειχθεί η αλήθεια μίας απόφασης. Υπάρχουν τρία είδη συλλογισμού: α) ο παραγωγικός συλλογισμός, που έχει ως αφετηρία το γενικό και αφηρημένο, και ως κατάληξη το ειδικό και το συγκεκριμένο. β) ο επαγωγικός συλλογισμός, που έχει ως αφετηρία το ειδικό και το συγκεκριμένο, και ως κατάληξη το γενικό και το αφηρημένο και γ) ο αναλογικός συλλογισμός, που έχει ως αφετηρία το μερικό και ως κατάληξη πάλι το μερικό.

Ο έφηβος έχει την ικανότητα να διατυπώνει αλληλένδετες κρίσεις για να καταλήξει σ' ένα λογικό συμπέρασμα από το γενικό στο μερικό, δηλαδή γίνεται χρήση του παραγωγικού συλλογισμού. Συγκεκριμένα ο έφηβος μελετά το πρόβλημα, διατυπώνει υποθέσεις που πιθανόν οδηγούν στην λύση του προβλήματος και συμπεραίνει ότι ορισμένα δεδομένα θα πρέπει λογικά να υπάρχουν στην πραγματικότητα. Επιπλέον, σκέφτεται για το υποθετικό εξίσου καλά με το πραγματικό και έχει την ικανότητα να συνάγει συμπεράσματα από υποθετικές προτάσεις.

3. Χρήση συνδυαστικών συστημάτων και της επιστημονικής- πειραματικής μεθόδου

Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει τρία στάδια: α) τη διατύπωση υποθέσεων, όπου ο έφηβος μπορεί πρώτα να διατυπώνει τις υποθέσεις σύμφωνα με τα δεδομένα που έχει και ύστερα να προβεί σε συνδυασμό όλων αυτών των στοιχείων. β) Τον πειραματισμό, που ελέγχει την ορθότητα των παραπάνω υποθέσεων σε σχέση με τους συνδυασμούς που επιχείρησε και γ) τη διατύπωση του κανόνα που ερμηνεύει το φαινόμενο.

4. Χρήση της προτασιακής λογικής

Ο έφηβος είναι ικανός να χρησιμοποιεί την διαδικασία επίλυσης προβλημάτων και να πειραματίζεται με όχι αποκλειστικά εμπειρικά δεδομένα αλλά και με δεδομένα με αφηρημένο χαρακτήρα (σύμβολα). Αυτή η διαδικασία χρησιμοποιείται επιτυχώς για πρώτη φορά κατά την εφηβεία.

5. Ταυτόχρονη χρήση των δύο μορφών αναστρεψιμότητας

Τώρα ο έφηβος χρησιμοποιεί και τις δύο μορφές αναστρεψιμότητας (αναίρεση και αντιστάθμιση) εξίσου το ίδιο.

Οι νέες γνωστικές δομές των εφήβων έχουν ως συνέπεια την ανάπτυξη του γλωσσικού του τομέα. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τον εκφραστικό τομέα το λεξιλόγιο του πλουτίζει, ενώ συγχρόνως αυξάνεται και ο αριθμός των λέξεων τις οποίες κατανοεί, ακόμα και με αφηρημένο περιεχόμενο. (Δοξιάδη & Ζαχαροπούλου, 1985).

Ενδιαφέρον στην επικοινωνιακή συμπεριφορά του εφήβου είναι η γλώσσα της εφηβικής κουλτούρας. Πρόκειται για ένα ειδικό λεξιλόγιο, ένα είδος argot, που χρησιμοποιείται από τις εφηβικές ομάδες, ως στοιχείο ταύτισης του ατόμου με την ομάδα. Επιπλέον αναφέρεται σε θέματα που είναι σημαντικά για τη συγκεκριμένη εφηβική ομάδα, και είναι διαφορετική μεταξύ των αγοριών και κοριτσιών. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 4, 1885)

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την κατάκτηση ή μη της αφηρημένης σκέψης είναι οι ατομικοί παράγοντες, όπως νοημοσύνη, στάση απέναντι στη ζωή και οι κοινωνικοί παράγοντες, όπως ο βαθμός πολυπλοκότητας του περιβάλλοντος στο οποίο ζει και συναναστρέφεται ο έφηβος.

Η αξιολόγηση της νοημοσύνης μπορεί να γίνει με την βοήθεια της κλίμακας BINET αν πρόκειται για παιδιά ή με την κλίμακα WISC η οποία απευθύνεται σε ενήλικες. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 4, 1885)

Η νοητική ηλικία φθάνει στο ανώτερο σημείο της περίπου στο μισό της εφηβείας, δηλαδή στην ηλικία των 16 ετών ή και νωρίτερα. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 4, 1885)

ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Στην σχολική ηλικία και στην εφηβεία εκτός από τις ραγδαίες και καθολικές αλλαγές που παρατηρούνται στο βιολογικό τομέα και τις νέες κατακτήσεις στο γνωστικό, εμφανής είναι και η ανάπτυξη στο ψυχοκοινωνικό τομέα.

Το αναπτυσσόμενο άτομο ζει στον κόσμο των ενηλίκων και των συνομηλίκων. Χρονικά προηγείται το ενδιαφέρον προς τους ενήλικες, σταδιακά μειώνεται και αυξάνεται προς τους συνομηλίκους. Όταν το άτομο δεν καταφέρνει να διαμορφώσει καλές σχέσεις στα πρώτα χρόνια της ζωής του με τους ενήλικες και με τους συνομηλίκους του, συνήθως γίνεται κοινωνικά και συναισθηματικά ελλειμματικό. (Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885)

Το παιδί της σχολικής ηλικίας αφήνει το περιβάλλον της οικογένειας και το παιχνίδι και εισέρχεται στο χώρο των κοινωνικών σχέσεων και της οργανωμένης εργασίας. (Πρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885)

Για το παιδί δύο στοιχεία κυριαρχούν: α) η επιθυμία για συμμετοχή στις ομάδες και β) η τάση για φιλοπονία και παραγωγικότητα.

Η επιθυμία για συμμετοχή στις ομάδες ξεκινά από τη σχολική κοινότητα, όπου το παιδί διαδραματίζει δύο ρόλους, το ρόλο του μαθητή και του συμμαθητή. Έτσι το παιδί θα αποκτήσει φίλιες και θα γίνει κοινωνικά αποδεκτό. Η δομή των ομάδων, καθώς και η σημασία που αποδίδει το παιδί στη συμμετοχή αυτών αλλάζει σταδιακά. Αρχικά, οι ομάδες είναι ομόφυλες, χαρακτηρίζονται από μια χαλαρότητα και το κοινό τους ενδιαφέρον είναι το παιχνίδι. Προς το τέλος των σχολικών χρόνων οι ομάδες γίνονται ετερόφυλες και πιο οργανωμένες. Η σημασία που αποδίδει το παιδί στη συμμετοχή στις ομάδες αυξάνεται παροδικά και κορυφώνεται και αυτή στο τέλος των σχολικών χρόνων. (Πρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885)

Η τάση για φιλοπονία και παραγωγικότητα εμφανίζεται σε αυτήν την ηλικία, αφού το παιδί διαθέτει όλες τις ικανότητες για να αναλάβει και να εκτελέσει δραστηριότητες που απαιτούν κινητική επιδεξιότητα, αυτοέλεγχο, συνεργασία με άλλους, προγραμματισμό, επιμονή και διατήρηση του ενδιαφέροντος ως προς την ολοκλήρωση του έργου. Σημαντικό ρόλο εδώ διαδραματίζουν η οικογένεια και το σχολείο, δηλαδή κατά πόσο ενθαρρύνουν και ενισχύουν το παιδί. (Πρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 3, 1885)

Στη συνέχεια, σχετικά με τον έφηβο αναπτύσσεται η ικανότητα της κατανόησης του εαυτού του, της σχέσης με τους άλλους και των απόψεων και των ιδεών απέναντι σε αρχές και αξίες που επικρατούν στην κοινωνία. (ιστοσελίδα).

Όσον αφορά στις κατακτήσεις και τα επιτεύγματα στην εφηβεία υπάρχουν μια σειρά στόχων που πρέπει να επιτευχθούν σε ψυχοκοινωνικό επίπεδο (Μανωλόπουλος, 1986) και είναι οι εξής:

1. Επίλυση του οιδιπόδειου, δηλ. να πάψει ο νέος να απαιτεί την αποκλειστική αγάπη των γονέων, αλλά και να μην απαιτεί από τους άλλους να τον αγαπούν όπως οι γονείς του.
2. Ανεύρεση νέων «αντικειμένων συναισθηματικής επένδυσης». Ένας φυσιολογικός νέος δεν επιθυμεί να μένει προσκολλημένος στους γονείς του, αλλά επιθυμεί να συναναστρέφεται με άλλα άτομα, αντλώντας ικανοποίηση από αυτά.

3. Σχηματισμός σταθερών εξωοικογενειακών σχέσεων. Πλέον ο έφηβος νιώθει ότι ο έξω κόσμος είναι πιο σημαντικός γι' αυτόν και ότι πλέον δεν ανήκει αποκλειστικά στην οικογένεια του.
4. Εδραίωση της προσωπικής και σεξουαλικής ταυτότητας αφού ο έφηβος δεν αισθάνεται πλέον φόβο να ταυτιστεί με του συνομηλίκους του και να νιώσει ότι γίνεται άνδρας ή γυναίκα. (Κουρκούτας Η., 2001)

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων απαιτείται η αναδιοργάνωση της προσωπικότητας του εφήβου.

Με την είσοδο του παιδιού στην εφηβεία σημειώνονται σημαντικές αλλαγές τόσο στις σχέσεις με τους ενηλίκους και συνομηλίκους, όσο και με τον ίδιο του τον εαυτό. Όσον αφορά στη σχέση του με τους ενηλίκους, το παιδί με την συμβιωτική εξάρτηση, γίνεται τώρα έφηβος με βουλευτική και καθολική αυτονομία, αυτοδιαχείριση και αυτοπροσδιορισμό. Σχετικά με τους συνομηλίκους του , το παιδί εντάσσεται σε ομόφυλες ομάδες επιδιώκοντας να γίνει αποδεκτό , ενώ γίνεται έφηβος δημιουργώντας ετερόφυλες σχέσεις. Τέλος, ως προς τον εαυτό του, παρορμώμενος από ενδιαφέροντα θεωρητικά- ενδοσκοπικά, απαιτεί να γνωρίσει τον εσωτερικό του εαυτό και να αποκτήσει την ταυτότητα του Εγώ.

Επίσης, όσον αφορά στους ατομικούς και κοινωνικούς παράγοντες μπορούν να επιδρούν στην εφηβική προσωπικότητα και να καθορίζουν τα διάφορα ψυχολογικά φαινόμενα.

Τόσο οι βιοσωματικοί παράγοντες όσο και οι γνωστικές αλλαγές έχουν άμεση επίδραση στην ψυχοδυναμική του εφήβου. Συγκεκριμένα, οι αλλαγές στο ενδοκρινολογικό σύστημα καθιστούν τον έφηβο πιο ευσυγκίνητο. Επιπλέον, ο έφηβος είναι δύσκολο να ενσωματωθεί στο νέο του είδωλο, με αποτέλεσμα να βιώνει μια ψυχική ένταση. Σχετικά με τις νέες γνωστικές δομές, επηρεάζουν τη στάση του ως προς τους γονείς, την κοινωνία και τον εαυτό του. Επίσης του επιτρέπει να αποκαλύπτει εναλλακτικές λύσεις για όλα τα θέματα. Χαρακτηριστικός είναι και ο εγωκεντρισμός του εφήβου. Επειδή ο ίδιος επικεντρώνεται στον εαυτό του, πιστεύει ότι και οι υπόλοιποι ασχολούνται με αυτόν. Θεωρεί ότι τα προσωπικά του βιώματα είναι τα μοναδικά.

Η κύρια αναπτυξιακή απαίτηση της εφηβείας είναι η απόκτηση της ταυτότητας του Εγώ. Ο έφηβος καλείται να διαμορφώσει μια ενιαία και σταθερή εικόνα για τον εαυτό του και τον ρόλο του στην κοινωνία. Ωστόσο, η αποτυχία να διαμορφώσει μια σαφή εικόνα του Εγώ οδηγεί σε σύγχυση ρόλων. Επιπλέον η ευκολία με την οποία ο

έφηβος διαμορφώνει μια σαφή ταυτότητα του Εγώ εξαρτάται από τα βιώματα της παιδικής ηλικίας και την κοινωνία.

Το γεγονός ότι οι έφηβοι δαπανούν πολύ χρόνο για να διαμορφώσουν την ταυτότητα του Εγώ, οδήγησε πολλούς ψυχολόγους να πιστεύουν ότι οι προσπάθειες του εφήβου να ταξινομήσει τις διάφορες εναλλακτικές λύσεις και να καταλήξει σε υπεύθυνες επιλογές, του προκαλούν ψυχολογική αναστάτωση, μια κρίση ταυτότητας.(Παρασκευόπουλος Ι. Τεύχος 4, 1885)

II. ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ

Τα άτομα με νοητική υστέρηση, αποτελούν έναν ανομοιογενή πληθυσμό, του οποίου το εύρος και το είδος των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, ποικίλει και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες.

ΟΡΙΣΜΟΣ

Ο ορισμός της νοητική υστέρησης έχει τις ρίζες του βαθιά στους αιώνες της ανθρώπινης κοινωνικής ύπαρξης. Με το πέρασμα των χρόνων ο ορισμός της «νοητικής υστέρησης» έχει αποδοθεί με διάφορους όρους και έχει ερμηνευτεί με πολλούς ορισμούς, οι οποίοι εγκαταλείφθηκαν, διότι πρόσβαλλαν τα άτομα αυτά.

Ο ορισμός που έχει γίνει ευρύτερα αποδεκτός, είναι αυτός του Αμερικάνικου Συνδέσμου Νοητικής Καθυστέρησης (A.A.M.D-American Association on Mental Deficiency). «Η νοητική υστέρηση αναφέρεται στη γενική νοητική λειτουργία, η οποία είναι κάτω από το μέσο όρο (συγκεκριμένα, σε ένα σταθμισμένο τεστ νοημοσύνης, το διανοητικό πηλίκο που παρουσιάζει το άτομο, πρέπει να είναι περίπου ίσο ή μικρότερο από το 70), που συνοδεύεται από ανεπάρκεια της προσαρμοστικής συμπεριφοράς (αυτοεξυπηρέτηση, ζωή μέσα στο σπίτι, κοινωνικές δεξιότητες, αυτό-καθοδήγηση, λειτουργικές ακαδημαϊκές δεξιότητες, ψυχαγωγία, υγεία-ασφάλεια, χρήση κοινωνικών παροχών, εργασία, επικοινωνία) και εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια την περίοδο της ανάπτυξης (πριν την ηλικία των 16 με 18 ετών).» (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004 και Βασιλείου Γ.Ε., 1998)

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣΗΣ

Για την ταξινόμηση της νοητικής καθυστέρησης χρησιμοποιείται ο δείκτης νοημοσύνης, έτσι διακρίνεται σε τέσσερις κατηγορίες: ελαφρά, μέτρια, σοβαρή και πολύ σοβαρή νοητική υστέρηση.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ
α. Ελαφρά	50-55 μέχρι 70
β. Μέτρια	35-40 μέχρι 50-55
γ. Σοβαρή	20-25 μέχρι 35-40
δ. Πολύ σοβαρή	Κάτω των 20-25

α. Ελαφρά νοητική υστέρηση

Τα άτομα με την ελαφρά νοητική υστέρηση έχουν δείκτη νοημοσύνης μεταξύ 50-55 μέχρι 70 και αποτελούν το 85% των νοητικά υστερούντων ατόμων. Αιτία μπορεί να αποτελέσουν οι αρνητικές περιβαλλοντικές καταστάσεις ή ο συνδυασμός γενετικών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Η διάγνωσή της σπάνια γίνεται στην προσχολική ηλικία, αν και υπάρχει μικρή καθυστέρηση στις αντιληπτικές και κινητικές ικανότητες. Μαθησιακές δυσκολίες, περιορισμένη ικανότητα κριτικής σκέψης ή προβλήματα κοινωνικής προσαρμογής γίνονται αντιληπτά μετά την είσοδο των παιδιών στο σχολείο. Παρόλο αυτά ως ενήλικες έχουν την ικανότητα να αποκτήσουν κοινωνικές και επαγγελματικές δεξιότητες.

β. Μέτρια νοητική υστέρηση

Τα παιδιά με την μέτρια νοητική υστέρηση έχουν δείκτη νοημοσύνης μεταξύ 35-40 μέχρι 50-55 και αποτελούν το 7-10% των νοητικά υστερούντων ατόμων. Νευρολογικές, ενδοκρινολογικές ή μεταβολικές διαταραχές μπορούν να αποτελέσουν αιτία. Τα προβλήματά τους αναγνωρίζονται νωρίς στη βρεφική, παιδική ή προσχολική ηλικία. Τα παιδιά αυτά αποκτούν στοιχειώδεις σχολικές δεξιότητες, κοινωνικοποιούνται μέχρι ενός βαθμού και αυτοεξυπηρετούνται. Μπορούν να ασκήσουν ένα απλό επάγγελμα.

γ. Σοβαρή νοητική υστέρηση

Τα παιδιά με την βαριά νοητική υστέρηση έχουν δείκτη νοημοσύνης μεταξύ 20-25 μέχρι 35-40 και αποτελούν το 3-5% του συγκεκριμένου πληθυσμού. Οφείλεται σε βιολογικά αίτια, δεν αποκλείονται, όμως, ατυχήματα ή ασθένειες κατά την

προγεννητική, την προγεννητική ή τη μεταγεννητική περίοδο. Συνήθως συνοδεύεται από εγκεφαλική παράλυση, προβλήματα ακοής ή όρασης κ.α. Παρουσιάζουν προβλήματα κοινωνικής ανεπάρκειας και αυτοεξυπηρέτησης.

δ. Πολύ σοβαρή νοητική υστέρηση

Τα παιδιά με την βαριά νοητική υστέρηση αποτελούν το 1-2% του συνόλου των παιδιών με νοητική υστέρηση και έχουν δείκτη νοημοσύνης κάτω των 20-25. Η επαφή των παιδιών αυτών με το περιβάλλον είναι περιορισμένη, γι' αυτό το λόγο πολλά βρίσκονται σε δημόσια ιδρύματα. (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004, Βασιλείου Γ.Ε., 1998 και Κακούρος Ε.- Μανιαδάκη Κ., 2006)

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣΗΣ

Τα αίτια της νοητικής υστέρησης ταξινομούνται σε γενετικά και περιβαλλοντικά.

∅ Γενετικά αίτια. Τα οποία οφείλονται κυρίως σε χρωμοσωματικές ανωμαλίες και ανωμαλίες μεταβολισμού.

Οι χρωμοσωματικές ανωμαλίες αποτελούν την πιο συνήθη αιτιολογία της νοητικής υστέρησης. Η πιο γνωστή από αυτές είναι το σύνδρομο Down, γνωστό και ως τρισωμία 21. Άλλες είναι το σύνδρομο Cat Cry, το σύνδρομο του εύθραυστου X, το σύνδρομο του Rett, που προσβάλλει τα κορίτσια και έχει συμπτώματα παρόμοια με αυτά του αυτισμού. Το σύνδρομο Turner, όπου απουσιάζει δεύτερο χρωμόσωμα στο 23^ο ζεύγος, το σύνδρομο Klinefelter, όπου εμφανίζεται ένα επιπλέον χρωμόσωμα στο 23^ο ζεύγος. Το σύνδρομο του Willy Prader, το οποίο δημιουργεί, όπως και το σύνδρομο Down, χαρακτηριστική εξωτερική όψη και το σύνδρομο του Williams, όπου τα παιδιά που πάσχουν από αυτό μοιάζουν πολύ μεταξύ τους.

Οι ανωμαλίες μεταβολισμού αναφέρονται στη βιοχημική σύσταση των χρωμοσωμάτων και είναι υπεύθυνες για το 3-7% των περιπτώσεων σοβαρής νοητικής καθυστέρησης. Η πιο γνωστή είναι η φαινυλοπυροσταφυλική ιδιοτεία, γνωστή και ως PKU.

∅ Περιβαλλοντικά αίτια. Τα οποία διακρίνονται σε προγεννητικά, περιγεννητικά και μεταγεννητικά.

Τα προγεννητικά αίτια συνδέονται με την περίοδο της κύησης. Η κακή διατροφή της μέλλουσας μητέρας, οι οξείες ή χρόνιες λοιμώξεις, η λήψη φαρμάκων, η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ, η οποία μπορεί να προκαλέσει το λεγόμενο «εμβρυακό σύνδρομο του αλκοόλ», τραυματισμοί της εγκύου.

Τα περιγεννητικά αίτια που συμβαίνουν κατά την περίοδο του τοκετού είναι η περιγεννητική ασφυξία, το τραύμα στο κεφάλι ή στον εγκέφαλο κατά την διάρκεια του τοκετού καθώς και η πρόωρη γέννηση.

Τα μεταγεννητικά αίτια αφορούν την παιδική ηλικία του παιδιού, είναι ασθένειες(π.χ. μνηνιγγίτιδα), τραύματα στο κεφάλι, δηλητηριάσεις(π.χ. από μόλυβδο ή υδράργυρο), καθώς και ψυχοκοινωνικοί παράγοντες(ακατάλληλο συναισθηματικό και κοινωνικό περιβάλλον). (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004, Βασιλείου Γ.Ε., 1998 και Κακούρος Ε.-Μανιαδάκη Κ., 2006)

III. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ

ΒΙΟΣΩΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η αναπτυξιακή πορεία ενός παιδιού με νοητική υστέρηση εξαρτάται από μία σειρά παραγόντων, οι σημαντικότεροι εκ των οποίων είναι η αιτιολογία και η σοβαρότητα της υστέρησης.(Κακούρος Ε.& Μανιαδάκη Κ., 2006)

Γνωρίζοντας το ελάχιστο αναπτυξιακό επίπεδο στους διάφορους τομείς της ανάπτυξης, μπορούμε να καταλάβουμε εάν ένα παιδί αποκλίνει από τη φυσιολογική ανάπτυξη.(Πολυχρονοπούλου Σ., 2004)

Η καλύτερη ηλικία για να εντοπιστούν τα αναπτυξιακά προβλήματα του παιδιού είναι η ηλικία: α) των 6 εβδομάδων, β) των έξι μηνών και γ)των δέκα μηνών, διότι το παιδί σε αυτές τις χρονικές περιόδους περνάει σημαντικά στάδια ανάπτυξης.(Πολυχρονοπούλου Σ., 2004)

Οι έφηβοι με νοητική υστέρηση ακολουθούν την ίδια σειρά σωματικής ανάπτυξης με τους φυσιολογικούς έφηβους, αλλά με αργό ρυθμό ωρίμανσης. Όσον αφορά το ύψος και το βάρος δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφορές με τους έφηβους «φυσιολογικής» νοημοσύνης. (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004)

Ο αργός ρυθμός ωρίμανσης έχει ως συνέπεια την ύπαρξη αναπτυξιακών προβλημάτων σε διάφορους τομείς της ανάπτυξης. Συγκεκριμένα στην κινητική ανάπτυξη, παρουσιάζουν καθυστέρηση στο κάθισμα, στο βάδισμα, στον έλεγχο των σφικτήρων. Στην αυτοεξυπηρέτηση, εμφανίζουν δυσκολία στο ντύσιμο, στο βούρτσισμα δοντιών, στο καθάρισμα της μύτης.(Πολυχρονοπούλου Σ., 2004)

ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Σύμφωνα με τους Hodapp & Zigler (1995) έχουν διατυπωθεί δύο θεωρίες που αφορούν την γνωστική ανάπτυξη των νοητικά υστερούντων ατόμων. Η πρώτη θεωρία είναι η αναπτυξιακή θεωρία, όπου τα παιδιά με νοητική υστέρηση ακολουθούν τα ίδια στάδια γνωστικής ανάπτυξης που περιέγραψε ο Piaget για τα «φυσιολογικά» παιδιά, με ενδεχόμενες διαφορές στο ρυθμό και στο ανώτατο στάδιο γνωστικής ανάπτυξης το οποίο κατακτούν.

Η δεύτερη θεωρία, η θεωρία της διαφοράς, σύμφωνα με την οποία η γνωστική ανάπτυξη των εφήβων με νοητική υστέρηση διαφέρει όχι μόνο ως προς τον ρυθμό και το τελικό στάδιο γνωστικής ανάπτυξης αλλά και ποιοτικά. (Κακούρος Ε.& Μανιαδάκη Κ. 2006)

Τα παιδιά με ελαφρά νοητική υστέρηση αναπτύσσονται ομαλά περνώντας από τα ίδια γνωστικά στάδια που διέρχονται τα «φυσιολογικά» παιδιά με τη διαφορά ότι τα περνούν σε μεγαλύτερη ηλικία. Ενώ στα παιδιά με σοβαρή νοητική υστέρηση, η ανάπτυξή τους επηρεάζεται κατευθείαν από την οργανική αιτία της νοητικής τους υστέρησης. (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004)

Γνωστικές Δυσκολίες:

Τα άτομα με νοητική υστέρηση εξαιτίας της δυσλειτουργίας που διατρέχει το γνωστικό τους σύστημα αντιμετωπίζουν πολλές γνωστικές δυσκολίες, οι οποίες επηρεάζουν την ικανότητα για μάθηση:

- ∅ Προβλήματα προσοχής. Τα παιδιά δυσκολεύονται ιδιαίτερα να συγκεντρώσουν την προσοχή τους σε ένα ερέθισμα, έτσι δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν το ρυθμό της τάξης τους. (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004 και Κακούρος Ε.- Μανιαδάκη Κ., 2006)
- ∅ Προβλήματα μνήμης. Αφορά την ικανότητα βραχυπρόθεσμης μνήμης, η οποία είναι ανάλογη της νοημοσύνης των παιδιών. Δηλαδή όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός της νοητικής υστέρησης τόσο μεγαλύτερη είναι η ανεπάρκεια της βραχυπρόθεσμης μνήμης. (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004)
- ∅ Προβλήματα γλωσσικής ανάπτυξης και επικοινωνίας. Παρουσιάζουν γλωσσικές ελλείψεις, προβλήματα στην κατανόηση και χρήση της γλώσσας. Υπάρχει συνάρτηση μεταξύ των γλωσσικών προβλημάτων με το βαθμό της νοητικής υστέρησης. (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004)

ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Στον ορισμό της νοητικής υστέρησης αναφέρεται ο όρος «ανεπάρκεια προσαρμοστικής συμπεριφοράς», ο οποίος υποδηλώνει την αδυναμία του ατόμου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του περιβάλλοντός του (φυσικού και κοινωνικού), ανάλογα με την ηλικία του. Η μειονεκτική προσαρμοστική συμπεριφορά, αντανakλάται κυρίως στο ρυθμό ωρίμανσης, τη μάθηση και την **κοινωνική προσαρμογή**. (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004)

Η κοινωνική προσαρμογή εκτιμάται σύμφωνα με την ικανότητα να δημιουργεί το παιδί καλές σχέσεις με τους γύρω του. (Πολυχρονοπούλου Σ., 2004)

Όλο και περισσότερα άτομα με νοητική υστέρηση είναι παρόντες στη γενική κοινωνία, όμως έχουν μικρή αλληλεπίδραση και περιορισμένες σχέσεις με την ομάδα των συνομηλίκων τους. Πρόσφατες έρευνες στη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη μαρτυρούν τη δυσκολία της επίτευξης της κοινωνικής ένταξης για τα άτομα με νοητική υστέρηση. (Raymond Lemay, 2006).

Οι περιορισμένες κοινωνικές δεξιότητες τους δημιουργούν συχνά δυσκολίες στις σχέσεις με τους συνομηλίκους τους. Πολλές φορές δυσκολεύονται να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν σωστά κάποιες κοινωνικές καταστάσεις, με αποτέλεσμα να αντιδρούν με ακατάλληλο τρόπο και να απορρίπτονται από τους συνομηλίκους τους. (Taylor et al., 1987) Οι δυσκολίες αυτές είναι εμφανείς όταν τα παιδιά με νοητική υστέρηση εντάσσονται σε πλαίσια με «φυσιολογικά» παιδιά, τα οποία τα απομακρύνουν από την παρέα τους και τα περιθωριοποιούν. (Roberts et al., 1991)

Το περιβάλλον (οικογένεια, σχολείο) είναι καθοριστικός παράγοντας στην κοινωνικό-συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού με νοητική υστέρηση. Η έγκαιρη παρέμβαση και στήριξη από την οικογένεια, η στήριξη του δασκάλου της τάξης, ο σωστός εκπαιδευτικός προγραμματισμός ο οποίος θα καλύπτει όλες τις ανάγκες των παιδιών και θα βοηθά στην κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ τους, είναι παράγοντες οι οποίοι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην εκπαίδευση και ένταξη παιδιών με νοητική υστέρηση. (Τσαούση Α., 2006)

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε σχετικά με τις κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών με νοητική υστέρηση, διαπιστώνεται ότι τα προγράμματα των μονάδων επαγγελματικής κατάρτισης δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στη σχολική γνώση και όχι στην κοινωνικοποίηση των μαθητών. Όσο αφορά τις δραστηριότητες

εκτός σχολείου, οι δάσκαλοι αποφεύγουν να επισκέπτονται με τους μαθητές μουσεία, θέατρα, σινεμά και δημόσια κτήρια. Επομένως η «ομαλοποίηση» των εφήβων με νοητική υστέρηση είναι δύσκολη σε αντίθεση με τους «φυσιολογικούς» έφηβους, που έχουν τόσες ευκαιρίες καθημερινά. (Δερέκα Μ.)

Κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα να κάνει επιλογές σχετικά με τη συναισθηματική έκφραση και τις κοινωνικές σχέσεις. Η παρουσία νοητικής υστέρησης, άσχετα με το βαθμό, δεν δικαιολογεί την απώλεια των δικαιωμάτων αυτών. Έτσι και τα παιδιά με νοητική υστέρηση, όπως τα «φυσιολογικά» έχουν το δικαίωμα μέσα από τις διαπροσωπικές τους σχέσεις να αναπτύξουν φιλίες και συναισθηματικές σχέσεις, όπου μπορούν να αγαπήσουν και να αγαπηθούν, καθώς και να αρχίσουν και να τελειώσουν τις σχέσεις όταν θέλουν. Όπως έχει προκύψει από έρευνα η σεξουαλικότητα και οι ρομαντικές σχέσεις είναι σημαντικές πτυχές για τη ζωή πολλών ατόμων με νοητική υστέρηση. (Σαμαρά Ε.)

IV. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ

“Ο ελεύθερος χρόνος είναι αξία ζωής, είναι δικαίωμα και ανάγκη”

Αν θέλουμε να ορίσουμε τον ελεύθερο χρόνο με απλά λόγια πρέπει να πούμε ότι είναι ο χρόνος κατά τον οποίο το παιδί αναπτύσσει πρωτοβουλίες, διευρύνει τις γνώσεις και τις εμπειρίες του με δραστηριότητες που το ίδιο επιλέγει. (Κομνηνό Δ. Γ.)

Στις μέρες μας ο ελεύθερος χρόνος των παιδιών είναι πολύ περιορισμένος. Πέρα από τις βιολογικές ανάγκες, ανεξάρτητα από ηλικία, φύλο, εθνικότητα, καταγωγή, πολιτιστικό και πνευματικό επίπεδο, γραμματικές γνώσεις κτλ συναπαρτίζεται και από άλλες ανάγκες, όπως κοινωνικές, συναισθηματικές, πνευματικές κ.ά. Κατά συνέπεια, είναι πολύ σημαντικό να έχει ελεύθερο χρόνο το παιδί, δεδομένου ότι άγει περίοδο ανάπτυξης και είναι απαραίτητο να ικανοποιούνται οι βιολογικές και κοινωνικοσυναισθηματικές του ανάγκες, έτσι ώστε να αναπτυχθεί και να ωριμάσει ικανοποιητικά. (Τσαφταρίδης Δ.)

Όσον αφορά στο σχολείο – πρωτοβάθμιο ή δευτεροβάθμιο – θα ήταν ιδανικό να εξασφαλίζει στα παιδιά όλες τις γνώσεις που απαιτεί η σύγχρονη εποχή. Επειδή όμως αυτό δεν είναι εφικτό, οι γονείς συχνά καταφεύγουν στη λύση των εξωσχολικών μαθημάτων, προκειμένου να αναπληρώσουν τα κενά των παιδιών τους. (Κουτελιέρη-

Μαυράκη Χρυσούλα) Το παραγέμισμα του χρόνου τους με πλήθος "αναγκαίων και απαραίτητων" δραστηριοτήτων δεν είναι απαραίτητως επένδυση για το μέλλον τους, ούτε εξασφαλίζει αυταξία και αυτοεκτίμηση. Έτσι όμως τα παιδιά, παραφορτώνονται με εξωσχολικές δραστηριότητες, με αποτέλεσμα να στερούνται πολύτιμο χρόνο από το παιχνίδι και την ξεκούρασή τους. (Νέλλας Η.)

Η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου είναι κάτι που μας γεμίζει ικανοποίηση, συμβάλλοντας στην προσωπική μας ευεξία. Η ξεκούραση και οι διάφορες μορφές διασκέδασης όπως ένα κινηματογραφικό ή θεατρικό έργο, μία έκθεση ή ακόμα και λιγότερο «πνευματικές» ενασχολήσεις, όπως μία βόλτα ή ένας απογευματινός καφές με φίλους, κάνουν τη ζωή μας πιο ευχάριστη. (e- paideia.net)

Σκεπτόμενοι τις απαιτήσεις του σχολείου και γενικότερα της κοινωνικής κατάστασης της εποχής μας, είναι εμφανές ότι η απαίτηση για ακαδημαϊκή μόρφωση συνεχώς αυξάνεται, ενώ ο ελεύθερος χρόνος γίνεται όλο και λιγότερος, όλο και πιο πολύτιμος. Και αυτό επιβεβαιώνεται από ένα απλό καθημερινό πρόγραμμα ενός μαθητή που περνάει τη μέρα του σε εκπαιδευτικές διαδικασίες (και όχι μόνο στο σχολείο) με κύρια τη γνωστική πληροφόρηση, ώστε να φτάσει το βράδυ να είναι πιεσμένος και κουρασμένος και να μην έχει προλάβει να αφομοιώσει όσα άκουσε ή δεν άκουσε, τελικά. Ακόμα και όταν βρίσκονται ώρες ελεύθερες από υποχρεώσεις, οι νέοι επιλέγουν παθητικούς τρόπους για να περνούν το χρόνο τους (π.χ. τηλεόραση) αποστερώντας έτσι από τον εαυτό τους τη δυνατότητα για εκτόνωση, έκφραση και δημιουργία σε ώρες που μπορούν να συνδυαστούν με χαλάρωση και παιχνίδι.

Ο ελεύθερος χρόνος περιλαμβάνει δύο όψεις: την ποιοτική και την ποσοτική όψη. Σύμφωνα με αυτό: (i) ο ποσοτικός ορισμός του ελεύθερου χρόνου σημαίνει ότι απομένει στο παιδί να εκμεταλλευτεί, όπως το ίδιο επιθυμεί, αφού πρώτα έχει αντιμετωπίσει όλες τις άλλες βασικές ανάγκες του ως μαθητής, δηλαδή τις σχολικές και τις κοινωνικές του υποχρεώσεις και (ii) ο ποιοτικός ορισμός του ελεύθερου χρόνου έχει καθαρά προσωπικό χαρακτήρα και περιλαμβάνει τα στοιχεία με τα οποία έμμεσα μπορεί να χαρακτηριστεί το διανοητικό και πνευματικό επίπεδο του παιδιού ή του εφήβου.

Ο σκοπός του ελεύθερου χρόνου είναι μέσα από την ελεύθερη διαχείρισή του, το παιδί και ο έφηβος να ικανοποιεί επιμέρους ειδικότερες προσωπικές βιολογικές, κοινωνικές, πνευματικές και συναισθηματικές ανάγκες και να αντλεί ικανοποίηση.

Επιπλέον οι στόχοι του ελεύθερου χρόνου είναι:

1. η ανάπτυξη ικανοτήτων, δεξιοτήτων και αξιών οι οποίες δεν φαίνεται πιθανό να αναπτυχθούν σε ικανοποιητικό βαθμό μέσα από τις δραστηριότητες του σχολείου.
2. η επιλογής της κατάλληλης χρονικής περιόδου του ελεύθερου χρόνου και η ικανότητα σωστής οργάνωσης του.
3. η ικανότητα αξιολόγησης και επιλογής των κατάλληλων δραστηριοτήτων τις οποίες θα εκτελεί τον ελεύθερο χρόνο.
4. η ανάπτυξη καλών διαπροσωπικών σχέσεων, φιλιών, συνεργασίας, υγιούς ανταγωνισμού και κοινωνικής συνείδησης

Οι δραστηριότητες που επιλέγουν τα παιδιά και οι έφηβοι έχουν συνήθως πολιτιστικό και ψυχαγωγικό περιεχόμενο. Συγκεκριμένα, οι δραστηριότητες πολιτιστικού περιεχομένου έχουν περισσότερο προσωπικό χαρακτήρα και γενικότερο περιεχόμενο. Ενώ οι δραστηριότητες ψυχαγωγικού περιεχομένου, αντιπροσωπεύουν την έκφραση της ελεύθερης επιλογής έξω από ένα τυπικό πλαίσιο ή/και περιεχόμενο και πολλές φορές μπορεί να έχουν συλλογικό χαρακτήρα. Όταν, για παράδειγμα μια ομάδα παιδιών αποφασίζει να παίξει ένα παιχνίδι, η απόφαση είναι συλλογική και ως ένα βαθμό προκαθορισμένη, αφού σε κάθε ηλικία και εποχή αντιστοιχούν ορισμένα παιχνίδια. (Τσαφταρίδης Δ.)

Παρακάτω αναφέρουμε ομάδες δραστηριοτήτων οι οποίες μπορεί να επιλέγονται για την αξιοποίηση ελεύθερου χρόνου.

1. Διανοητικές- Πνευματικές : διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων, συγγραφή λογοτεχνικών κειμένων για παιδιά.
2. Κοινωνικές: συμμετοχή σε ανθρωπιστικές εκδηλώσεις, πολιτιστικούς συλλόγους, συμμετοχή σε διάφορες κοινωνικές δραστηριότητες κ.α.
3. Αθλητικές: γυμναστήριο, στίβος, κολύμβηση κ.α.
4. Σπορ: περίπατοι, εκδρομές, ορειβασία, εκδρομές κ.α.
5. Ψυχαγωγικές: τηλεόραση, ραδιόφωνο, θέατρο, σινεμά κ.α.
6. Επισκέψεις σε: εκθέσεις βιβλίων, μουσεία κ.α.

Η εμπειρία δείχνει ότι οι δραστηριότητες που συνήθως προτιμούν τα παιδιά και οι έφηβοι και οφείλουν να ευνοούν οι γονείς, είναι αυτές που οδηγούν στην ψυχική ηρεμία και χαλάρωση και συγκεκριμένα: διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων, μουσική, τραγούδι, χορός, ομαδικά παιχνίδια, δημιουργικά παιχνίδια, αθλητικές

δραστηριότητες, κοινωνικές δραστηριότητες, δραστηριότητες στη φύση, χόμπι, θέατρο, κινηματογράφος, βιβλιοθήκες, μουσεία, πάρκα, γήπεδα, μέσα μαζικής επικοινωνίας κτλ. (Τσαφταρίδης Δ.)

Η επιλογή των δραστηριοτήτων που εντάσσονται στον ελεύθερο χρόνο γίνεται συνήθως βάση των ακόλουθων κριτηρίων:

1. Η ηλικία: Ανάλογα με την ηλικία διαφοροποιούνται τόσο η ποσότητα του ελεύθερου χρόνου όσο και οι δραστηριότητες που επιλέγονται.
2. Τα ενδιαφέροντα: Όλα τα παιδιά και οι νέοι ακόμη και της ίδιας ηλικίας δεν έχουν τα ίδια ενδιαφέροντα.
3. Η ιδιοσυγκρασία: Μερικά παιδιά είναι πολύ ζωηρά και έχουν ανάγκη από εκτόνωση. Άλλα είναι λιγότερο ζωηρά και μπορούν να μένουν στην ίδια θέση.
4. Οι βιολογικές και άλλες ανάγκες του παιδιού και του νέου. Ιδιαίτερα στις μεγαλύτερες ηλικίες, όπου τα παιδιά έχουν λογικοποιήσει τα πράγματα και μπορούν να κάνουν επιλογές με λογικά κριτήρια, μπορούν τα ίδια και οι γονείς να επιλέγουν δραστηριότητες με τις οποίες επιτυγχάνονται ταυτόχρονα τόσο η ανάγκη για ψυχαγωγία όσο και πρακτικές ανάγκες που μπορεί να έχουν και πρέπει να ικανοποιηθούν στα πλαίσια του ελεύθερου χρόνου.

Στο χώρο του σχολείου αναπτύσσονται δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου οι οποίες σχετίζονται άμεσα με τα εκπαιδευτικά προγράμματα αλλά και κοινωνικές δραστηριότητες, οι οποίες εξυπηρετούν κοινωνικούς σκοπούς του σχολείου. (Τσαφταρίδης Δ.)

Κρίνεται αναγκαίο να δίδεται έμφαση στις αυθόρμητες και απολαυστικές μορφές παιχνιδιού και ψυχαγωγίας που θα μπορούσαν να αποτελέσουν για το παιδί και τον έφηβο "δια βίου χόμπι". Λόγω της αναγκαιότητας του ελεύθερου χρόνου και δεδομένου του φαινομένου της ελαχιστοποίησης του στις μέρες μας για τους μαθητές όλων των βαθμίδων, το σχολείο προγραμματίζει και πραγματοποιεί δραστηριότητες, όπως επισκέψεις σε μουσεία, θέατρα, εκθέσεις κτλ, οι οποίες υποκαθιστούν μέρος των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου.

Έχει γίνει σαφές ότι ο ελεύθερος χρόνος για τα παιδιά και τους εφήβους πρέπει να θεωρείται βασικό και αναπόσπαστο μέρος της ζωής τους. Ο ρόλος των γονέων τόσο στον καθορισμό του ελεύθερου χρόνου όσο και στην επιλογή των

κατάλληλων δραστηριοτήτων είναι βασική και αναγκαία συνθήκη. Όσο πιο μικρή είναι η ηλικία τόσο πιο αναγκαία είναι η συμμετοχή των γονέων στη διαδικασία αυτή. (Τσαφταρίδης Δ.)

Είναι χρήσιμο οι γονείς να σκεφτούν με γνώμονα το μακροπρόθεσμο όφελος και συμφέρον του παιδιού τους να αποφασίσουν ορθολογιστικά πόσες ώρες θα διαθέσει το παιδί και σε ποια δραστηριότητα. Ακόμη και το ευφυέστερο παιδί θα αντιμετωπίσει δυσκολίες, αν πρέπει να κάνει στην ηλικία των 8 ή 10 ετών φροντιστηριακά μαθήματα σε δύο ξένες γλώσσες για 10 ή 12 ώρες τη βδομάδα, ένα τρίωρο για πιάνο και 2 ώρες για εκμάθηση υπολογιστή!

Επομένως, οι γονείς πρέπει να αφήνουν χρόνο στο παιδί για άνετη μελέτη και προετοιμασία των σχολικών μαθημάτων, να του εξασφαλίζουν χρόνο ικανοποιητικό για παιχνίδι και ξεκούραση και να επιλέγουν μαζί του τα εξωσχολικά μαθήματα, που δε θα πρέπει να ξεπερνούν τις 4-6 ώρες τη βδομάδα. (Κουτελιέρη- Μαυράκη Χ.)

Τα συμπεράσματα που ακολουθούν είναι αποτελέσματα που προέκυψαν από έρευνα για τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών:

Τα παιδιά εκτός από το σχολείο έχουν και εξωσχολικές προγραμματισμένες απασχολήσεις. Οι δραστηριότητες οι οποίες καλύπτουν τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών, με σειρά προτεραιότητας, είναι: 1^η η παρακολούθηση φροντιστηριακών μαθημάτων ξένων γλωσσών, 2^η ο αθλητισμός σε οργανωμένους συλλόγους, 3^η η εκμάθηση μουσικού οργάνου, 4^η η εκμάθηση χειρισμού Η/Υ και 5^η η εκμάθηση χορού ή μπαλέτου.

Οι δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται οι έφηβοι σήμερα, πέρα από το σχολείο και τα πάσης φύσεως φροντιστήρια είναι ο αθλητισμός, η παρακολούθηση τηλεόρασης και βίντεο, η ακρόαση ραδιοφώνου, το διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων, η ζωγραφική, τα παιχνίδια, οι βόλτες και οι καφετέριες, το σινεμά και το θέατρο, καθώς και η χρήση Η/Υ. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας οι έφηβοι ασχολούνται περισσότερο με τον αθλητισμό, ενώ υπάρχουν και έφηβοι οι οποίοι δεν διαθέτουν ελεύθερο χρόνο. (Κομνηνός Δ.Γ.)

Όπως κάθε «φυσιολογικό» παιδί έχει τη δυνατότητα να απολαμβάνει κάθε είδους δραστηριότητα, διασκέδαση και ψυχαγωγία έτσι και τα παιδιά με νοητική υστέρηση έχουν τα ίδια δικαιώματα στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Γι' αυτό το λόγο αποφασίσαμε να πραγματοποιήσουμε μία έρευνα μέσω των τεστ PAC και CAPE που αφορά στις καθημερινές δραστηριότητες των παιδιών με νοητική υστέρηση. Επιδίωξη μας, είναι αφενός η αξιολόγηση της προτίμησης (PAC), της

συμμετοχής και της ευχαρίστησης (CAPE), στις καθημερινές δραστηριότητες των εφήβων με νοητική υστέρηση και αφετέρου, η σύγκριση της συμμετοχής, της ευχαρίστησης και της προτίμησης των εφήβων με νοητική υστέρηση σε σχέση με τους έφηβους «φυσιολογικής» νοημοσύνης και τα παιδιά σχολικής ηλικίας σε συγκεκριμένες δραστηριότητες.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

I. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Με βάση τα δεδομένα της διεθνούς αλλά και της ελληνικής διαθέσιμης βιβλιογραφίας που παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, κεντρικός σκοπός της παρούσας εργασίας εντοπίσθηκε να είναι ο σχεδιασμός μιας έρευνας και ειδικότερα της δειγματοληψίας μιας έρευνας. Στόχος μας είναι να αξιολογήσουμε την προτίμηση (PAC) καθώς και την συμμετοχή και ευχαρίστηση (CAPE) στις καθημερινές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των εφήβων με νοητική υστέρηση. Οι αρχικές μας υποθέσεις, οι οποίες ομολογουμένως αποτέλεσαν την αιτία πραγματοποίησης αυτής της έρευνας, ήταν πως οι έφηβοι με νοητική υστέρηση:

- συμμετέχουν και απολαμβάνουν καθημερινές δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου,
- έχουν ανάγκη από δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων,
- έχουν περιορισμένες δυνατότητες συμμετοχής σε σύγκριση με τους «φυσιολογικούς» έφηβους και τα παιδιά σχολικής ηλικίας.

II. ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ

Στην έρευνα συμμετείχαν σε σύνολο 45 παιδιά, και των δύο φύλλων. Ακολουθήθηκε η μέθοδος της στρωματοποιημένης δειγματοληψίας. Το δείγμα αποτελείται από τρεις ισομερείς κατηγορίες, έφηβους με νοητική υστέρηση (ελαφρά νοητική υστέρηση), εφήβους και παιδιά σχολικής ηλικίας (συγκεκριμένα δέκα με δώδεκα ετών) με «φυσιολογική νοημοσύνη».

III. ΤΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα στοιχεία συλλέχθηκαν από τα ιδρύματα, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και από ειδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα και κέντρα, ΕΕΕΚ Χίου, ΤΕΕ ειδικής αγωγής Πατρών και ΚΕΚΥΚΑΜΕΑ Χίου.

IV. ΟΡΓΑΝΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ

Αρχικά ορίστηκε ο πληθυσμός στον οποίο πραγματοποιήθηκε η έρευνα και κατόπιν με την μέθοδο της τυχαίας δειγματοληψίας μοιράστηκαν ερωτηματολόγια σε αυτόν. Το δείγμα της έρευνας συνίσταται από 45 ερωτηματολόγια. Για την συλλογή των στοιχείων της έρευνας μας, χρησιμοποιήθηκαν δύο ερωτηματολόγια (PAC και CAPE). Τα ερωτηματολόγια αυτά βασίστηκαν σε ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής κλειστού τύπου.

Το PAC είναι ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο περιέχει 55 ερωτήσεις με στόχο να εξετάσει την προτίμηση των παιδιών εάν είχαν τη δυνατότητα να πραγματοποιήσουν τις εξής 5 κατηγορίες δραστηριοτήτων: 1) δημιουργικές, 2) φυσικές, 3) κοινωνικές, 4) που απαιτούν δεξιότητες και 5) δραστηριότητες αυτοβελτίωσης. Το CAPE είναι ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο περιέχει 55 ερωτήσεις με στόχο να εξετάσει αν τα παιδιά και οι έφηβοι συμμετέχουν σε καθημερινές δραστηριότητες εκτός των τάξεων του σχολείου. Το CAPE παρέχει πληροφορίες σχετικά με πέντε διαστάσεις της συμμετοχής. Εξετάζει αν έχουν κάνει τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, την ένταση της κάθε δραστηριότητας, δηλ. πόσο συχνά την κάνουν, και το επίπεδο της απόλαυσης των δραστηριοτήτων. Παρέχει επίσης πληροφορίες σχετικά με το πλαίσιο στο οποίο τα παιδιά και οι έφηβοι συμμετέχουν στις δραστηριότητες, δηλ. με ποιόν και πού κάνουν την κάθε δραστηριότητα. Περιέχει εννέα κατηγορίες δραστηριοτήτων: 1)χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια, 2)κοινωνικές δραστηριότητες, 3)ήρεμη ψυχαγωγία, 4)οργανωμένα σπορ, 5)δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία, 6)δραστηριότητες που αφορούν ομάδες και οργανισμούς, 7)δραστηριότητες ενεργής φυσικής ψυχαγωγίας, 8)διασκέδαση και εκπαίδευση, 9)εργασία και απασχόληση. Το PAC και CAPE μπορούν να χορηγηθούν ανεξάρτητα ή μαζί.

Το PAC διαρκεί συνήθως 15-20 λεπτά για να ολοκληρωθεί. Ενώ το CAPE διαρκεί περίπου 30-45 λεπτά για να ολοκληρωθεί, ανάλογα με τον αριθμό των δραστηριοτήτων που το παιδί κάνει. Και τα δύο τεστ είναι κατάλληλα για παιδιά και έφηβους (με και χωρίς αναπηρία) μεταξύ 6 και 21 ετών.

Η αξιοπιστία και το κύρος του PAC και CAPE αναδείχθηκαν από τα δεδομένα μια μελέτης τριών χρόνων για τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες 427 παιδιών με σωματικές αναπηρίες στο Οντάριο του Καναδά. Τα παιδιά ήταν ηλικίας από 6-14 ετών (μέσος όρος = 10,5 έτη), από τα οποία τα 229 ήταν αγόρια και τα 198 κορίτσια με νευρολογικές παθήσεις ή μυοσκελετικά προβλήματα ανάπτυξης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το φύλο, η ηλικία και το επίπεδο λειτουργικότητας καθορίζουν τις απαντήσεις των παιδιών, τόσο για την προτίμηση, όσο και για τη συμμετοχή των παιδιών στις ψυχαγωγικές δραστηριότητες.

V. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ

Οι διευθυντές των παραπάνω ιδρυμάτων ενέκριναν τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας στο χώρο τους, της οποίας τους σκοπούς και το περιεχόμενο έλαβαν γνώση. Τα στοιχεία συλλέχθηκαν με προσωπική συνέντευξη, αφού διαβεβαιώσαμε τους ίδιους και το διδακτικό προσωπικό πως, καθώς η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική, το παιδί δεν χρειάζεται να πάρει μέρος αν δεν το επιθυμεί και πως αν λάβει μέρος, μπορεί να αποσυρθεί οποιαδήποτε στιγμή χωρίς να χρειάζεται να δώσει εξηγήσεις.

Επιπρόσθετα, κατά τη συμπλήρωση των εντύπων, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία ευχάριστου κλίματος και στην προαγωγή μιας σχέσης ισοτιμίας και εμπιστοσύνης μεταξύ του ερευνητή και των συμμετεχόντων.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, παρά τις δοθείσες εγγυήσεις, ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 3% με το οποίο ήρθε σε επαφή ο ερευνητής, αρνήθηκε να συμμετάσχει. Οι λόγοι οι οποίοι συνήθως προβάλλονταν ήταν η έλλειψη επιθυμίας συμμετοχής.

Εν κατακλείδι, κατά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων, δόθηκαν οι απαραίτητες οδηγίες και διασαφηνίσεις για τυχόν απορίες που εξέφρασαν οι συμμετέχοντες. Στο τέλος της διαδικασίας αυτής, δίνονταν στον κάθε ένα από τους συμμετέχοντες οι απαραίτητες ευχαριστίες για τη συμμετοχή και τη συμβολή του στην υλοποίηση της εν λόγω έρευνας.

VI. ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Η μέθοδός μας στηρίχθηκε στο περιγραφικό μοντέλο έρευνας, με βάση το οποίο περιγράφονται μεταβλητές και συγκρίνονται ομάδες ατόμων με βάση κάποια μεταβλητή.

Μετά την συλλογή των δεδομένων οι απαντήσεις κωδικοποιήθηκαν, έγινε η εισαγωγή των στοιχείων στον ηλεκτρονικό υπολογιστή με την χρήση του στατιστικού πακέτου του SPSS 12.0 και μετά από κατάλληλη στατιστική επεξεργασία των ποσοτικών μεταβλητών, προσδιορίστηκαν για κάθε ερώτηση οι απόλυτες και σχετικές συχνότητες που συνδέονται από τα σχετικά διαγράμματα για καλύτερη κατανόηση.

Συγκεκριμένα, η χρήση του SPSS στην έρευνα σήμερα, χρησιμοποιείται ευρέως από ακαδημαϊκά ιδρύματα, ερευνητικά κέντρα κλπ και οι δραστηριότητες του SPSS αφορούν τις διαδικασίες μετά από την συλλογή των δεδομένων, τα οποία αναλύονται για να βγουν ορισμένα αποτελέσματα. Για να γίνει αυτό ακολουθήθηκε κάποια διαδικασία, η οποία συμπεριλαμβάνει τα παρακάτω στάδια, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στην συγκεκριμένη έρευνα:

1. Κατοχύρωση των δεδομένων.
2. Έλεγχος των δεδομένων.
3. Διενέργεια στατιστικών ελέγχων.
4. Ανάλυση και μελέτη των αποτελεσμάτων (πίνακες συχνότητων και συνάφειας).
5. Σχολιασμός των αποτελεσμάτων.

Κάθε πιθανή απάντηση σε μία ερώτηση, κωδικοποιήθηκε με ένα ακέραιο αριθμό ανάλογα με τον αριθμό των δυνατών απαντήσεων. Έπειτα, τα δεδομένα εισήχθησαν στον ηλεκτρονικό υπολογιστή σε μεταβλητές, που η κάθε μία αντιπροσώπευε μία ερώτηση.

Το πρόγραμμα που χρησιμοποιήθηκε για την εισαγωγή των κωδικοποιημένων δεδομένων και τη στατιστική επεξεργασία τους, ήταν το SPSS 13.00 για Windows XP.

VII.ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν, συντάχθηκαν σε πίνακες συνάφειας στους οποίους αναφέρονται οι εξεταζόμενες ομάδες, τα σύνολα των απαντήσεων και η αντίστοιχη ερώτηση.

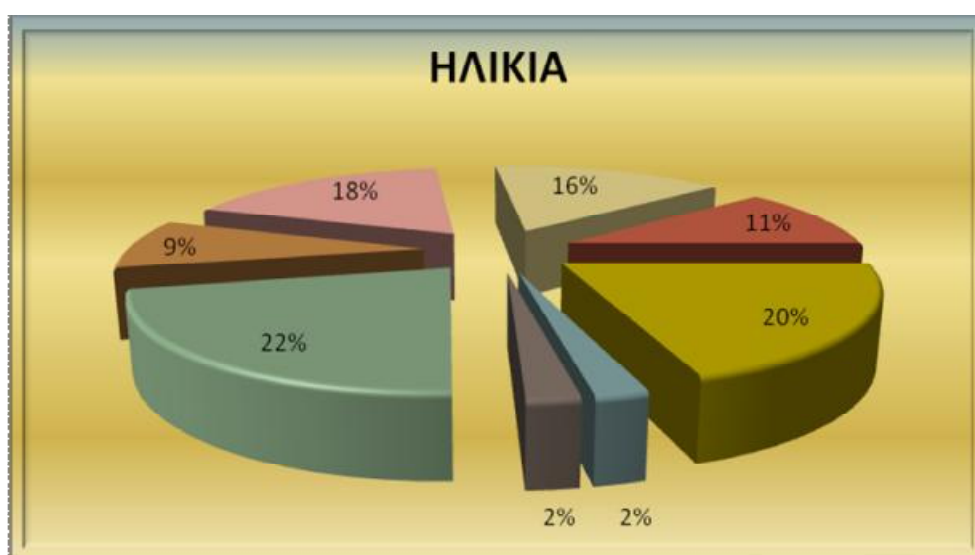
- 1:** Έφηβοι με νοητική υστέρηση
- 2:** «φυσιολογικοί» έφηβοι
- 3:** παιδιά σχολικής ηλικίας

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά με μορφή πινάκων, ενώ ακολουθεί αντίστοιχο σχήμα με ανάλογη γραφική παράσταση των αποτελεσμάτων για σαφέστερη παρουσίαση τους.

Α. Δημογραφικά στοιχεία ερωτηθέντων.

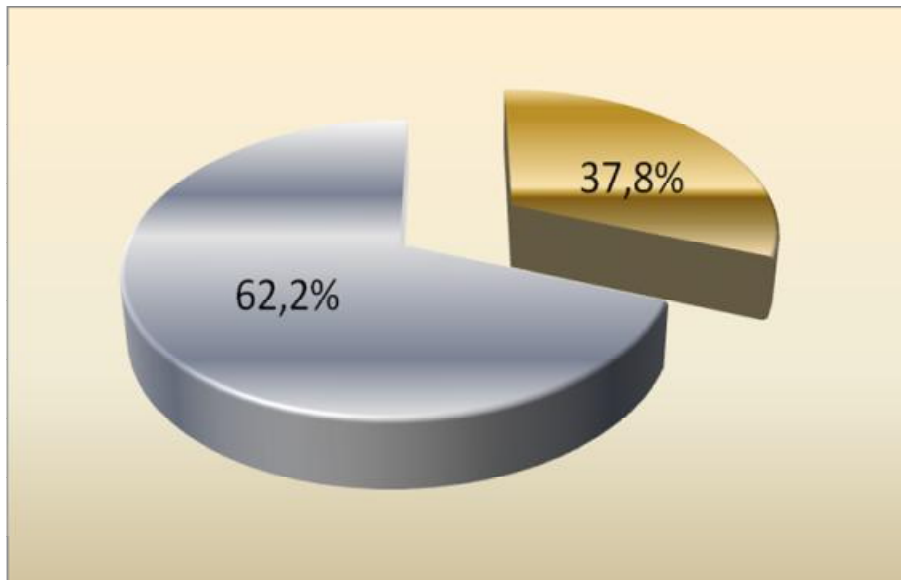
Σχήμα 1: Κατανομή των 45 ατόμων του δείγματος ως προς την ηλικιακή ομάδα.

ΗΛΙΚΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ
10	5	11,1
11	9	20
12	1	2,2
14	1	2,2
15	10	22,2
16	4	8,9
17	8	17,8
18	7	15,6
ΣΥΝΟΛΟ	45	100

Από το διπλανό πίνακα παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ανήκει στην ηλικία των 15 ετών.

ΦΥΛΟ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ

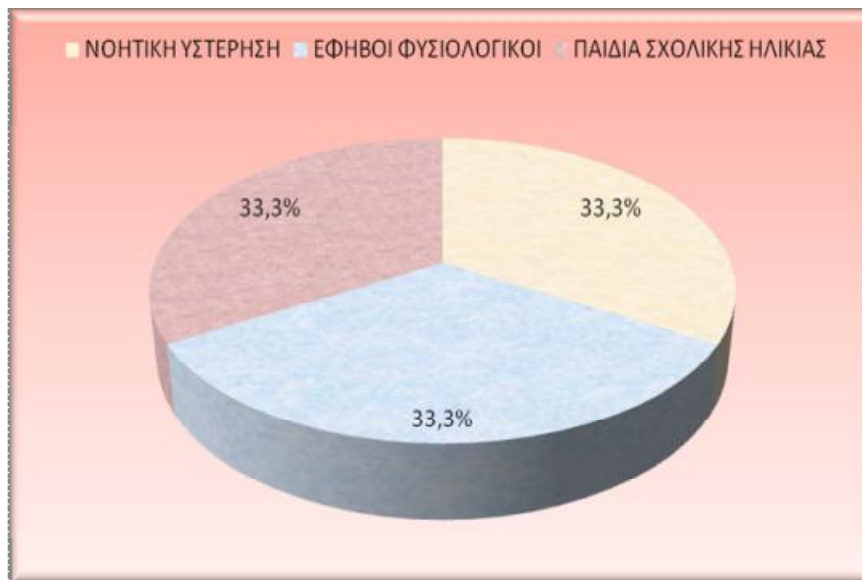

Σχήμα 2: : Κατανομή των 45 ατόμων του δείγματος ως προς το φύλο.

ΦΥΛΟ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ
ΑΓΟΡΙΑ	17	37,8
ΚΟΡΙΤΣΙΑ	28	62,2
ΣΥΛΟΛΟ	45	100,0

Από το διπλανό πίνακα παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων 62% ήταν κορίτσια.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΟΜΑΔΑΣ

Σχήμα 3: Κατανομή των 45 ατόμων του δείγματος ως προς την κατηγορία ομάδας.

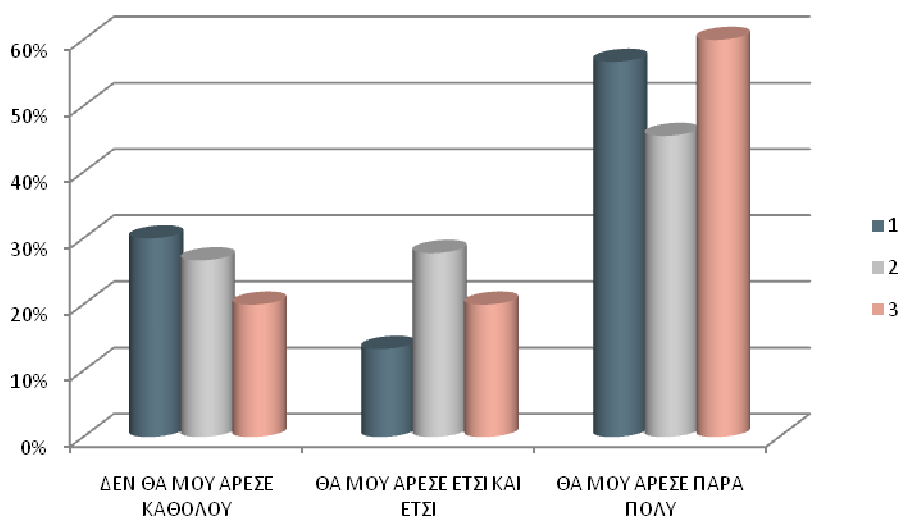
ΟΜΑΔΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ
NOHTIKH YSTERHSH	15	33,3
EFHBOI FYΣIOΛOΓIKOI	15	33,3
ΠΑΙΔΙΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ	15	33,3
ΣΥΝΟΛΟ	45	100

Από τον διπλανό πίνακα παρατηρούμαι ότι τα άτομα που έχουν ερωτηθεί είναι κατανεμημένα ισόποσα και στις τρεις κατηγορίες.

PAC

ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ				ΣΥΝΟΛΟ
	ΔΕΝ ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΚΑΘΟΛΟΥ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΕΤΣΙ ΚΑΙ ΕΤΣΙ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	
1	30%	13,3%	56,7%	100%
2	26,7%	27,8%	45,5%	100%
3	20%	20%	60%	100%

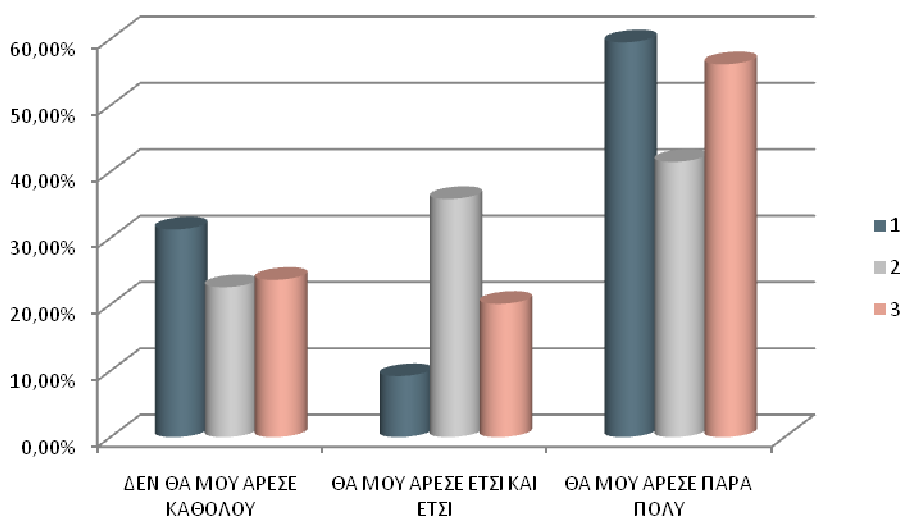

Σχήμα 50: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την προτίμηση για πραγματοποίηση δημιουργικών δραστηριοτήτων.

Παρατηρούμε ότι το 30% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 26,7% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 20% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν θα τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν δημιουργικές δραστηριότητες. Ωστόσο το 13,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 27,8% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 20% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε έτσι και έτσι η πραγματοποίηση αυτών των δραστηριοτήτων. Ενώ το 56,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 45,5% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 60% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε πάρα πολύ η πραγματοποίησή τους.

ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ ΦΥΣΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

ΦΥΣΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ				ΣΥΝΟΛΟ
	ΔΕΝ ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΚΑΘΟΛΟΥ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΕΤΣΙ ΚΑΙ ΕΤΣΙ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	
1	31,3%	9,2%	59,5%	100%
2	22,6%	35,9%	41,5%	100%
3	23,7%	20,1%	56,2%	100%

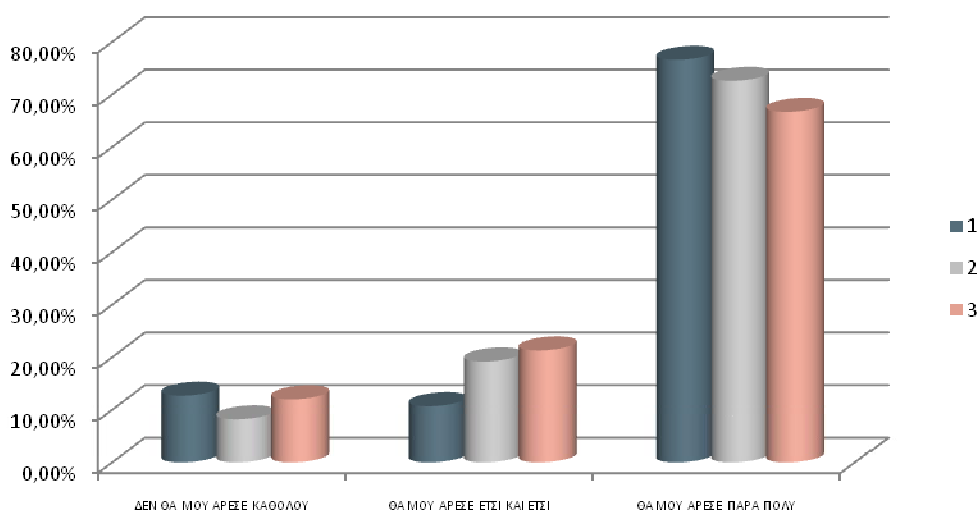

Σχήμα 51: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την προτίμηση για πραγματοποίηση φυσικών δραστηριοτήτων.

Παρατηρούμε ότι το 31,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 22,6% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 23,7% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν θα τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν φυσικές δραστηριότητες. Ωστόσο το 9,2% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 35,9% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 20,1% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε έτσι και έτσι η πραγματοποίηση αυτών των δραστηριοτήτων. Ενώ το 59,5% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 41,5% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 56,2% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε πάρα πολύ η πραγματοποίησή τους.

ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ				ΣΥΝΟΛΟ
	ΔΕΝ ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΚΑΘΟΛΟΥ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΕΤΣΙ ΚΑΙ ΕΤΣΙ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	
1	12,7%	10,7%	76,6%	100%
2	8,2%	19,2%	72,6%	100%
3	12%	21,3%	66,7%	1005

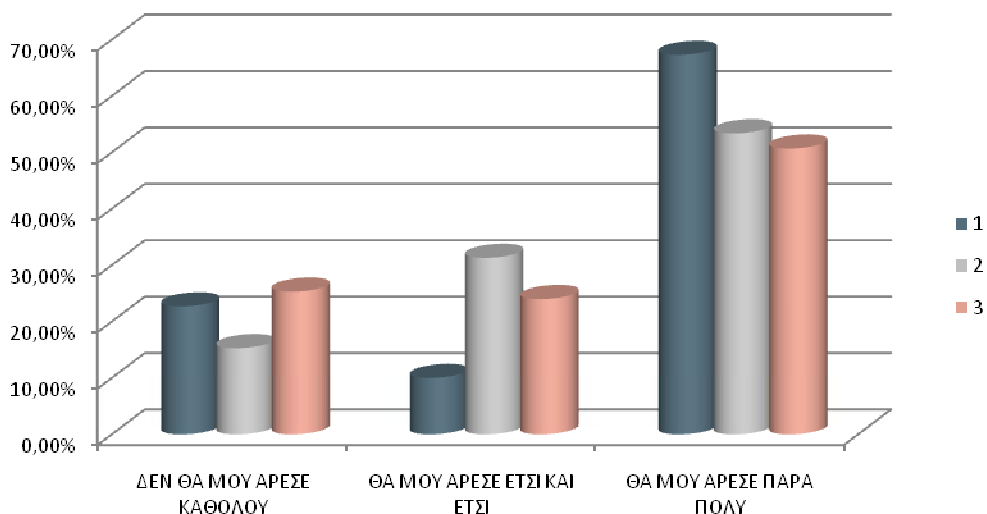

Σχήμα 52: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την προτίμηση για πραγματοποίηση κοινωνικών δραστηριοτήτων.

Παρατηρούμε ότι το 12,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 8,2% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 12% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν θα τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν κοινωνικές δραστηριότητες. Ωστόσο το 10,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 19,2% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 21,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε έτσι και έτσι η πραγματοποίηση αυτών των δραστηριοτήτων. Ενώ το 76,6% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 72,6% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 66,7% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε πάρα πολύ η πραγματοποίησή τους.

ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΠΟΥ ΑΠΑΙΤΟΥΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ				ΣΥΝΟΛΟ
	ΔΕΝ ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΚΑΘΟΛΟΥ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΕΤΣΙ ΚΑΙ ΕΤΣΙ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	
1	22,7%	10%	67,3%	100%
2	15,3%	31,3%	53,4%	100%
3	25,3%	24%	50,7%	100%

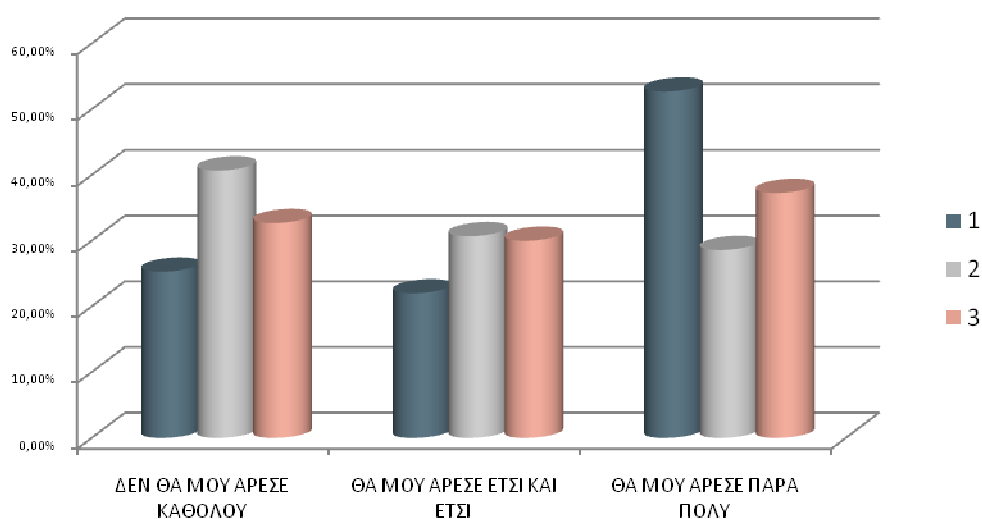

Σχήμα 53: Κατανομή των 45 ατόμων του δείγματος ως προς την προτίμηση για πραγματοποίηση δραστηριοτήτων που απαιτούν δεξιότητες.

Παρατηρούμε ότι το 22,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 15,3% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 25,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν θα τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν δραστηριότητες δεξιοτήτων. Ωστόσο το 10% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 31,3% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 24% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε έτσι και έτσι η πραγματοποίηση αυτών των δραστηριοτήτων. Ενώ το 67,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 53,4% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 50,7% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε πάρα πολύ η πραγματοποίησή τους.

ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΑΥΤΟΒΕΛΤΙΩΣΗΣ

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΟΒΕΛΤΙΩΣΗΣ				ΣΥΝΟΛΟ
	ΔΕΝ ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΚΑΘΟΛΟΥ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΕΤΣΙ ΚΑΙ ΕΤΣΙ	ΘΑ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	
1	25,3%	22%	52,7%	100%
2	40,7%	30,7%	28,6%	100%
3	32,7%	30%	37,3%	100%

Σχήμα 54: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την προτίμηση για πραγματοποίηση δραστηριοτήτων αυτοβελτίωσης.

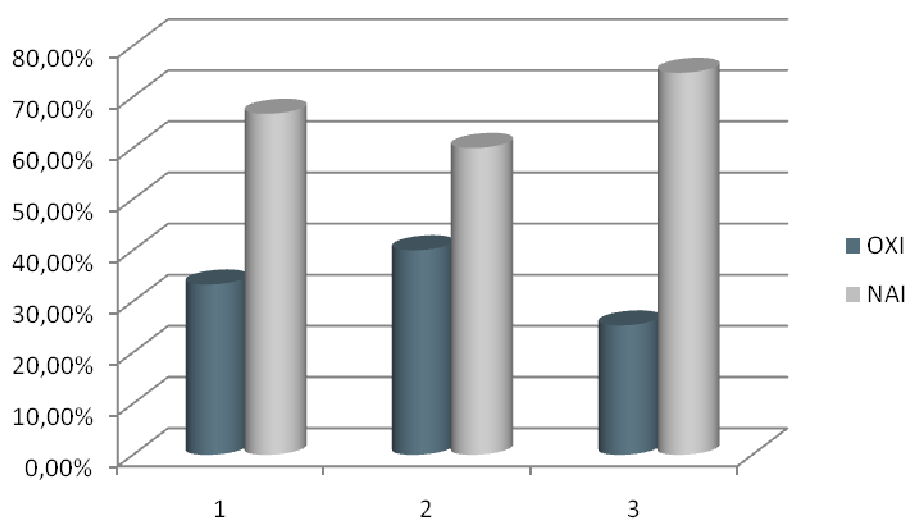
Παρατηρούμε ότι το 25,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 40,7% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 32,7% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν θα τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν κοινωνικές δραστηριότητες. Ωστόσο το 22% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 30,7% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 30% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε έτσι και έτσι η πραγματοποίηση αυτών των δραστηριοτήτων. Ενώ το 52,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 28,6% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 37,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας θα τους άρεσε πάρα πολύ η πραγματοποίησή τους.

CAPE

1. ΧΟΜΠΙ, ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ, ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΕΣ

ΕΧΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΧΟΜΠΙ, ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΟΧΙ	ΝΑΙ	
1	33,3%	66,7%	100%
2	40%	60%	100%
3	25,3%	74,7%	100%

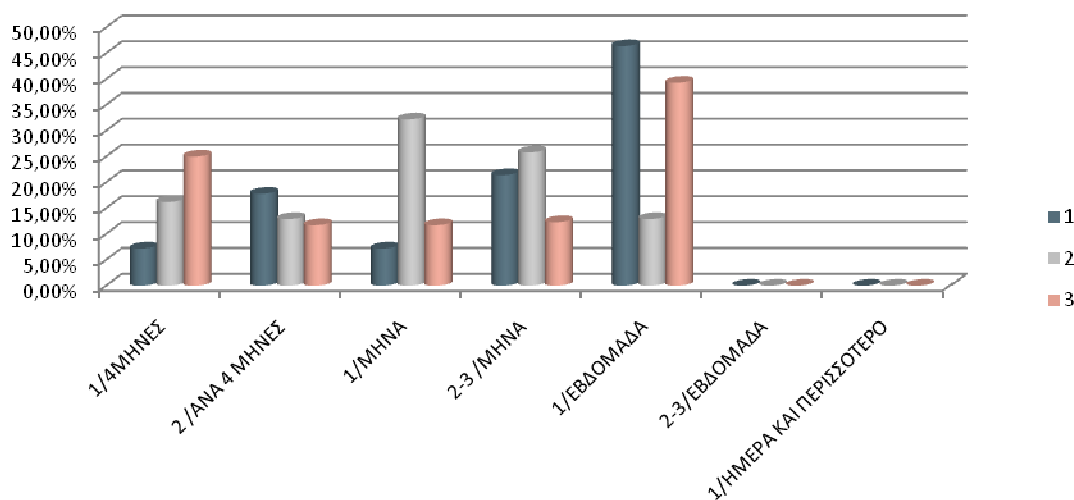
Σχήμα 4: Κατανομή των 45ατόμων ως προς την πραγματοποίηση χόμπι, χειροτεχνιών και παιχνιδιών.

Το 33,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 40% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 25,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν πραγματοποιεί τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια. Ενώ το 66,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, 60% των «φυσιολογικών» εφήβων, 74,7% των παιδιών σχολικής ηλικίας τα πραγματοποιεί.

ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ							ΣΥΝΟΛΟ
	1/4ΜΗΝΕΣ	2 /ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	1/ΜΗΝΑ	2-3 /ΜΗΝΑ	1/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	2-3/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	1/ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ	
1	7,2%	17,8%	7,2%	21,4%	46,4%	0%	0%	100%
2	16,2%	12,9%	32,2%	25,8%	12,9%	0%	0%	100%
3	25%	11,7%	11,7%	12,3%	39,3%	0%	0%	100%

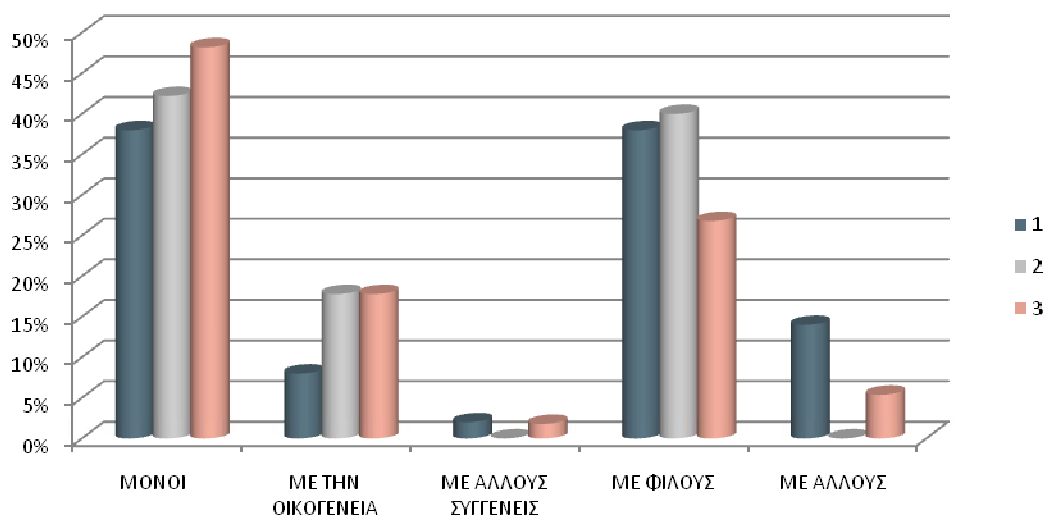

Σχήμα 5: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την συχνότητα πραγματοποίησης χόμπι, χειροτεχνιών και παιχνιδιών.

Το 7,2% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια 1/4 μήνες, το 17,8% 2/4 μήνες, 7,2% 1/μήνα, το 21,4% 2-3/μήνα, το 46,4% 1/εβδομάδα. Το 16,2% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια 1/4 μήνες, το 12,9% 2/4 μήνες, το 32,2% 1/μήνα, το 25,8% 2-3/μήνα, το 12,9% 1/εβδομάδα. Το 25% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια 1/4 μήνες, το 11,7% 2/4 μήνες, το 11,7% 1/μήνα, το 12,3% 2-3/μήνα, το 39,3 1/εβδομάδα.

ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΜΟΝΟΙ	ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	ΜΕ ΦΙΛΟΥΣ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	38%	8%	2%	38%	14%	100%
2	42,2%	17,8%	0%	40%	0%	100%
3	48,2%	17,8%	1,8%	26,8%	5,4%	100%

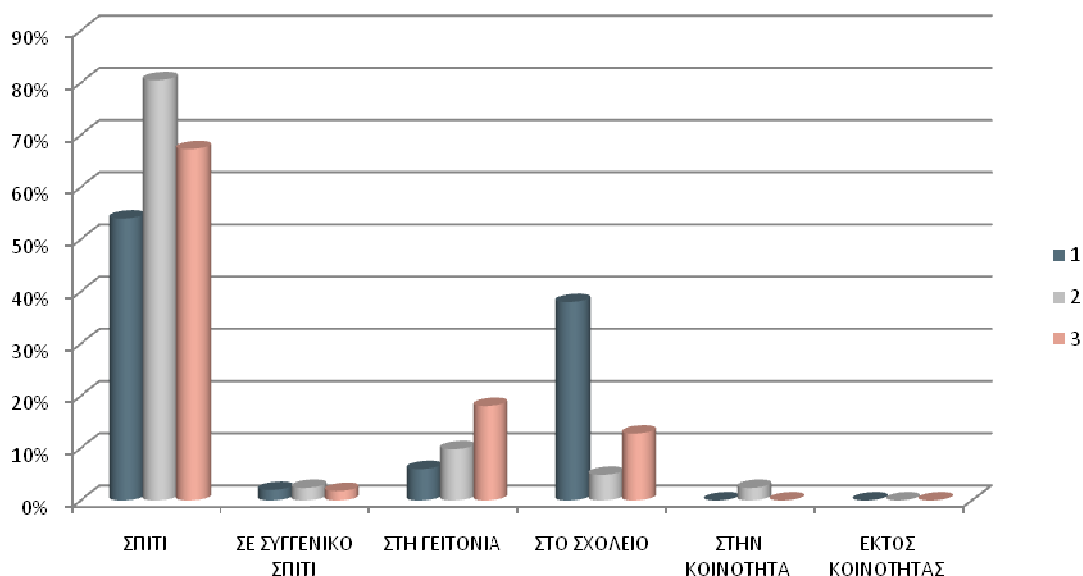

Σχήμα 6: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς τα άτομο με τα οποία οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τα χόμπι, τις χειροτεχνίες και τα παιχνίδια.

Το 38% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια μόνοι τους, το 8% με την οικογένεια τους, το 2% με άλλους συγγενείς, το 38% με φίλους και το 14% με άλλους. Το 42,2% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια μόνοι τους, το 17,8% με την οικογένεια τους και το 40% με φίλους. Το 48,2% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια μόνοι τους, το 17,8% με την οικογένεια τους, το 1,8% με άλλους συγγενείς, το 26,8% με φίλους και το 5,4% με άλλους.

ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ						ΣΥΝΟΛΟ
	ΣΠΙΤΙ	ΣΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ	ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ	ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	
1	54%	2%	6%	38%	0%	0%	100%
2	80,5%	2,4%	9,8%	4,9%	2,4%	0%	100%
3	67,3%	1,8%	18,1%	12,8%	0%	0%	100%

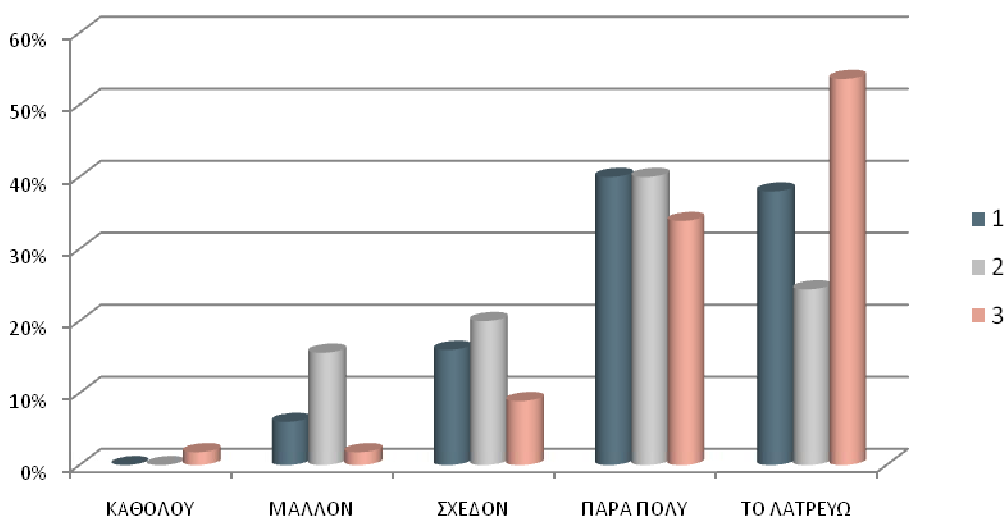

Σχήμα 7: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς το χώρο όπου οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τα χόμπι, τις χειροτεχνίες και τα παιχνίδια.

Το 54% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια στο σπίτι, το 2% σε συγγενικό σπίτι, το 6% στη γειτονιά και το 38% στο σχολείο. Το 80,5% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια στο σπίτι, το 2,4% σε συγγενικό σπίτι, το 9,8% στη γειτονιά, το 4,9% στο σχολείο και το 2,4% στην κοινότητα. Το 67,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια στο σπίτι, το 1,8% σε συγγενικό σπίτι, το 18,1% στη γειτονιά και το 12,8% στο σχολείο.

ΠΟΣΟ ΤΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΜΑΛΛΟΝ	ΣΧΕΔΟΝ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΤΟ ΛΑΤΡΕΥΩ	ΣΥΝΟΛΟ
1	0%	6%	16%	40%	38%	100%
2	0%	15,6%	20%	40%	24,4%	100%
3	1,8%	1,8%	8,9%	33,9%	53,6%	100%

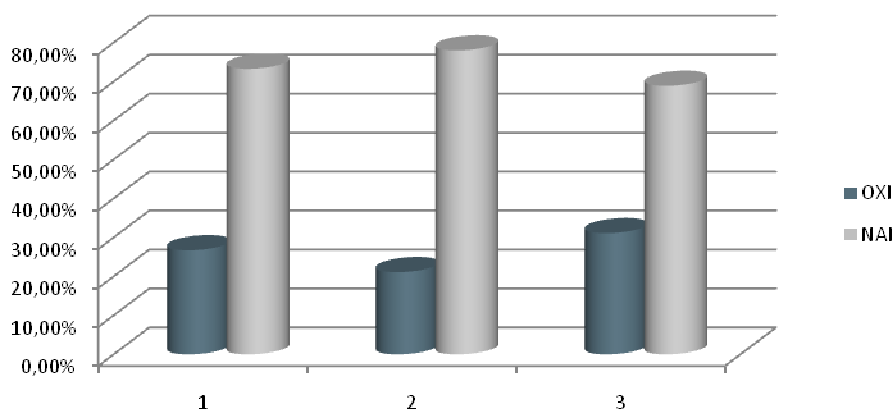
Σχήμα 8: Κατανομή των 45 ατόμων που εκφράζει την αρέσκεια των ερωτηθέντων που πραγματοποιούν χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια.

Στο 6% των εφήβων με νοητική υστέρηση μάλλον τους άρεσε να πραγματοποιούν τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια, στο 16% σχεδόν άρεσε, στο 40% άρεσε πάρα πολύ και το 38% το λατρεύουν. Στο 15,6% των «φυσιολογικών» εφήβων μάλλον τους άρεσε να πραγματοποιούν τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια, στο 20% σχεδόν άρεσε, στο 40% άρεσε πάρα πολύ και το 24,4% το λατρεύουν. Στο 1,8% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν τα χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια, στο 1,8% μάλλον τους άρεσε, στο 8,9% σχεδόν άρεσε, στο 39,9% άρεσε πάρα πολύ και το 53,6% το λατρεύουν.

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

ΕΧΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΟΧΙ	ΝΑΙ	
1	26,7%	73,3%	100%
2	21,1%	78,%	100%
3	31,1%	68,9%	100%

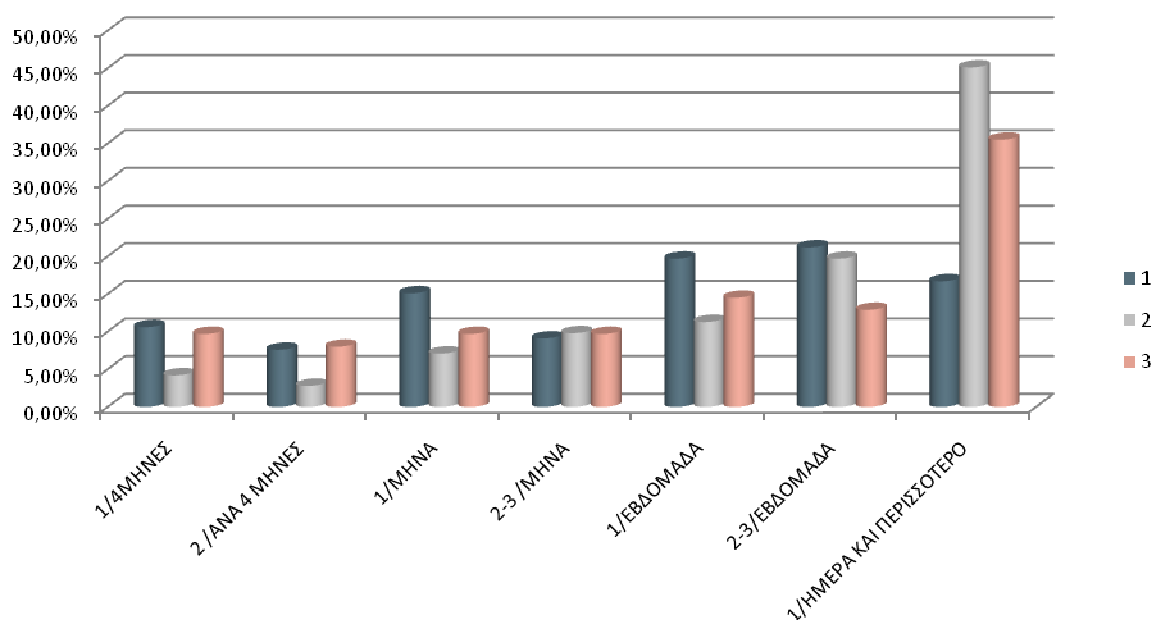

Σχήμα 9: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την *πραγματοποίηση κοινωνικών δραστηριοτήτων*.

Το 26,73% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 21,1% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 31,1% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν πραγματοποιεί κοινωνικές δραστηριότητες. Ενώ το 73,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση, 78% των «φυσιολογικών» εφήβων, 68,9% των παιδιών σχολικής ηλικίας τις πραγματοποιεί.

ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ							ΣΥΝΟΛΟ
	1/4ΜΗΝΕΣ	2 /ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	1/ΜΗΝΑ	2-3 /ΜΗΝΑ	1/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	2-3/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	1/ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ	
1	10,6%	7,6%	15,1%	9,1%	19,7%	21,2%	16,7%	100%
2	4,2%	2,8%	7,1%	9,8%	11,3%	19,7%	45,1%	100%
3	9,7%	8,0%	9,7%	9,7%	14,5%	12,9%	35,5%	100%

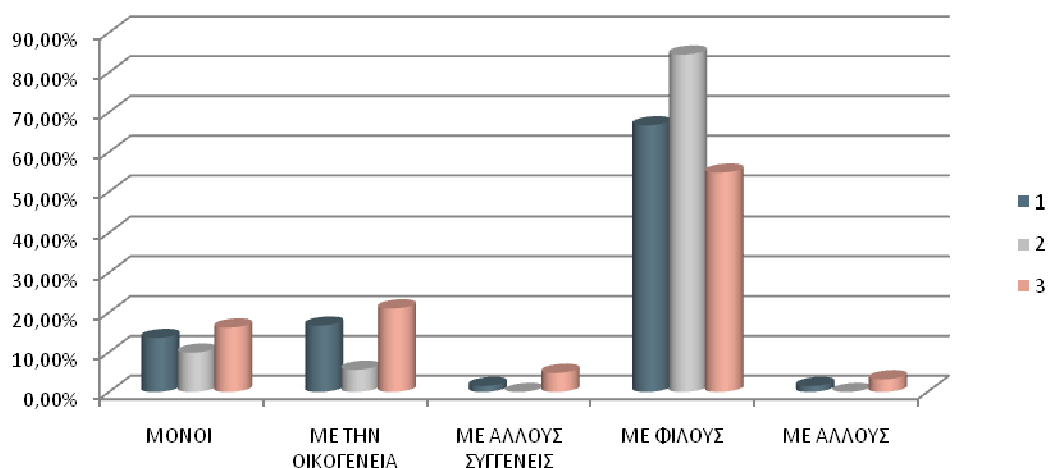

Σχήμα 10: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την συχνότητα πραγματοποίησης των κοινωνικών δραστηριοτήτων.

Το 10,6% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τις κοινωνικές δραστηριότητες 1/4 μήνες, το 7,6% 2/4 μήνες, το 15,1% 1/μήνα, το 9,1% 2-3/μήνα, το 19,7% 1/εβδομάδα, το 21,2% 2-3/εβδομάδα και το 16,7% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 4,2% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τις κοινωνικές δραστηριότητες 1/4 μήνες, το 2,8% 2/4 μήνες, το 7,1% 1/μήνα, το 9,8% 2-3/μήνα, το 11,3% 1/εβδομάδα, το 19,7% 2-3/εβδομάδα και το 45,1% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 9,7% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τις κοινωνικές δραστηριότητες 1/4 μήνες, το 8% 2/4 μήνες, το 9,7% 1/μήνα, το 9,7% 2-3/μήνα, το 14,5 1/εβδομάδα, το 12,9% 2-3/εβδομάδα και το 35,5% 1/ημέρα και περισσότερο.

ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΜΟΝΟΙ	ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	ΜΕ ΦΙΛΟΥΣ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	13,6%	16,7%	1,5%	66,7%	1,5%	100%
2	9,9%	5,6%	0%	84,5%	0%	100%
3	16,2%	21%	4,8%	54,8%	3,2%	100%

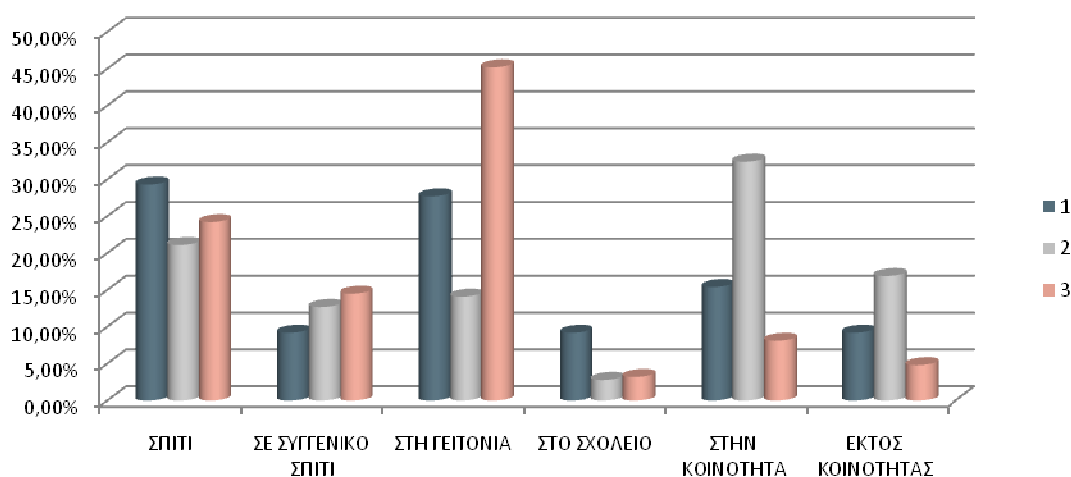

Σχήμα 11: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς τα άτομα με τα οποία οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες.

Το 13,6% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες μόνοι τους, το 16,7% με την οικογένεια τους, το 1,5% με άλλους συγγενείς, το 66,7% με φίλους και το 1,5% με άλλους. Το 9,9% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες μόνοι τους, το 5,6% με την οικογένεια τους και το 84,5% με φίλους. Το 16,2% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες μόνοι τους, το 21% με την οικογένεια τους, το 4,8% με άλλους συγγενείς, το 4,8% με φίλους και το 3,2% με άλλους.

ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ						ΣΥΝΟΛΟ
	ΣΠΙΤΙ	ΣΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ	ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ	ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	
1	29,3%	9,2%	27,7%	9,2%	15,4%	9,2%	100%
2	21,1%	12,7%	14,1%	2,8%	32,4%	16,9%	100%
3	24,2%	14,5%	45,2%	3,2%	8,1%	4,8%	100%

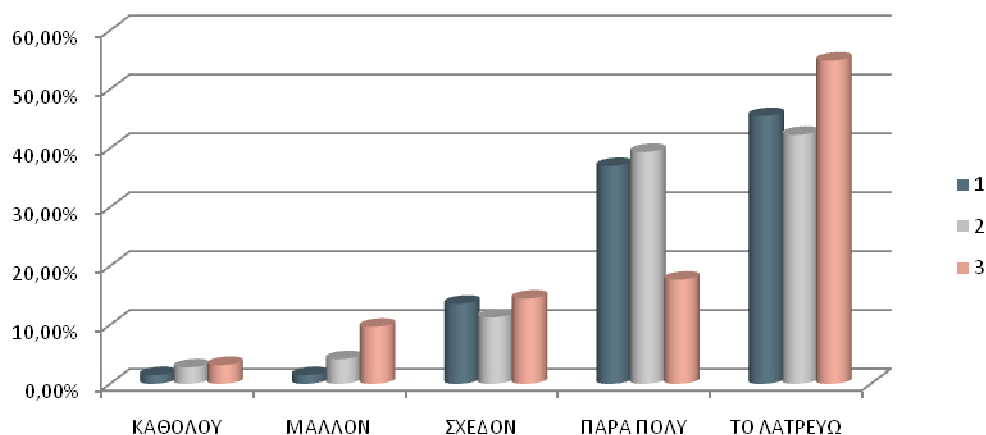
Σχήμα 12: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς το χώρο όπου οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες.

Το 29,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες στο σπίτι, το 9,2% σε συγγενικό σπίτι, το 27,7% στη γειτονιά, το 9,2% στο σχολείο, το 15,4% στην κοινότητα και το 9,2% εκτός κοινότητας. Το 21,1% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες στο σπίτι, το 12,7% σε συγγενικό σπίτι, το 14,1% στη γειτονιά, το 2,8% στο σχολείο, το 32,4% στην κοινότητα και το 16,9% εκτός κοινότητας. Το 24,2% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες στο σπίτι, το 14,5% σε συγγενικό σπίτι, το 45,2% στη γειτονιά, το 3,2% στο σχολείο, το 8,1% στην κοινότητα και το 4,8% εκτός κοινότητας.

ΠΟΣΟ ΤΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΜΑΛΛΟΝ	ΣΧΕΔΟΝ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΤΟ ΛΑΤΡΕΥΩ	ΣΥΝΟΛΟ
1	1,5%	1,5%	13,6%	37%	45,5%	100%
2	2,8%	4,2%	11,3%	39,4%	42,3%	100%
3	3,2%	9,7%	14,5%	17,7%	54,9%	100%

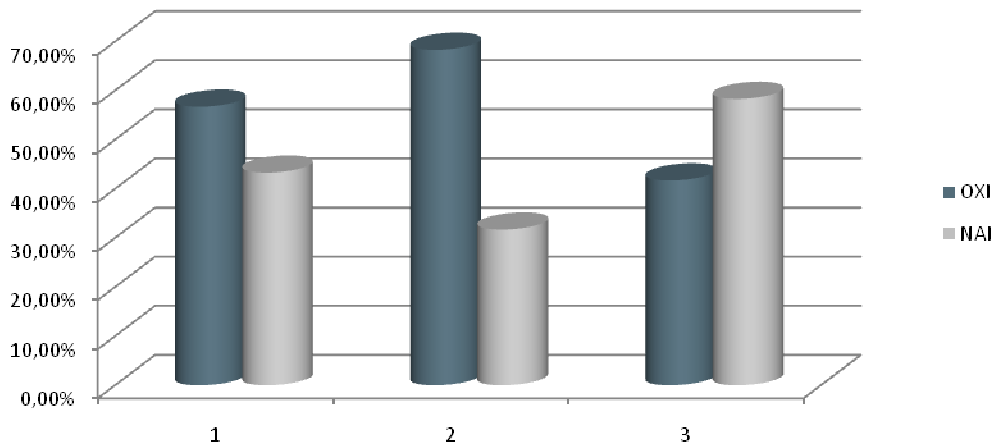
Σχήμα 13: Κατανομή των 45 απόμων ως προς την αρέσκεια των ερωτηθέντων για τις κοινωνικές δραστηριότητες.

Στο 1,5% των εφήβων με νοητική υστέρηση δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες, στο 1,5% μάλλον άρεσε, στο 13,6% σχεδόν άρεσε, στο 37% άρεσε πάρα πολύ και το 45,5% το λατρεύουν. Στο 2,8% των «φυσιολογικών» εφήβων δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες, στο 4,2% μάλλον άρεσε, στο 11,3% σχεδόν άρεσε, στο 39,4% άρεσε πάρα πολύ και το 42,3% το λατρεύουν. Στο 3,2% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν τις κοινωνικές δραστηριότητες, στο 9,7% μάλλον τους άρεσε, στο 14,5% σχεδόν άρεσε, στο 17,7% άρεσε πάρα πολύ και το 54,9% το λατρεύουν.

3. ΗΡΕΜΗ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

ΕΧΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΗΡΕΜΗΣ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΟΧΙ	ΝΑΙ	
1	56,7%	43,3%	100%
2	68,3%	31,7%	100%
3	41,7%	58,3%	100%

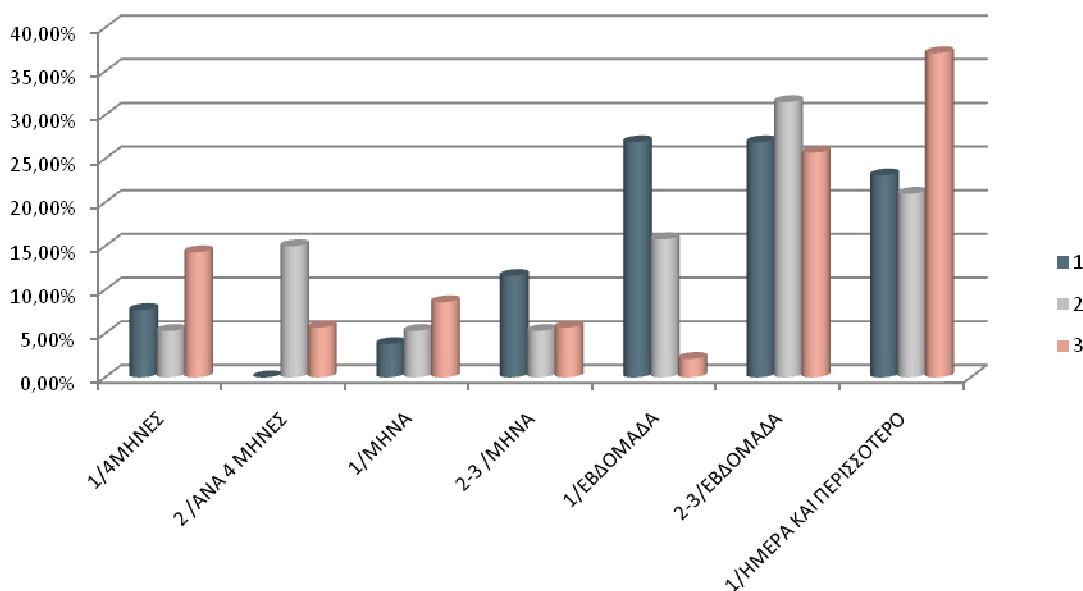

Σχήμα 14: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων ήρεμης ψυχαγωγίας.

Το 56,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 68,3% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 41,7% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν πραγματοποιεί δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας. Ενώ το 43,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση, 31,7% των «φυσιολογικών» εφήβων, 58,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας τις πραγματοποιεί.

ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ							ΣΥΝΟΛΟ
	1/4ΜΗΝΕΣ	2 /ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	1/ΜΗΝΑ	2-3 /ΜΗΝΑ	1/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	2-3/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	1/ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ	
1	7,7%	0%	3,8%	11,6%	26,9%	26,9%	23,1%	100%
2	5,3%	15,%	5,3%	5,3%	15,8%	31,5%	21%	100%
3	14,3%	5,7%	8,6%	5,7%	2,1%	25,7%	37,1%	100%

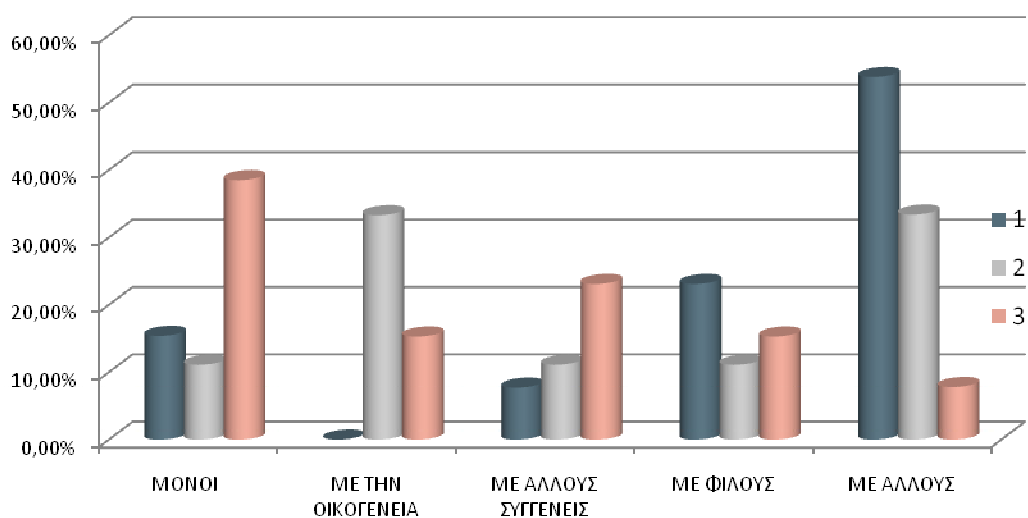

Σχήμα 15: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την συχνότητα πραγματοποίησης των δραστηριοτήτων ήρεμης ψυχαγωγίας.

Το 7,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας 1/4 μήνες, το 3,8% 1/μήνα, το 11,6% 2-3/μήνα, το 26,9% 1/εβδομάδα, το 26,9% 2-3/εβδομάδα και το 23,1% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 5,3% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας 1/4 μήνες, το 15,8% 2/4 μήνες, το 5,3% 1/μήνα, το 5,3% 2-3/μήνα, το 15,8% 1/εβδομάδα, το 31,5% 2-3/εβδομάδα και το 21% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 14,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας 1/4 μήνες, το 5,7% 2/4 μήνες, το 8,6% 1/μήνα, το 5,7% 2-3/μήνα, το 2,1 1/εβδομάδα, το 25,7% 2-3/εβδομάδα και το 37,1% 1/ημέρα και περισσότερο.

ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΜΟΝΟΙ	ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	ΜΕ ΦΙΛΟΥΣ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	15,4%	0%	7,7%	23,1%	53,8%	100%
2	11,1%	33,3%	11,1%	11,1%	33,4%	100%
3	38,5%	15,3%	23,1%	15,3%	7,8%	100%

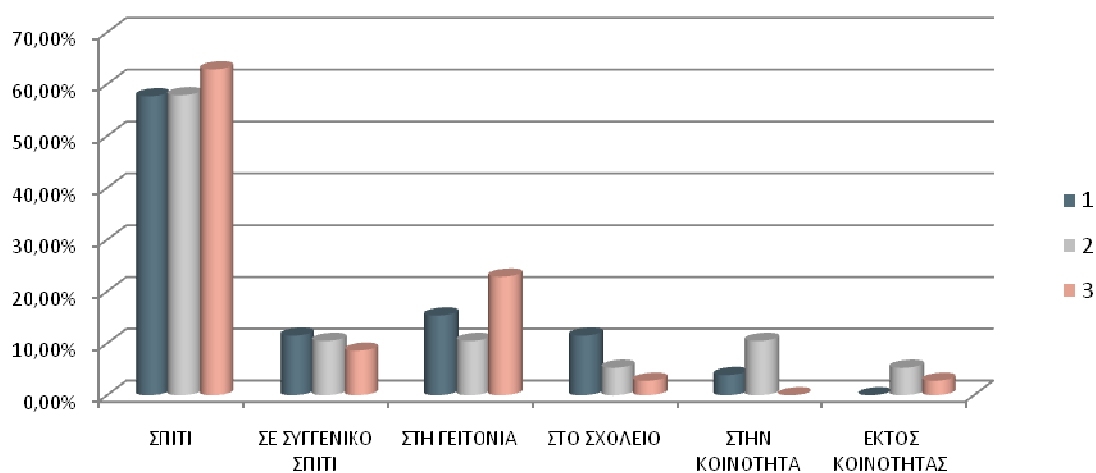

Σχήμα 16: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς τα άτομα με τα οποία οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας .

Το 15,4% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας μόνοι τους, το 7,7% με άλλους συγγενείς, το 23,1% με φίλους και το 53,8% με άλλους. Το 11,1% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας μόνοι τους, το 33,3% με την οικογένεια τους, το 11,1 με άλλους συγγενείς, το 11,1% με φίλους και το 33,4% με άλλους. Το 38,5% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας μόνοι τους, το 15,3% με την οικογένεια τους, το 23,1% με άλλους συγγενείς, το 15,3% με φίλους και το 7,8% με άλλους.

ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ						
	ΣΠΙΤΙ	ΣΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ	ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ	ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	57,7%	11,5%	15,4%	11,5%	3,9%	0%	100%
2	57,9%	10,5%	10,5%	5,3%	10,5%	5,3%	100%
3	62,9%	8,6%	22,9%	2,8%	0%	2,8%	100%

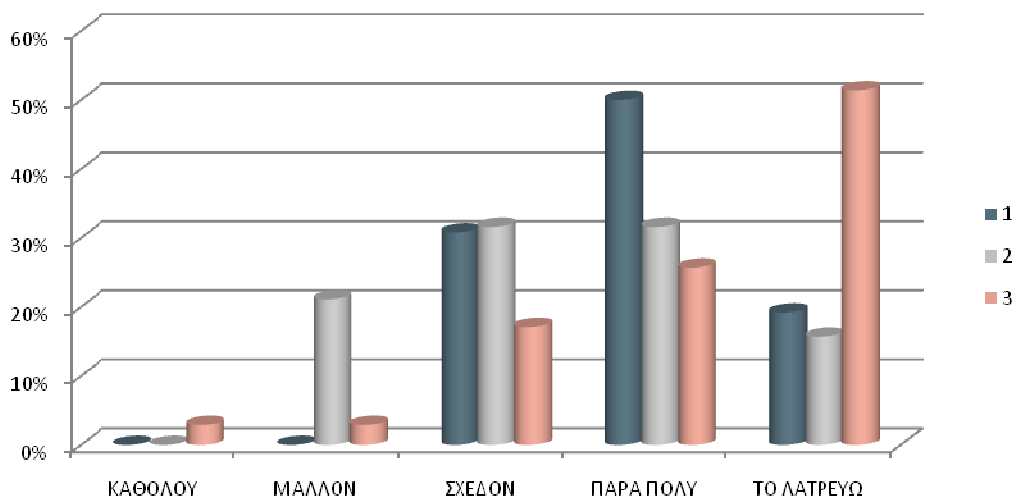

Σχήμα 17: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς το χώρο όπου οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας.

Το 15,4% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας μόνοι τους, το 7,7% με άλλους συγγενείς, το 23,1% με φίλους και το 53,8% με άλλους. Το 11,1% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας μόνοι τους, το 33,3% με την οικογένεια τους, το 11,1 με άλλους συγγενείς, το 11,1% με φίλους και το 33,4% με άλλους. Το 38,5% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας μόνοι τους, το 15,3% με την οικογένεια τους, το 23,1% με άλλους συγγενείς, το 15,3% με φίλους και το 7,8% με άλλους.

ΠΟΣΟ ΤΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					ΣΥΝΟΛΟ
	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΜΑΛΛΟΝ	ΣΧΕΔΟΝ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΤΟ ΛΑΤΡΕΥΩ	
1	0%	0%	30,8%	50%	19,2%	100%
2	0%	21,1%	31,6%	31,6%	15,7%	100%
3	2,9%	2,9%	17,1%	25,7%	51,4%	100%

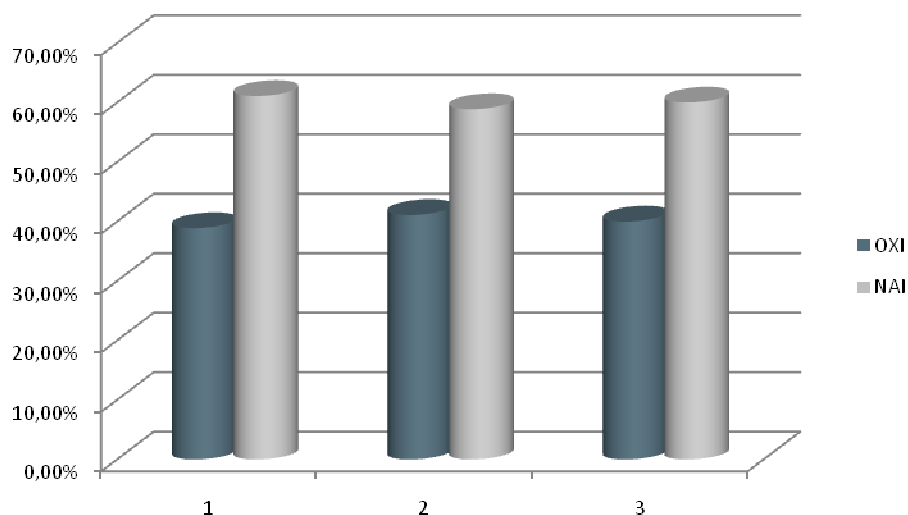
Σχήμα 18: Κατανομή των 45 ατόμων που εκφράζει την άρεσκεια των ερωτηθέντων ως προς την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων ήρεμης ψυχαγωγίας.

Στο 30,8% των εφήβων με νοητική υστέρηση σχεδόν τους άρεσε να πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας, στο 50% άρεσε πάρα πολύ και το 19,2% το λατρεύουν. Στο 21,9% των «φυσιολογικών» εφήβων μάλλον άρεσε να πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας, στο 31,6% σχεδόν άρεσε, στο 31,6% άρεσε πάρα πολύ και το 15,7% το λατρεύουν. Στο 2,9% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν τις δραστηριότητες ήρεμης ψυχαγωγίας, στο 2,9% μάλλον τους άρεσε, στο 17,1% σχεδόν άρεσε, στο 25,7% άρεσε πάρα πολύ και το 51,4% το λατρεύουν.

4. ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΑ ΣΠΟΡ

ΕΧΟΥΝ ΣΥΜΜΕΤΑΣΧΕΙ ΣΕ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΑ ΣΠΟΡ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΟΧΙ	ΝΑΙ	
1	38,9%	61,1%	100%
2	41,1%	58,9%	100%
3	40%	60%	100%

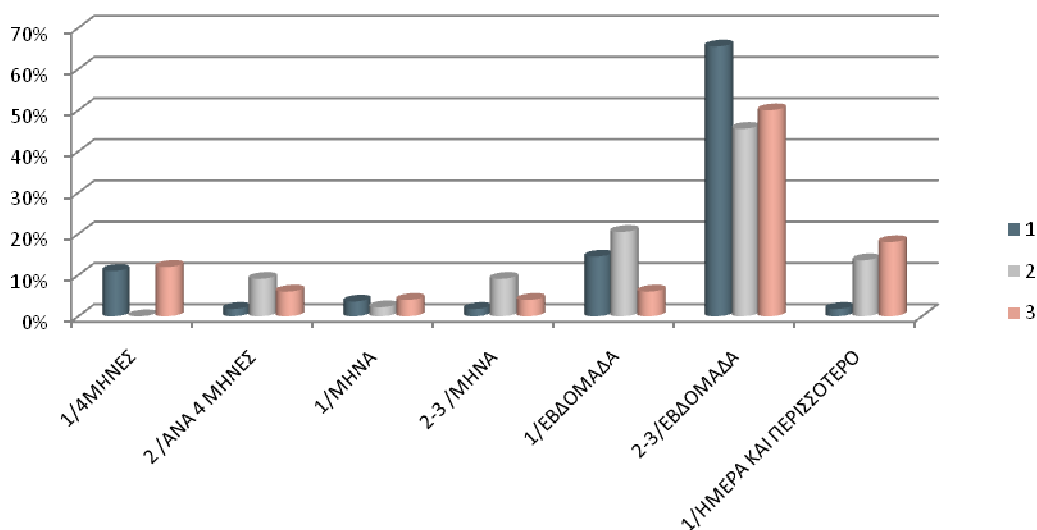

Σχήμα 19: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την συμμετοχή σε οργανωμένα σπορ.

Το 38,9% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 41,1% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 40% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν πραγματοποιεί τα οργανωμένα σπορ. Ενώ το 61,1% των εφήβων με νοητική υστέρηση, 58,9% των «φυσιολογικών» εφήβων, 60% των παιδιών σχολικής ηλικίας τα πραγματοποιεί.

ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ ΣΕ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΑ ΣΠΟΡ :

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ							
	1/4ΜΗΝΕΣ	2 /ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	1/ΜΗΝΑ	2-3 /ΜΗΝΑ	1/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	2-3/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	1/ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ	ΣΥΝΟΛΟ
1	11%	1,8%	3,6%	1,8%	14,5%	65,5%	1,8%	100%
2	0%	9,1%	2,2%	9,1%	20,5%	45,5%	13,6%	100%
3	12%	6%	4%	4%	6%	50%	18%	100%

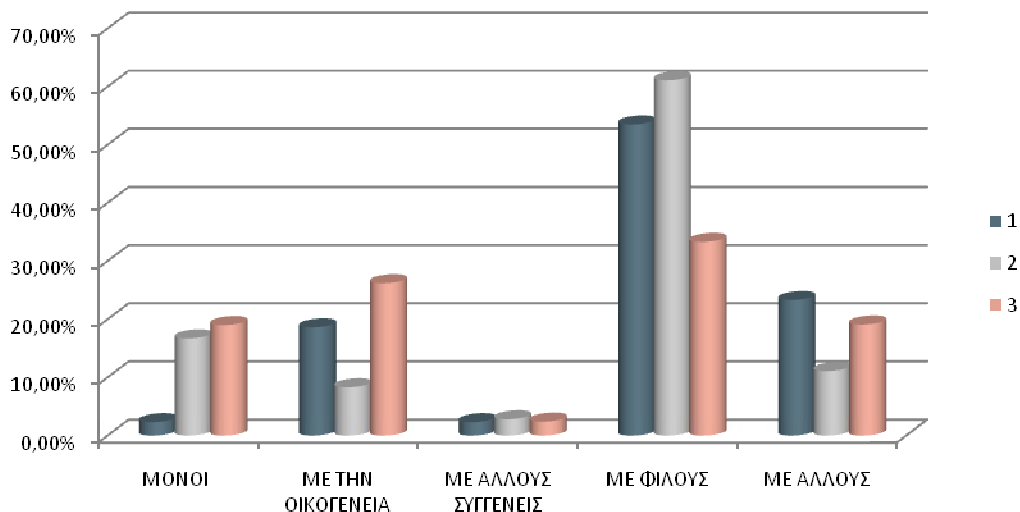
Σχήμα 20: Κατανομή των 45 ατόμων του δείγματος ως προς την συχνότητα συμμετοχής σε οργανωμένα σπορ.

Το 11% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τα οργανωμένα σπορ 1/4 μήνες, το 1,8% 2/4 μήνες, το 3,6% 1/μήνα, το 1,8% 2-3/μήνα, το 14,5% 1/εβδομάδα, το 65,5% 2-3/εβδομάδα και το 1,8% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 9,1% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τα οργανωμένα σπορ 2/4 μήνες, το 2,2% 1/μήνα, το 9,1% 2-3/μήνα, το 20,5% 1/εβδομάδα, το 45,5% 2-3/εβδομάδα και το 13,6% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 12% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τα οργανωμένα σπορ 1/4 μήνες, το 6% 2/4 μήνες, το 4% 1/μήνα, το 4% 2-3/μήνα, το 6 1/εβδομάδα, το 50 2-3/εβδομάδα και το 18% 1/ημέρα και περισσότερο.

ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ ΣΤΑ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΑ ΣΠΟΡ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΜΟΝΟΙ	ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	ΜΕ ΦΙΛΟΥΣ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	2,3%	18,6%	2,3%	53,5%	23,3%	100%
2	16,7%	8,3%	2,8%	61,1%	11,1%	100%
3	19%	26,2%	2,4%	33,3%	19,1%	100%

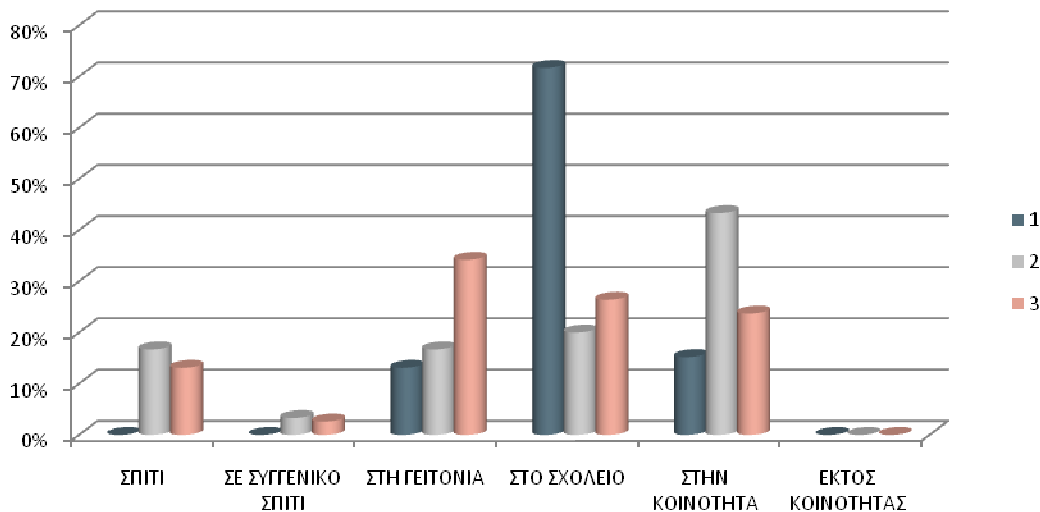

Σχήμα 21: Κατανομή των 45 ατόμων που δείχνει τα άτομα με τα οποία οι ερωτηθέντες συμμετέχουν σε οργανωμένα σπορ .

Το 2,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ μόνοι τους, το 18,6% με την οικογένεια τους, το 2,3% με άλλους συγγενείς, το 53,5% με φίλους και το 23,3% με άλλους. Το 16,7% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ μόνοι τους, το 8,3% με την οικογένεια τους, το 2,8% με άλλους συγγενείς, το 61,1% με φίλους και το 11,1% με άλλους. Το 19% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ μόνοι τους, το 26,2% με την οικογένεια τους, το 2,4% με άλλους συγγενείς, το 33,3% με φίλους και το 19,1% με άλλους.

ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΑ ΣΠΟΡ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ						ΣΥΝΟΛΟ
	ΣΠΙΤΙ	ΣΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ	ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ	ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	
1	0%	0%	13,1%	71,7%	15,2%	0%	100%
2	16,7%	3,3%	16,7%	20%	43,3%	0%	100%
3	13,1%	2,6%	34,2%	26,4%	23,7%	0%	100%

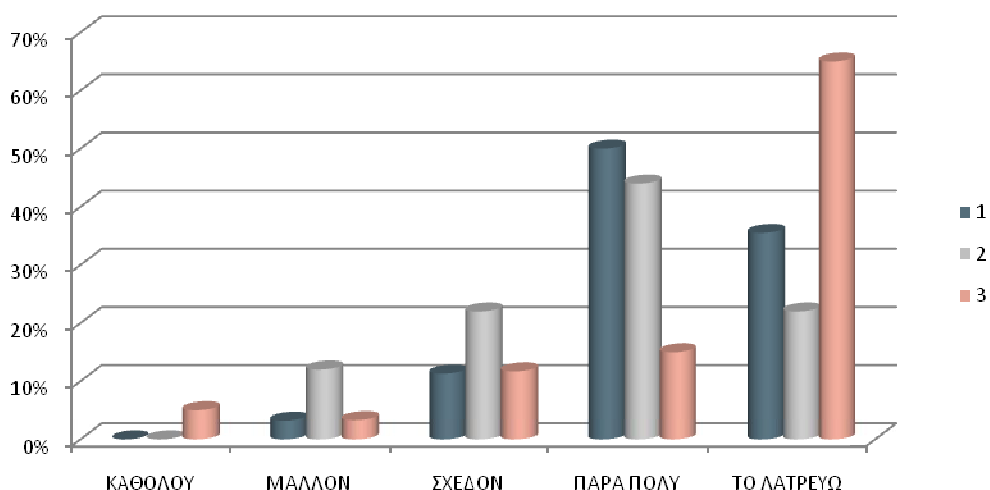

Σχήμα 22: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς το χώρο όπου οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ.

Το 13,1% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ στη γειτονιά, το 71,7% στο σχολείο και το 15,2% στην κοινότητα. Το 16,7% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ στο σπίτι, το 13,3% σε συγγενικό σπίτι, το 16,7% στη γειτονιά, το 20% στο σχολείο και το 43,3% στην κοινότητα. Το 13,1% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ στο σπίτι, το 2,6% σε συγγενικό σπίτι, το 34,2% στη γειτονιά, το 26,4% στο σχολείο και το 23,7% στην κοινότητα.

ΠΟΣΟ ΤΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΑ ΣΠΟΡ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΜΑΛΛΟΝ	ΣΧΕΔΟΝ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΤΟ ΛΑΤΡΕΥΩ	ΣΥΝΟΛΟ
1	0%	3,2%	11,3%	50%	35,5%	100%
2	0%	12%	22%	44%	22%	100%
3	5%	3,3%	11,7%	15%	65%	100%

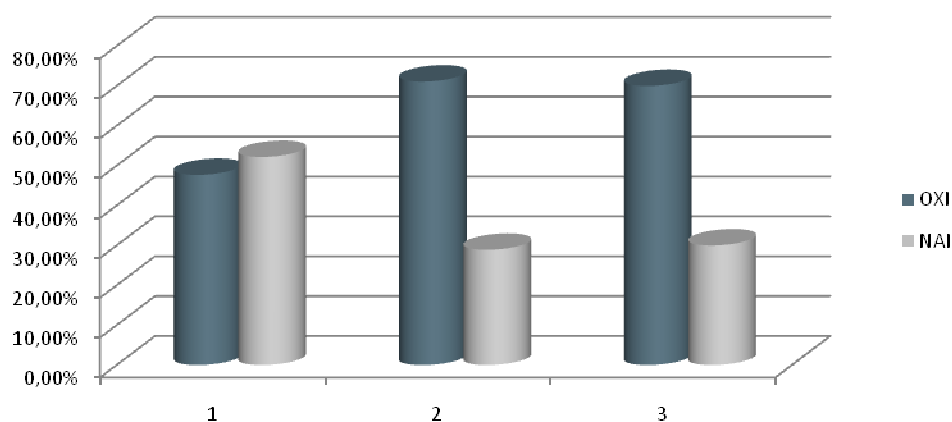
Σχήμα 23: Κατανομή των 45 ατόμων που εκφράζει την αρέσκεια των ερωτηθέντων ως προς τη συμμετοχή στα οργανωμένα σπορ.

Στο 3,2% των εφήβων με νοητική υστέρηση μάλλον άρεσε να πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ, στο 11,3% σχεδόν άρεσε, στο 50% άρεσε πάρα πολύ και το 35,5% το λατρεύουν. Στο 12% των «φυσιολογικών» εφήβων μάλλον άρεσε να πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ, στο 22% σχεδόν άρεσε, στο 44% άρεσε πάρα πολύ και το 22% το λατρεύουν. Στο 5% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν τα οργανωμένα σπορ, στο 3,3% μάλλον τους άρεσε, στο 11,7% σχεδόν άρεσε, στο 15% άρεσε πάρα πολύ και το 65% το λατρεύουν.

5. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΒΑΣΙΣΜΕΝΕΣ ΣΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

ΕΧΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΒΑΣΙΣΜΕΝΕΣ ΣΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΟΧΙ	ΝΑΙ	
1	47,7%	52,2%	100%
2	71,1%	28,9%	100%
3	70%	30%	100%

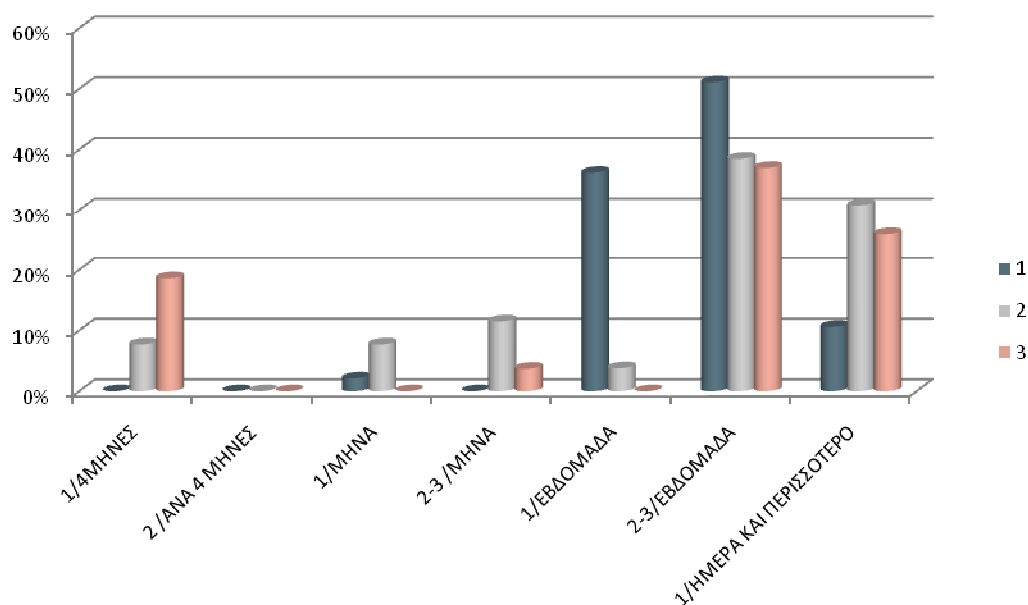

Σχήμα 24: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την *πραγματοποίηση δραστηριοτήτων βασισμένες στην εμπειρία τους*.

Το 47,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 71,1% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 70% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν πραγματοποιεί τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία. Ενώ το 52,2% των εφήβων με νοητική υστέρηση, 28,9% των «φυσιολογικών» εφήβων, 30% των παιδιών σχολικής ηλικίας τις πραγματοποιεί.

ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ							ΣΥΝΟΛΟ
	1/4ΜΗΝΕΣ	2 /ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	1/ΜΗΝΑ	2-3 /ΜΗΝΑ	1/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	2-3/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	1/ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ	
1	0%	0%	2,1%	0%	36,2%	51,1%	10,6%	100%
2	7,7%	0%	7,7%	11,5%	3,8%	38,5%	30,8%	100%
3	18,6%	0%	0%	3,7%	14,8%	37%	25,9%	100%

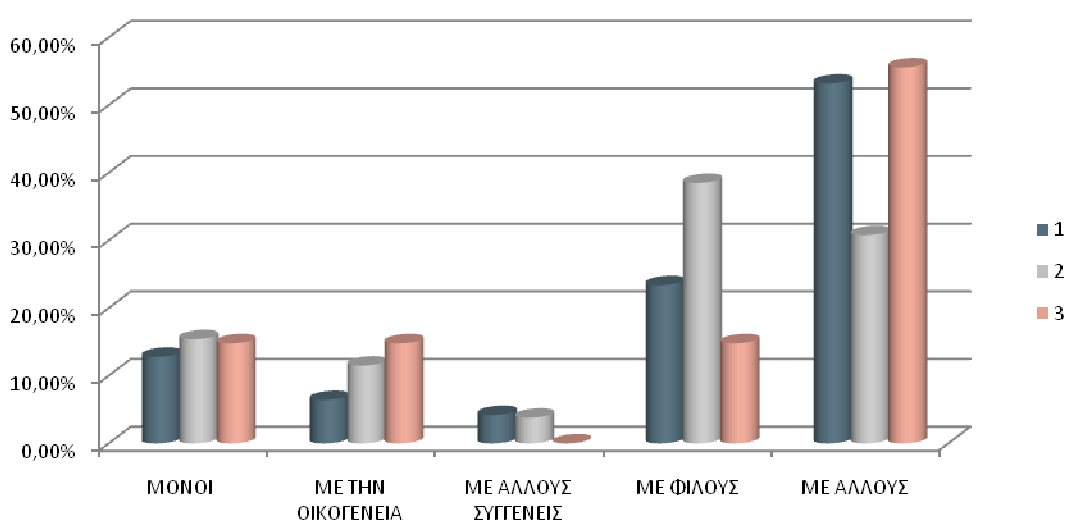

Σχήμα 26: Κατανομή των 45 ατόμων του δείγματος ως προς την συχνότητα πραγματοποίησης δραστηριοτήτων βασισμένες στην εμπειρία.

Το 2,1% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία 1/μήνα, το 36,2% 1/εβδομάδα, το 51,1% 2-3/εβδομάδα και το 10,6% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 7,7% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία 1/4 μήνες, το 3% 2/4 μήνες, το 7,7% 1/μήνα, το 11,5% 2-3/μήνα, το 3,8% 1/εβδομάδα, το 38,5% 2-3/εβδομάδα και το 30,8% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 18,6% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία 1/4 μήνες, το 3,7% 2-3/μήνα, το 14,8 1/εβδομάδα, το 37% 2-3/εβδομάδα και το 25,9% 1/ημέρα και περισσότερο.

ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					ΣΥΝΟΛΟ
	ΜΟΝΟΙ	ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΜΕ ΆΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	ΜΕ ΦΙΛΟΥΣ	ΜΕ ΆΛΛΟΥΣ	
1	12,8%	6,4%	4,2%	23,4%	53,2%	100%
2	15,4%	11,5%	3,8%	38,5%	30,8%	100%
3	14,8%	14,8%	0%	14,8%	55,6%	100%

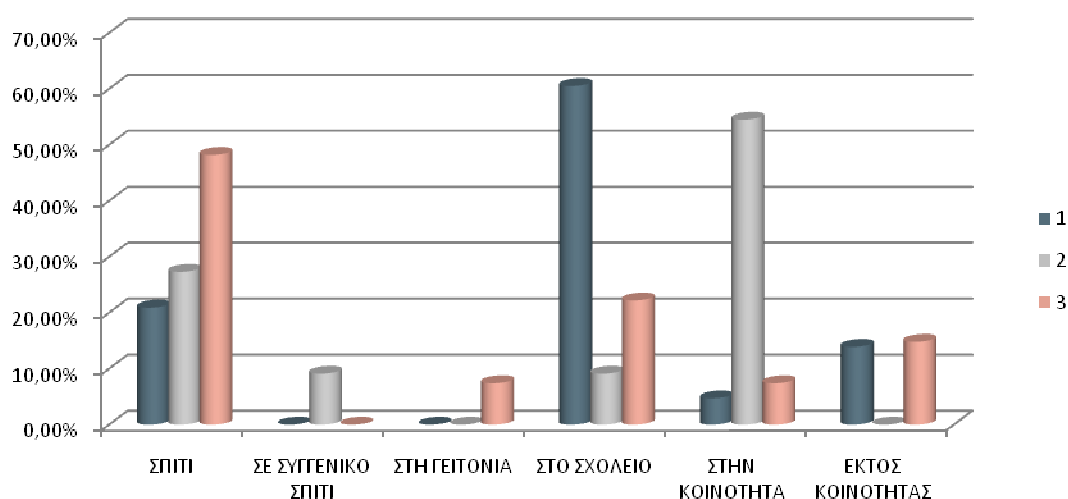

Σχήμα 27: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς τα άτομα με το οποία οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις δραστηριότητες που είναι βασισμένες στην εμπειρία .

Το 12,8% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία μόνοι τους, το 6,4% με την οικογένεια τους, το 4,2% με άλλους συγγενείς, το 23,4% με φίλους και το 53,2% με άλλους. Το 15,4% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία μόνοι τους, το 11,5% με την οικογένεια τους, το 3,8 με άλλους συγγενείς, το 38,5% με φίλους και το 30,8% με άλλους. Το 14,8% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία μόνοι τους, το 14,8% με την οικογένεια τους, το 14,8% με φίλους και το 55,6% με άλλους.

ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ						
	ΣΠΙΤΙ	ΣΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ	ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ	ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	20,9%	0%	0%	60,5%	4,7%	13,9%	100%
2	27,3%	9,1%	0%	9,1%	54,5%	0%	100%
3	48,2%	0%	7,4%	22,2%	7,4%	14,8%	100%

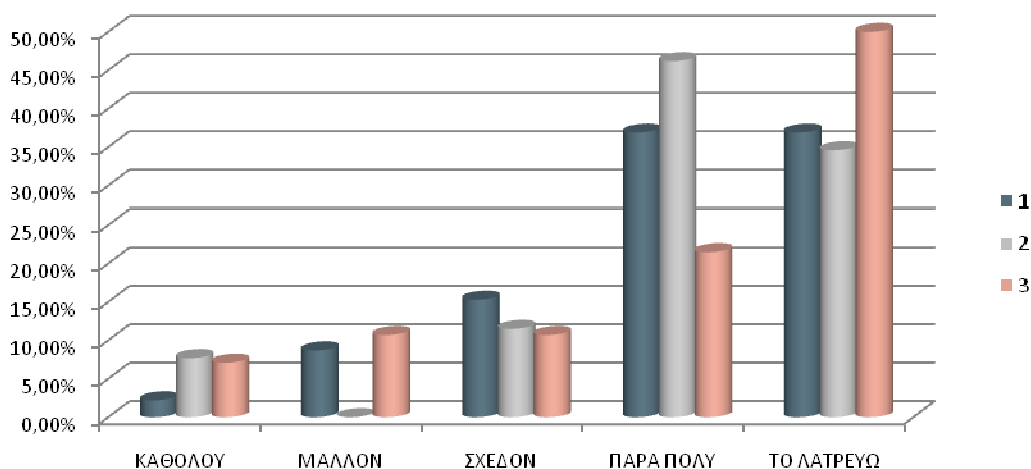

Σχήμα 28: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς το χώρο όπου οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις δραστηριότητες που είναι βασισμένες στην εμπειρία .

Το 20,9% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία στο σπίτι, το 60,5% στο σχολείο, το 4,7% στην κοινότητα και το 13,9% εκτός κοινότητας. Το 27,3% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιούν τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία στο σπίτι, το 9,1% σε συγγενικό σπίτι, το 9,1% στο σχολείο και το 54,5% στην κοινότητα. Το 48,2% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία στο σπίτι, το 7,4% στη γειτονιά, το 22,2% στο σχολείο, το 7,4% στην κοινότητα και το 14,8% εκτός κοινότητας.

ΠΟΣΟ ΤΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΜΑΛΛΟΝ	ΣΧΕΔΟΝ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΤΟ ΛΑΤΡΕΥΩ	ΣΥΝΟΛΟ
1	2,2%	8,7%	15,3%	36,9%	36,9%	100%
2	7,7%	0%	11,5%	46,2%	34,6%	100%
3	7,1%	10,7%	10,7%	21,5%	50%	100%

Σχήμα 29: Κατανομή των 45 ατόμων που εκφράζει την άρεσκεια των ερωτηθέντων ως προς τις δραστηριότητες που είναι βασισμένες στην εμπειρία.

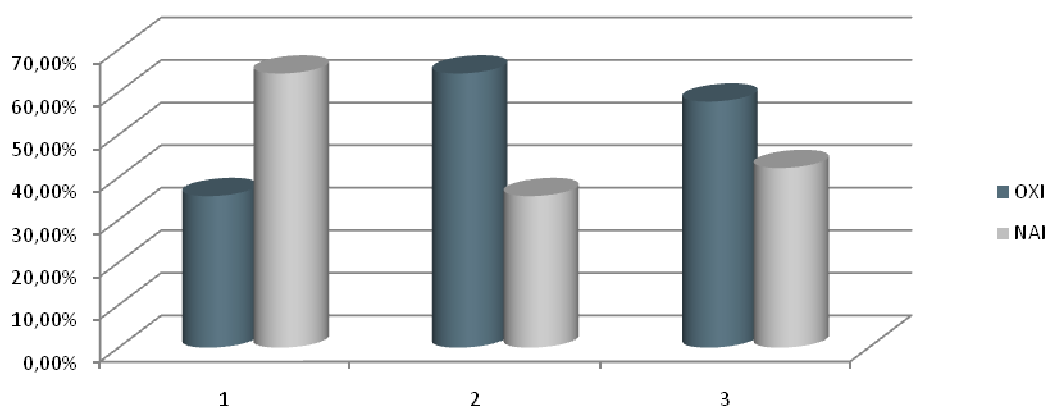
Στο 2,2% των εφήβων με νοητική υστέρηση δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία, στο 8,7% μάλλον άρεσε, στο 15,3% σχεδόν άρεσε, στο 36,9% άρεσε πάρα πολύ και το 36,9% το λατρεύουν. Στο 7,7% των «φυσιολογικών» εφήβων δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία, στο 11,5% σχεδόν άρεσε, στο 46,2% άρεσε πάρα πολύ και το 34,6% το λατρεύουν. Στο 7,1% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιούν τις δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία, στο 10,7% μάλλον τους άρεσε, στο 10,7% σχεδόν άρεσε, στο 21,5% άρεσε πάρα πολύ και το 50% το λατρεύουν.

6. ΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

ΕΧΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΟΧΙ	ΝΑΙ	
1	35,6%	64,4%	100%
2	64,4%	35,6%	100%
3	57,8%	42,2%	100%

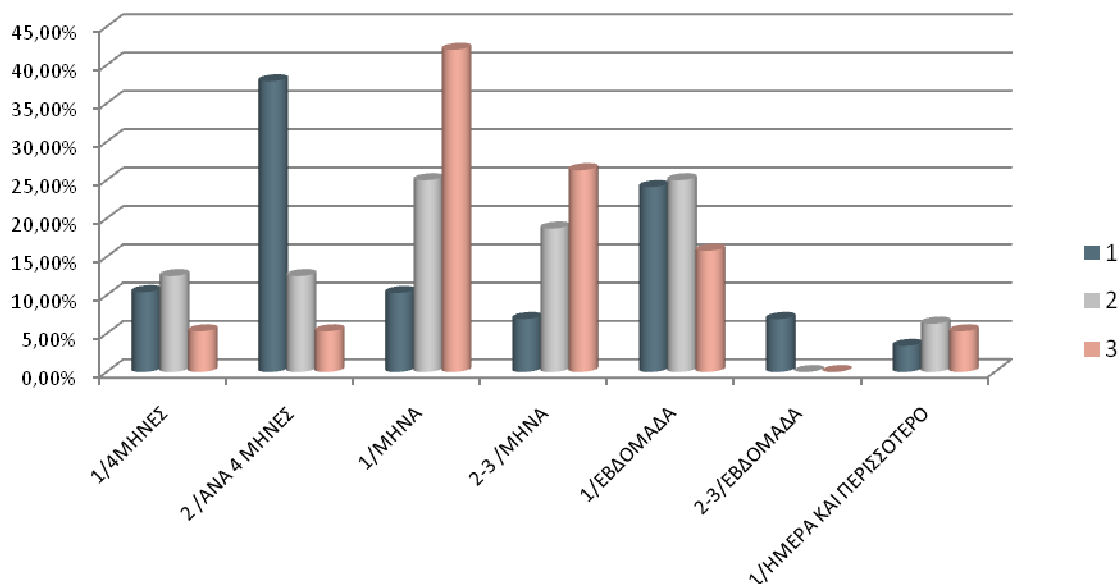

Σχήμα 30: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς τη συμμετοχή σε ομάδες και οργανισμούς

Το 35,6% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 64,4% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 57,8% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν συμμετέχει σε ομάδες και οργανισμούς. Ενώ το 64,4% των εφήβων με νοητική υστέρηση, 35,6% των «φυσιολογικών» εφήβων, 42,2% των παιδιών σχολικής ηλικίας συμμετέχει.

ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ							ΣΥΝΟΛΟ
	1/4ΜΗΝΕΣ	2 /ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	1/ΜΗΝΑ	2-3 /ΜΗΝΑ	1/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	2-3/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	1/ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ	
1	10,4%	37,9%	10,3%	6,9%	24,1%	6,9%	3,4%	100%
2	12,5%	12,5%	25%	18,7%	25%	0%	6,3%	100%
3	5,3%	5,3%	42%	26,3%	15,8%	0%	5,3%	100%

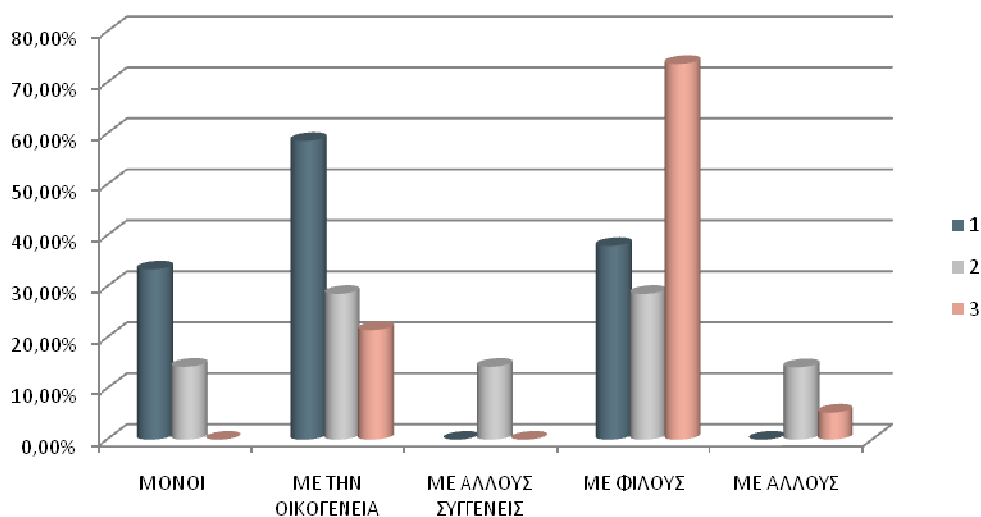

Σχήμα 31: Κατανομή των 45 ατόμων του δείγματος ως προς την συχνότητα συμμετοχής σε ομάδες και οργανισμούς.

Το 10,4% των εφήβων με νοητική υστέρηση συμμετέχει σε ομάδες και οργανισμούς 1/4 μήνες, το 37,9% 2/4 μήνες, το 10,3% 1/μήνα, το 6,9% 2-3/μήνα, το 24,1% 1/εβδομάδα, το 6,9% 2-3/εβδομάδα και το 3,4% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 12,5% των «φυσιολογικών» εφήβων συμμετέχει σε ομάδες και οργανισμούς 1/4 μήνες, το 12,5% 2/4 μήνες, το 25% 1/μήνα, το 18,7% 2-3/μήνα, το 25% 1/εβδομάδα και το 6,3% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 5,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας συμμετέχει σε ομάδες και οργανισμούς 1/4 μήνες, το 5,3% 2/4 μήνες, το 42% 1/μήνα, το 26,3% 2-3/μήνα, το 15,8% 1/εβδομάδα, το 5,3% 1/ημέρα και περισσότερο.

ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΜΟΝΟΙ	ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	ΜΕ ΦΙΛΟΥΣ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	33,4%	58,6%	0%	38%	0%	100%
2	14,3%	28,6%	14,3%	28,6%	14,2%	100%
3	0%	21,5%	0%	73,7%	5,3%	100%

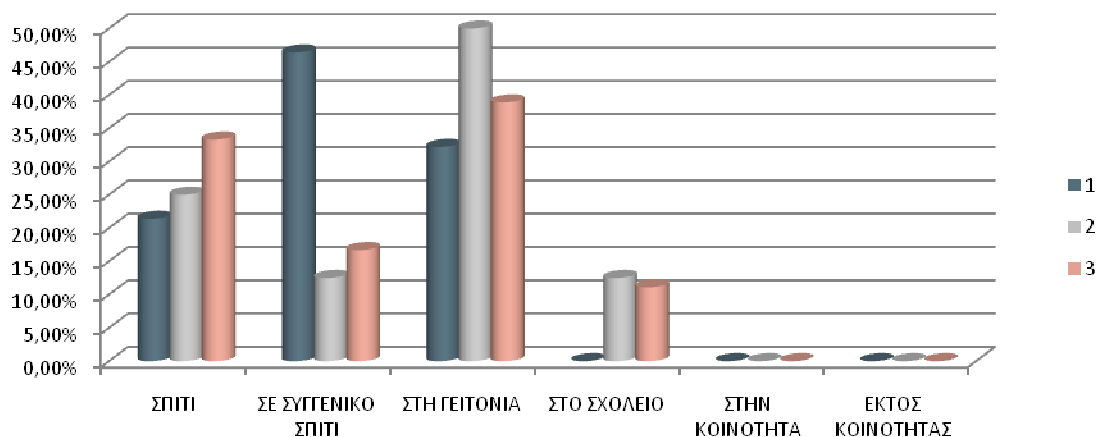

Σχήμα 32: Κατανομή των 45 ατόμων που δείχνει τα άτομα με το οποίο οι ερωτηθέντες συμμετέχουν σε ομάδες και οργανισμούς.

Το 33,4% των εφήβων με νοητική υστέρηση συμμετέχει σε ομάδες και οργανισμούς μόνοι τους, το 58,6% με την οικογένεια τους και το 38% με φίλους. Το 14,3% των «φυσιολογικών» εφήβων συμμετέχει σε ομάδες και οργανισμούς μόνοι τους, το 28,6% με την οικογένεια τους, το 14,3% με άλλους συγγενείς, το 28,6% με φίλους και το 14,2% με άλλους. Το 21% των παιδιών σχολικής ηλικίας συμμετέχει με την οικογένεια τους, το 73,7% με φίλους και το 5,3% με άλλους.

ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ						
	ΣΠΙΤΙ	ΣΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ	ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ	ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	21,4%	46,4%	32,2%	0%	0%	0%	100%
2	25%	12,5%	50%	12,5%	0%	0%	100%
3	33,3%	16,7%	38,9%	11,1%	0%	0%	100%

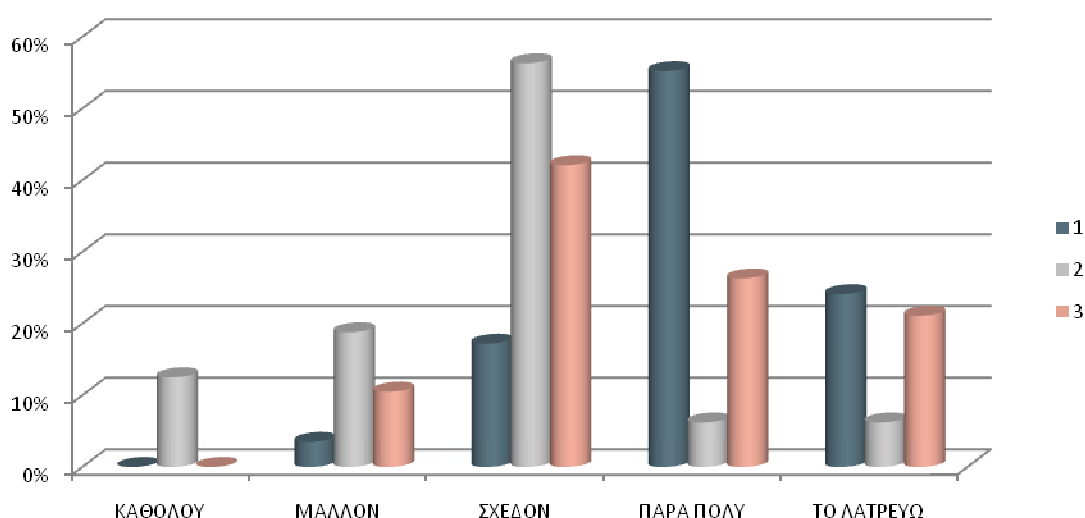

Σχήμα 33: Κατανομή των 45 ατόμων που δείχνει το χώρο όπου οι ερωτηθέντες συμμετέχουν σε ομάδες και οργανισμούς.

Το 21,4% των εφήβων με νοητική υστέρηση συμμετέχει σε ομάδες και οργανισμούς στο σπίτι, το 46,4% σε συγγενικό σπίτι και το 32,2% στη γειτονιά. Το 25% των «φυσιολογικών» εφήβων συμμετέχει στο σπίτι, το 12,5% σε συγγενικό σπίτι, το 50% στη γειτονιά και το 12,5% στο σχολείο. Το 33,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας συμμετέχει στο σπίτι, το 16,7% σε συγγενικό σπίτι, το 38% στη γειτονιά και το 11,1% στο σχολείο.

ΠΟΣΟ ΤΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΜΑΛΛΟΝ	ΣΧΕΔΟΝ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΤΟ ΛΑΤΡΕΥΩ	ΣΥΝΟΛΟ
1	0%	3,5%	17,2%	55,2%	24,1%	100%
2	12,5%	18,8%	56,3%	6,2%	6,2%	100%
3	0%	10,5%	42,1%	26,3%	21,1%	100%

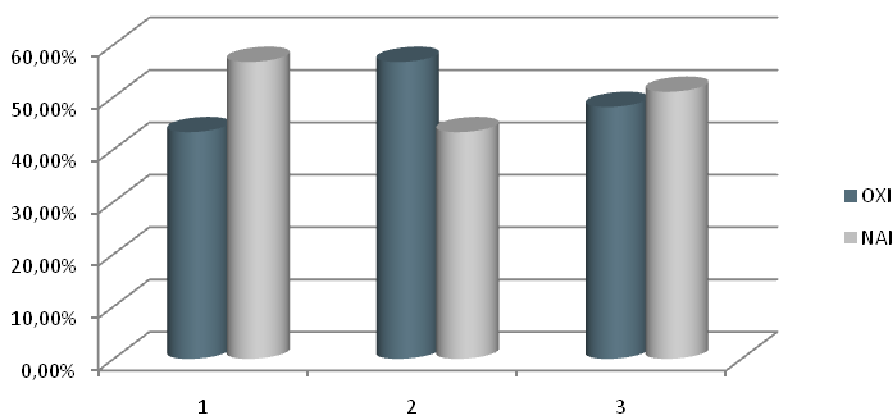
Σχήμα 34: Κατανομή των 45 ατόμων που εκφράζει την αρέσκεια των ερωτηθέντων ως προς την συμμετοχή τους σε ομάδες και οργανισμούς.

Στο 3,5% των εφήβων με νοητική υστέρηση μάλλον άρεσε να συμμετέχουν σε ομάδες και οργανισμούς, στο 17,2% σχεδόν άρεσε, στο 55,2% άρεσε πάρα πολύ και το 24,1% το λατρεύουν. Στο 12,5% των «φυσιολογικών» εφήβων δεν τους άρεσε καθόλου να συμμετέχουν, στο 18,8% μάλλον άρεσε, στο 56,3% σχεδόν άρεσε, στο 6,2% άρεσε πάρα πολύ και το 6,2% το λατρεύουν. Στο 10,5% των παιδιών σχολικής ηλικίας μάλλον άρεσε να συμμετέχουν, στο 42,1% σχεδόν άρεσε, στο 26,3% άρεσε πάρα πολύ και το 21,1% το λατρεύουν.

7. ΦΥΣΙΚΗ ΕΝΕΡΓΗ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

ΕΧΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΝΕΡΓΗΣ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΟΧΙ	ΝΑΙ	
1	43,3%	56,7%	100%
2	56,7%	43,3%	100%
3	48,1%	51,%	100%

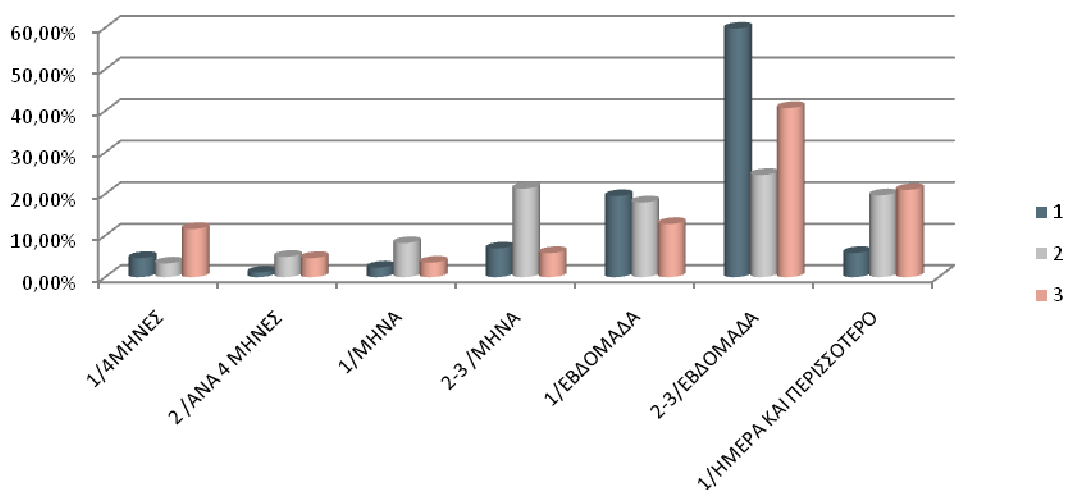

Σχήμα 35: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς τη συμμετοχή των ατόμων στη φυσική ενεργή ψυχαγωγία.

Το 43,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 56,7% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 48,1% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν πραγματοποιεί δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας. Ενώ το 56,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, 43,3% των «φυσιολογικών» εφήβων, 51% των παιδιών σχολικής ηλικίας τις πραγματοποιεί.

ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ							ΣΥΝΟΛΟ
	1/4ΜΗΝΕΣ	2 /ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	1/ΜΗΝΑ	2-3 /ΜΗΝΑ	1/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	2-3/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	1/ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ	
1	4,6%	1,1%	2,3%	6,9%	19,5%	59,8%	5,8%	100%
2	3,3%	4,9%	8,2%	21,3%	18%	24,6%	19,7%	100%
3	11,6%	4,6%	3,5%	5,8%	12,8%	40,7%	21%	100%

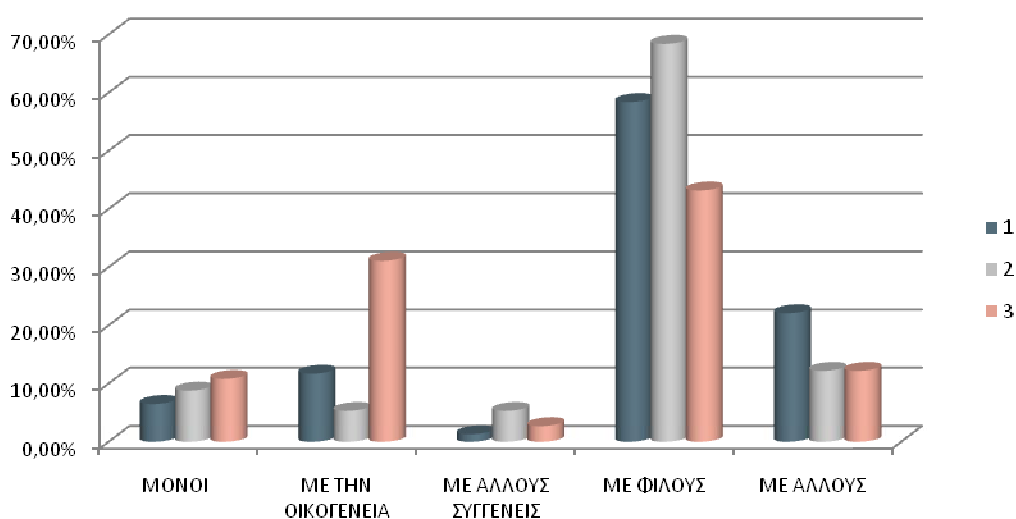

Σχήμα 36. Κατανομή των 45 ατόμων του δείγματος ως προς την συχνότητα συμμετοχής στη φυσική ενεργή ψυχαγωγία.

Το 4,6% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τις δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας 1/4 μήνες, το 1,1% 2/4 μήνες, το 2,3% 1/μήνα, το 6% 2-3/μήνα, το 19,5% 1/εβδομάδα, το 59,8% 2-3/εβδομάδα και το 5,8% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 3,3% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τις δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας 1/4 μήνες, το 4,9% 2/4 μήνες, το 8,2% 1/μήνα, το 21,3% 2-3/μήνα, το 18% 1/εβδομάδα, το 24,6% 2-3/εβδομάδα και το 19,7% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 11,6% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τις δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας 1/4 μήνες, το 4,6% 2/4 μήνες, το 3,5% 1/μήνα, το 5,8% 2-3/μήνα, το 12,8 1/εβδομάδα, το 40,7% 2-3/εβδομάδα και το 21% 1/ημέρα και περισσότερο.

ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΜΟΝΟΙ	ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	ΜΕ ΦΙΛΟΥΣ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	6,5%	11,7%	1,3%	58,4%	22,1%	100%
2	8,8%	5,3%	5,3%	68,4%	12,2%	100%
3	10,8%	31,1%	2,7%	43,2%	12,2%	100%

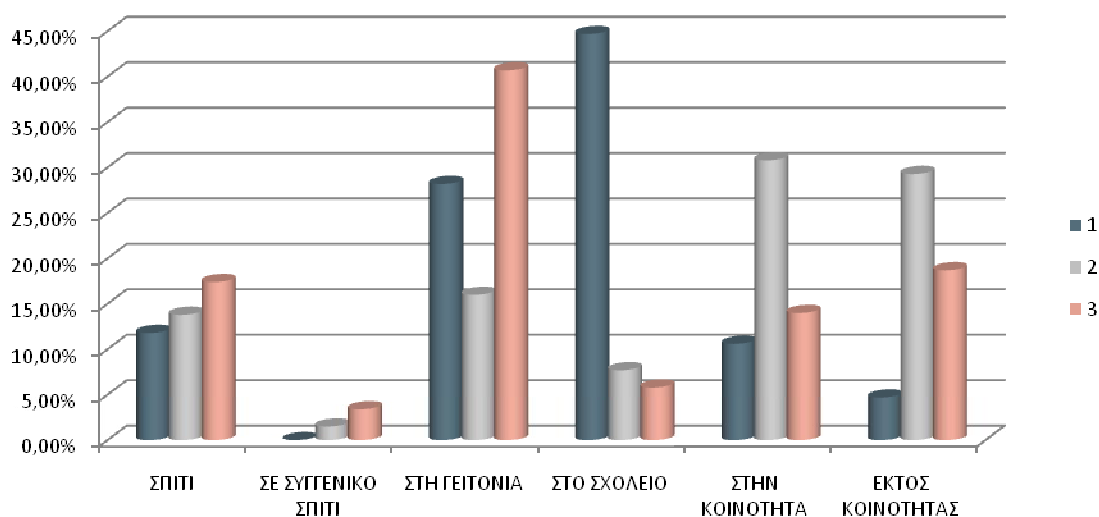
Σχήμα 37: Κατανομή των 45 ατόμων που δείχνει τα άτομα με τα οποία οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας

Το 6,5% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας μόνοι τους, το 11,7% με την οικογένεια τους, το 1,3% με άλλους συγγενείς, το 58,4% με φίλους και το 22,1% με άλλους. Το 8,8% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας μόνοι τους, το 5,3% με την οικογένεια τους, το 5,3% με άλλους συγγενείς, το 68,4% με φίλους και το 12,2% με άλλους. Το 10,8% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας μόνοι τους, το 31,1% με την οικογένεια τους, το 2,7% με άλλους συγγενείς, το 43,2% με φίλους και το 12,2% με άλλους.

ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ						
	ΣΠΙΤΙ	ΣΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ	ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ	ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	11,8%	0%	28,2%	44,7%	10,6%	4,7%	100%
2	13,8%	1,5%	16,0%	7,7%	30,8%	29,3%	100%
3	17,4%	3,4%	40,7%	5,8%	14%	18,7%	100%

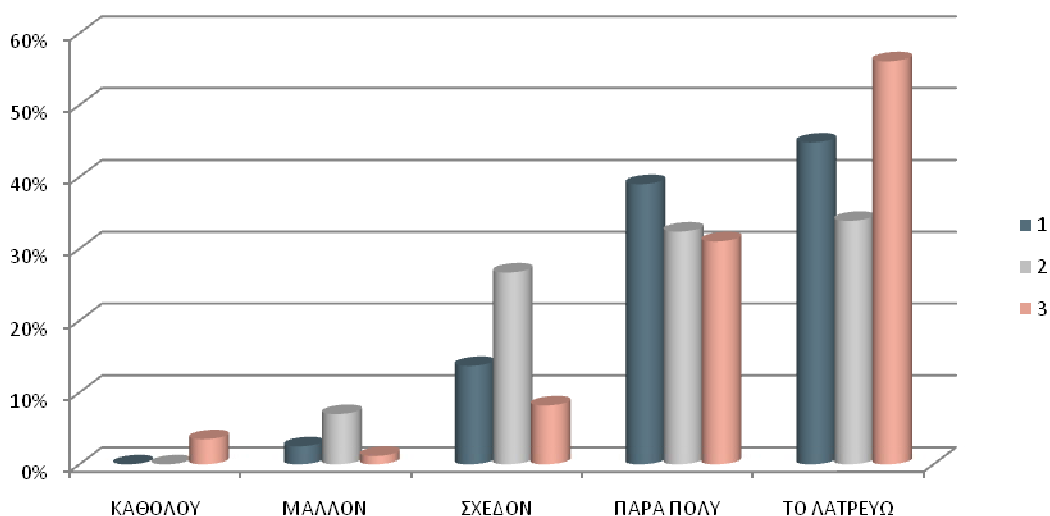

Σχήμα 38: κατανομή των 45 ατόμων ως προς το χώρο όπου οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας.

Το 11,8% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τις δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας στο σπίτι, το 28,2% στο σχολείο, το 10,6% στην κοινότητα και το 4,7% εκτός κοινότητας. Το 13,8% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τις δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας στο σπίτι, το 1,5% σε συγγενικό σπίτι, το 16% στη γειτονιά, το 7,7% στο σχολείο, το 30,8% στην κοινότητα και το 29,3% εκτός κοινότητας. Το 17,4% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τις δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας στο σπίτι, το 3,4% σε συγγενικό σπίτι, το 40,7% στη γειτονιά, το 5,8% στο σχολείο, το 14% στην κοινότητα και το 18,7% εκτός κοινότητας.

ΠΟΣΟ ΤΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΜΑΛΛΟΝ	ΣΧΕΔΟΝ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΤΟ ΛΑΤΡΕΥΩ	ΣΥΝΟΛΟ
1	0%	2,50%	13,7%	39%	44,8%	100%
2	0%	7%	26,7%	32,4%	33,9%	100%
3	3,5%	1,17%	8,2%	31,03%	56,1%	100%

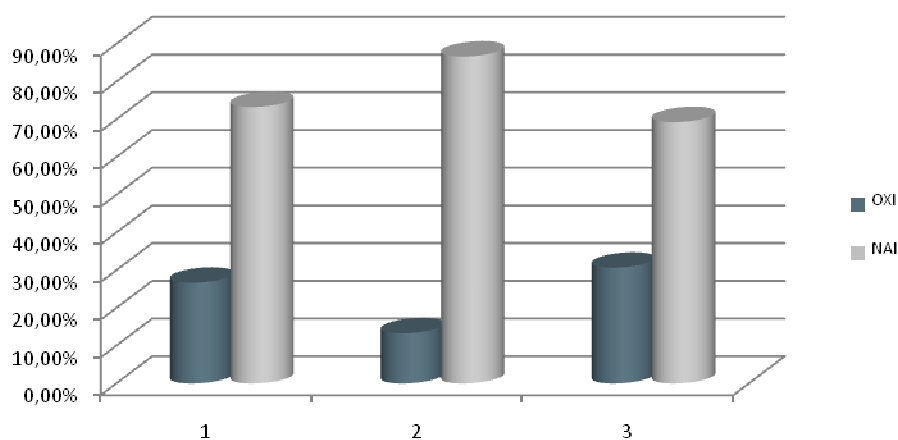
Σχήμα 39: Κατανομή των 45 ατόμων που εκφράζει την αρέσκεια των ερωτηθέντων ως προς την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας.

Στο 1% των εφήβων με νοητική υστέρηση μάλλον άρεσε να πραγματοποιεί τις δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας, στο 12% σχεδόν άρεσε, στο 34% άρεσε πάρα πολύ και το 39% το λατρεύουν. Στο 5% των «φυσιολογικών» εφήβων μάλλον άρεσε να πραγματοποιεί τις δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας, στο 19% σχεδόν άρεσε, στο 23% άρεσε πάρα πολύ και το 24% το λατρεύουν. Στο 3% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν τους άρεσε καθόλου να πραγματοποιεί τις δραστηριότητες φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας, στο 1% μάλλον τους άρεσε, στο 7% σχεδόν άρεσε, στο 27% άρεσε πάρα πολύ και το 48% το λατρεύουν.

8. ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΧΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΟΧΙ	ΝΑΙ	
1	26,7%	73,3%	100%
2	13,3%	86,7%	100%
3	30,7%	69,3%	100%

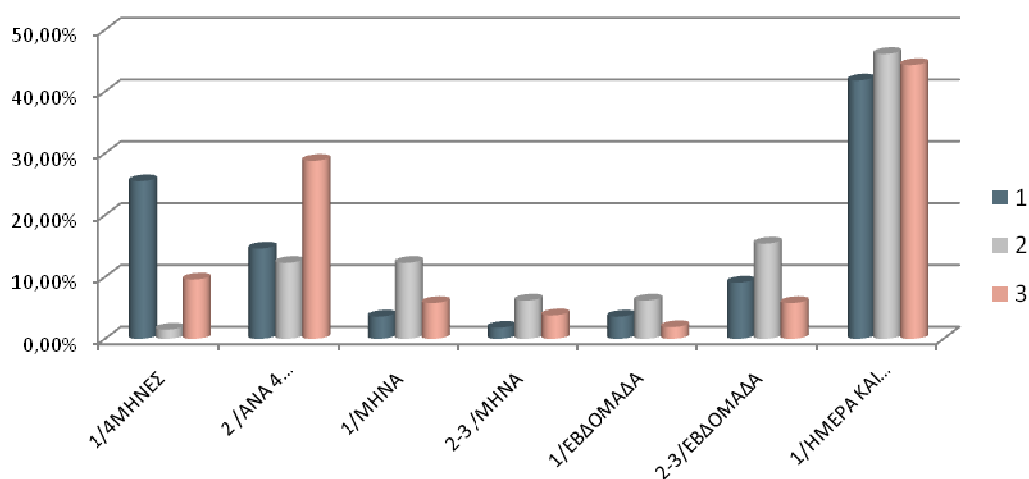

Σχήμα 40: κατανομή των 45ατόμων του δείγματος ως προς την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων διασκέδασης και εκπαίδευσης.

Το 26,7% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 13,3% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 30,7% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν πραγματοποιεί δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης. Ενώ το 73,3% των εφήβων με νοητική υστέρηση, 86,7% των «φυσιολογικών» εφήβων, 69,3% των παιδιών σχολικής ηλικίας τις πραγματοποιεί.

ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ							ΣΥΝΟΛΟ
	1/4ΜΗΝΕΣ	2 /ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	1/ΜΗΝΑ	2-3 /ΜΗΝΑ	1/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	2-3/ΕΒΔΟΜΑΔΑ	1/ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ	
1	25,5%	14,6%	3,6%	1,8%	3,6%	9,1%	41,8%	100%
2	1,5%	12,3%	12,3%	6,2%	6,2%	15,4%	46,1%	100%
3	9,6%	28,8%	5,8%	3,8%	1,9%	5,8%	44,3%	100%

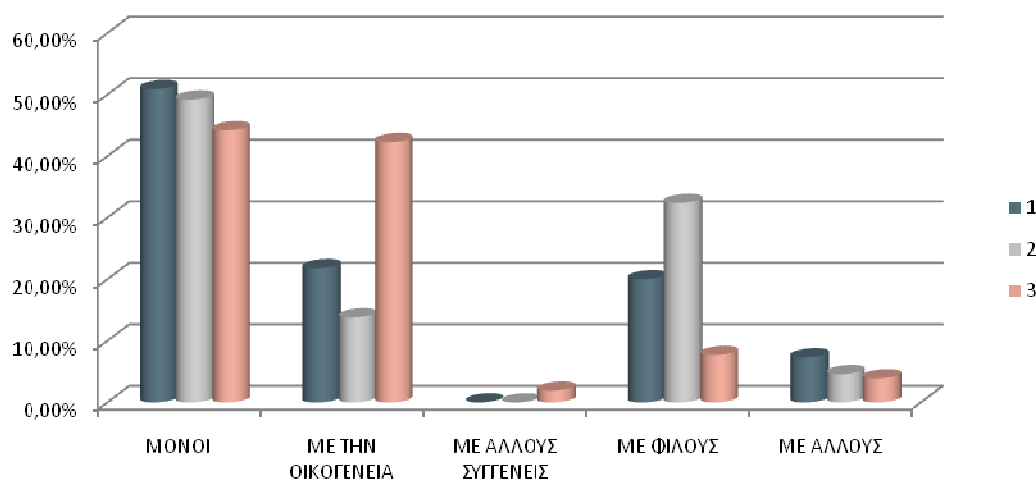

Σχήμα 41: Κατανομή των 45 ατόμων του δείγματος ως προς την συχνότητα πραγματοποίησης των δραστηριοτήτων διασκέδασης και εκπαίδευσης.

. Το 25,5% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τις δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης 1/4 μήνες, το 14,6% 2/4 μήνες, το 3,6% 1/μήνα, το 1,8% 2-3/μήνα, το 3,6% 1/εβδομάδα, το 9,1% 2-3/εβδομάδα και το 41,8% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 1,5% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τις δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης 1/4 μήνες, το 12,3% 2/4 μήνες, το 12,3% 1/μήνα, το 6,2% 2-3/μήνα, το 6,2% 1/εβδομάδα, το 15,4% 2-3/εβδομάδα και το 46,1% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 9,6% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τις δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης 1/4 μήνες, το 28,8% 2/4 μήνες, το 5,8% 1/μήνα, το 3,8% 2-3/μήνα, το 1,9 1/εβδομάδα, το 5,8 2-3/εβδομάδα και το 44,3% 1/ημέρα και περισσότερο.

ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΜΟΝΟΙ	ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	ΜΕ ΦΙΛΟΥΣ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	50,9%	21,8%	0%	20%	7,3%	100%
2	49,2%	13,8%	0%	32,4%	4,6%	100%
3	44,2%	42,3%	1,9%	7,7%	3,9%	100%

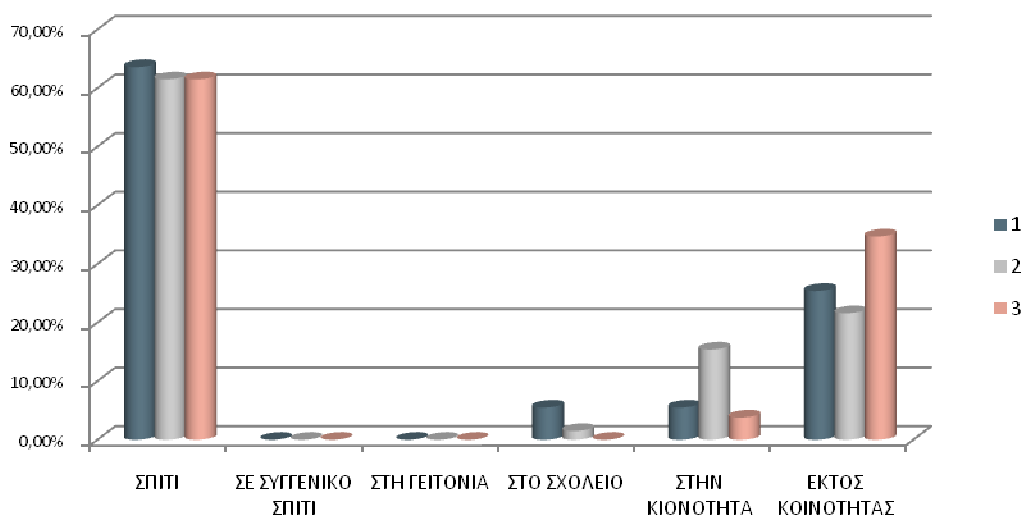

Σχήμα 42: Κατανομή των 45 ατόμων που δείχνει τα άτομα με τα οποία οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις δραστηριότητες που αφορούν διασκέδασης και εκπαίδευσης.

Το 50,9% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης μόνοι τους, το 21,8% με την οικογένειά τους, το 20% με φίλους και το 7,3% με άλλους. Το 49,2% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης μόνοι τους, το 13,8% με την οικογένειά τους, το 32,4% με φίλους και το 4,6% με άλλους. Το 44,2% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης μόνοι τους, το 42,3% με την οικογένειά τους, το 1,9% με άλλους συγγενείς, το 7,7% με φίλους και το 3,9% με άλλους.

ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ						
	ΣΠΙΤΙ	ΣΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ	ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ	ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	63,6%	0%	0%	5,5%	5,5%	25,4%	100%
2	61,5%	0%	0%	1,5%	15,4%	21,6%	100%
3	61,5%	0%	0%	0%	3,8%	34,7%	100%

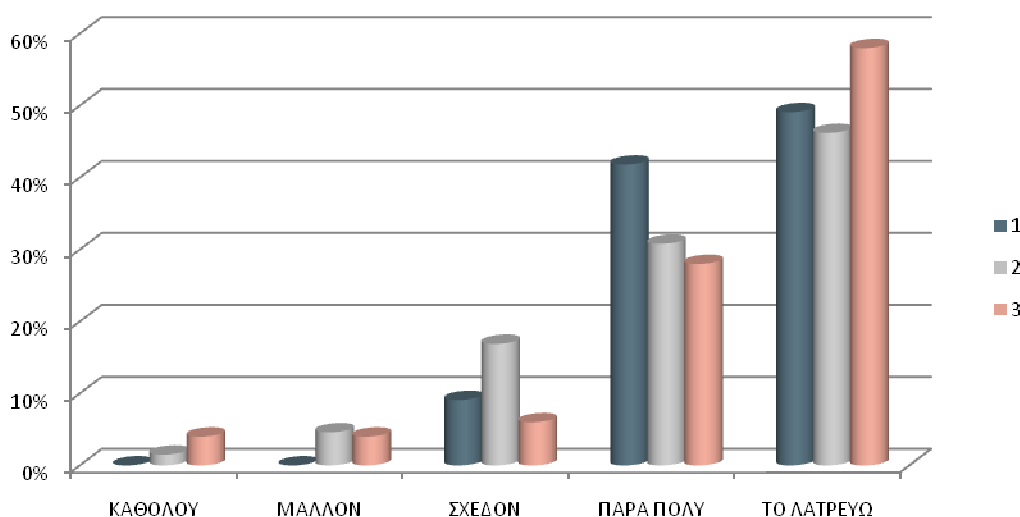

Σχήμα 43: Κατανομή των 45 ατόμων που δείχνει το χώρο που οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης.

Το 63,6% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τις δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης στο σπίτι, το 5,5% στο σχολείο, το 5,5% στην κοινότητα και το 25,4% εκτός κοινότητας. Το 61,5% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τις δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης στο σπίτι, το 1,5% στο σχολείο, το 15,4% στην κοινότητα και το 21,6% εκτός κοινότητας. Το 61,5% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τις δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης στο σπίτι, το 3,8% στην κοινότητα και το 34,7% εκτός κοινότητας.

ΠΟΣΟ ΤΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΜΑΛΛΟΝ	ΣΧΕΔΟΝ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΤΟ ΛΑΤΡΕΥΩ	ΣΥΝΟΛΟ
1	0%	0%	9,1%	41,8%	49,1%	100%
2	1,5%	4,6%	16,9%	30,8%	46,2%	100%
3	4%	4%	6%	28%	58%	100%

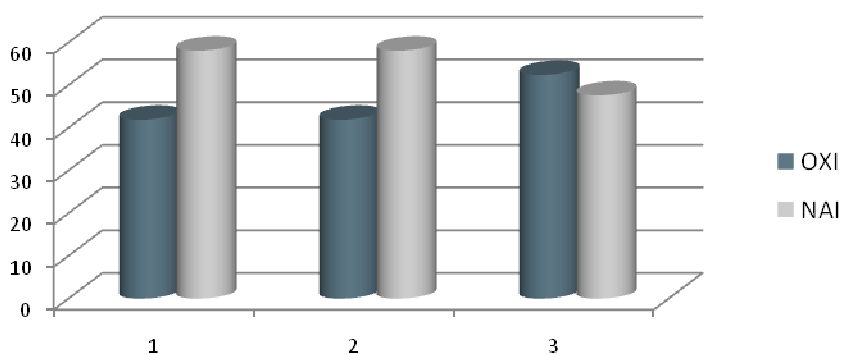
Σχήμα 44: Κατανομή των 45 ατόμων που εκφράζει την αρέσκεια των ερωτηθέντων που πραγματοποιούν τις δραστηριότητες διασκέδασης και την εκπαίδευσης.

Στο 9,1% των εφήβων με νοητική υστέρηση σχεδόν άρεσε να πραγματοποιεί δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης, στο 41,8% άρεσε πάρα πολύ και το 49,1% το λατρεύουν. Στο 1,5% των «φυσιολογικών» εφήβων δεν άρεσε καθόλου να πραγματοποιεί τις δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης, στο 4,6% μάλλον άρεσε, στο 16,9% σχεδόν άρεσε, στο 30,8% άρεσε πάρα πολύ και το 46,2% το λατρεύουν. Στο 4% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν άρεσε καθόλου να πραγματοποιεί τις δραστηριότητες διασκέδασης και εκπαίδευσης, στο 4% μάλλον τους άρεσε, στο 6% σχεδόν άρεσε, στο 28% άρεσε πάρα πολύ και το 58% το λατρεύουν.

9. ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

ΕΧΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΟΧΙ	ΝΑΙ	
1	41,9%	58,1%	100%
2	41,9%	58,1%	100%
3	52,4%	47,6%	100%

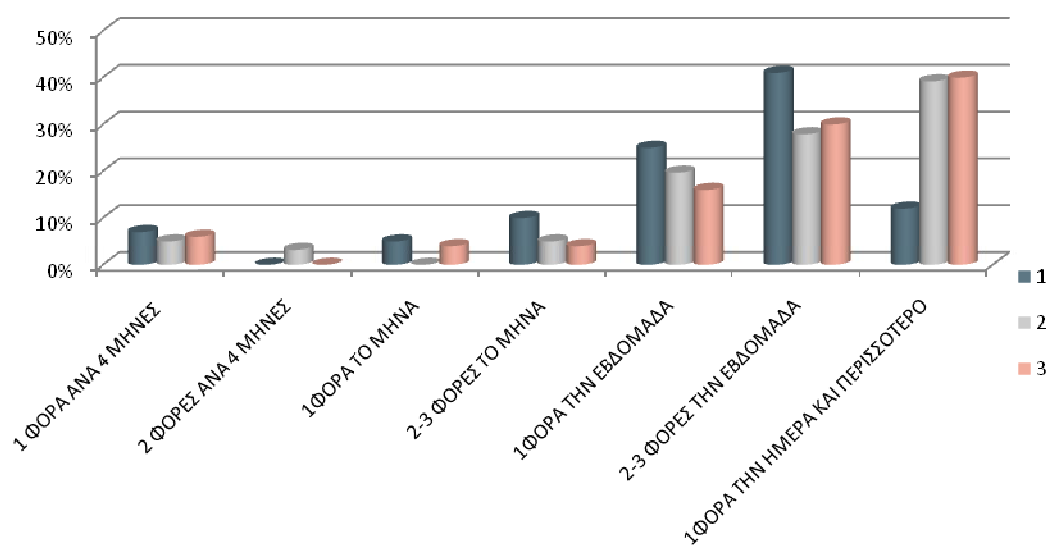
Σχήμα 45: Κατανομή των 45ατόμων ως προς την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων δουλειάς και απασχόλησης.

Το 41,9% των εφήβων με νοητική υστέρηση, το 41,9% των «φυσιολογικών» εφήβων και το 52,4% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν πραγματοποιεί δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης. Ενώ το 58,1% των εφήβων με νοητική υστέρηση, 58,1% των «φυσιολογικών» εφήβων, 47,6% των παιδιών σχολικής ηλικίας τις πραγματοποιεί.

ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ							ΣΥΝΟΛΟ
	1 ΦΟΡΑ ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	2 ΦΟΡΕΣ ΑΝΑ 4 ΜΗΝΕΣ	1ΦΟΡΑ ΤΟ ΜΗΝΑ	2-3 ΦΟΡΕΣ ΤΟ ΜΗΝΑ	1ΦΟΡΑ ΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ	2-3 ΦΟΡΕΣ ΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ	1ΦΟΡΑ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ	
1	7%	0%	5%	10%	25%	41%	12%	100%
2	5%	3,2%	0	5%	19,7%	27,9%	39,2%	100%
3	6%	0	4%	4%	16%	30%	40%	100%

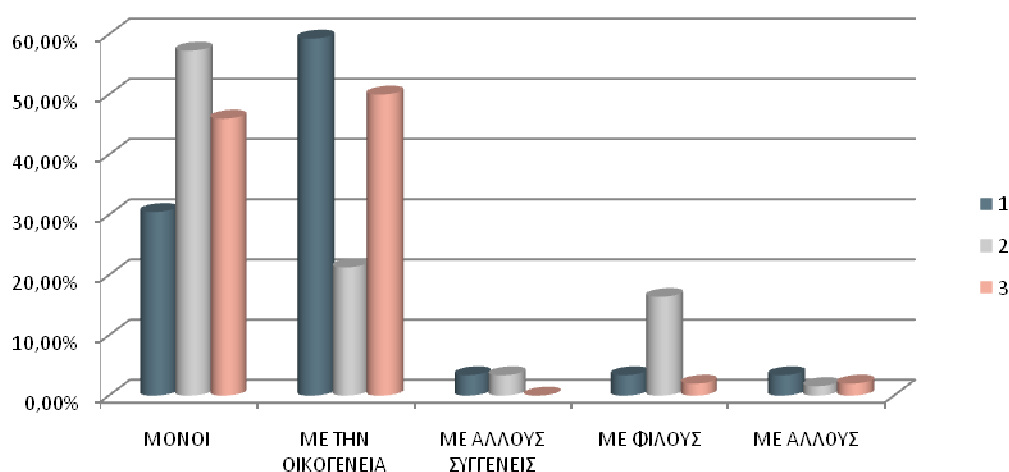

Σχήμα 46: Κατανομή των 45 ατόμων ως προς την συχνότητα πραγματοποίησης των δραστηριοτήτων δουλειάς και απασχόλησης.

Το 7% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης 1/4 μήνες, το 5% 1/μήνα, το 10% 2-3/μήνα, το 25% 1/εβδομάδα, το 41% 2-3/εβδομάδα και το 12% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 5% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης 1/4 μήνες, το 3,2% 2/4 μήνες, το 5% 2-3/μήνα, το 19,7% 1/εβδομάδα, το 27,9% 2-3/εβδομάδα και το 39,2% 1/ημέρα και περισσότερο. Το 6% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης 1/4 μήνες, το 4% 1/μήνα, το 4% 2-3/μήνα, το 16% 1/εβδομάδα, το 30% 2-3/εβδομάδα και το 40% 1/ημέρα και περισσότερο.

ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΜΟΝΟΙ	ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	ΜΕ ΦΙΛΟΥΣ	ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1	30,5%	59,3%	3,4%	3,4%	3,4%	100%
2	57,3%	21,3%	3,4%	16,4%	1,6%	100%
3	46%	50%	0	2%	2%	100%

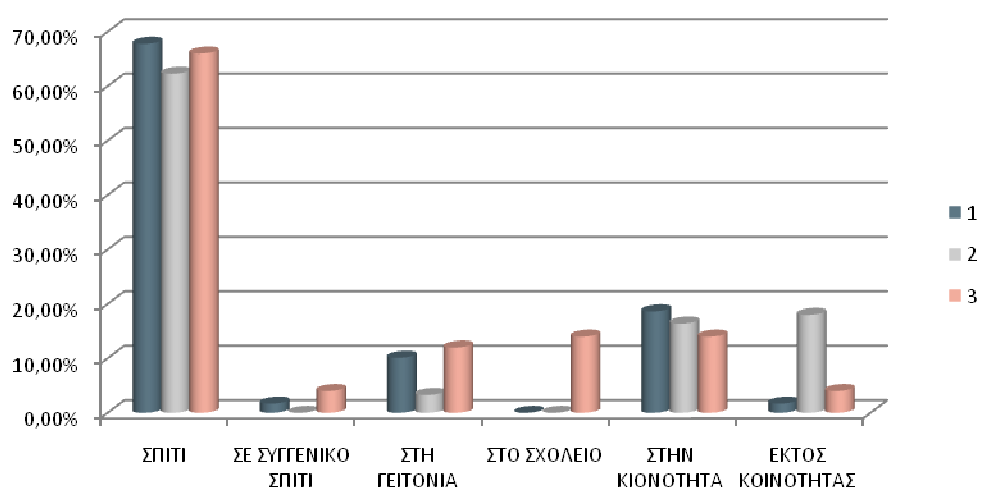

Σχήμα 47: Κατανομή των 45 ατόμων που δείχνει τα άτομα με το οποία οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις δραστηριότητες δουλειάς απασχόλησης.

Το 30,5% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης μόνοι τους, το 59,3% με την οικογένεια τους, το 3,4% με άλλους συγγενείς, το 3,4% με φίλους και το 3,4% με άλλους. Το 57,3% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης μόνοι τους, το 21,3% με την οικογένεια τους, το 3,4% με άλλους συγγενείς, το 16,4% με φίλους και το 1,6% με άλλους. Το 46% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης μόνοι τους, το 50% με την οικογένεια τους, το 2% με φίλους και το 2% με άλλους.

ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ						ΣΥΝΟΛΟ
	ΣΠΙΤΙ	ΣΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ	ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ	ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	
1	67,8%	1,69%	10,1%	0%	18,64%	1,69%	100%
2	62,3%	0%	3,28%	0%	16,39%	18%	100%
3	66%	4%	12%	14%	14%	4%	100%

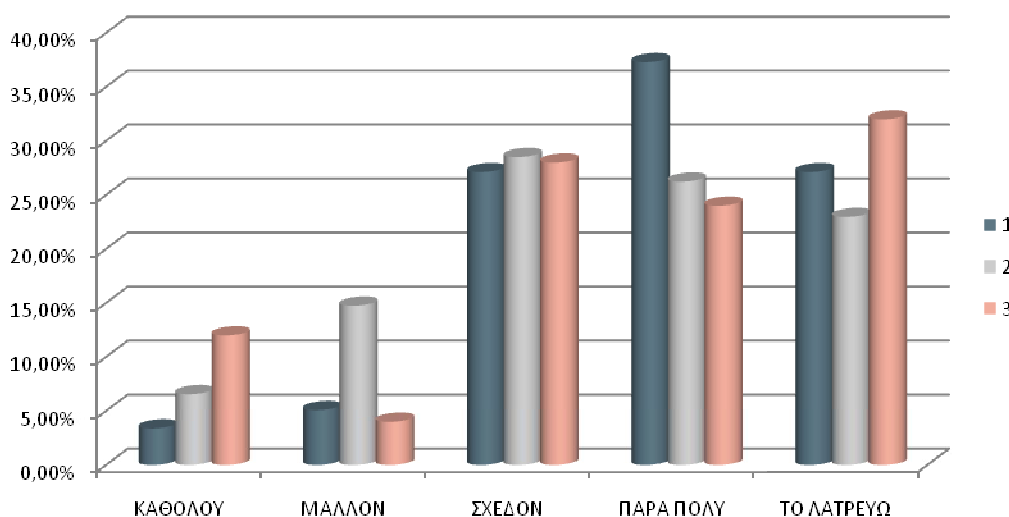

Σχήμα 48: Κατανομή των 45 ατόμων που δείχνει το χώρο όπου οι ερωτηθέντες πραγματοποιούν τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης.

Το 67,8% των εφήβων με νοητική υστέρηση πραγματοποιεί τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης στο σπίτι, το 1,69% σε συγγενικό σπίτι, το 10,1% στη γειτονιά, το 18,64% στην κοινότητα και το 1,69% εκτός κοινότητας. Το 62,3% των «φυσιολογικών» εφήβων πραγματοποιεί τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης στο σπίτι, το 3,28% στη γειτονιά, το 16,39% στην κοινότητα και το 18% εκτός κοινότητας. Το 66% των παιδιών σχολικής ηλικίας πραγματοποιεί τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης στο σπίτι, το 4% σε συγγενικό σπίτι, το 12% στη γειτονιά, το 14% στο σχολείο, το 14% στην κοινότητα και το 4% εκτός κοινότητας.

ΠΟΣΟ ΤΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ					
	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΜΑΛΛΟΝ	ΣΧΕΔΟΝ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΤΟ ΛΑΤΡΕΥΩ	ΣΥΝΟΛΟ
1	3,39%	5,08%	27,12%	37,29%	27,12%	100%
2	6,56%	14,75%	28,51%	26,23%	22,96%	100%
3	12%	4%	28%	24%	32%	100%

Σχήμα 49: Κατανομή των 45 ατόμων που εκφράζει την αρέσκεια των ερωτηθέντων που πραγματοποιούν τις δραστηριότητες δουλειάς και την απασχόλησης.

Στο 3,39% των εφήβων με νοητική υστέρηση δεν άρεσε καθόλου να πραγματοποιεί τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης, στο 5,08% μάλλον άρεσε, στο 27,12% σχεδόν άρεσε, στο 37,29% άρεσε πάρα πολύ και το 27,12% το λατρεύουν. Στο 6,56% των «φυσιολογικών» εφήβων δεν άρεσε καθόλου να πραγματοποιεί τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης, στο 14,75% μάλλον άρεσε, στο 28,51% σχεδόν άρεσε, στο 26,23% άρεσε πάρα πολύ και το 22,96% το λατρεύουν. Στο 12% των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν άρεσε καθόλου να πραγματοποιεί τις δραστηριότητες δουλειάς και απασχόλησης, στο 4% μάλλον άρεσε, στο 28% σχεδόν άρεσε, στο 24% άρεσε πάρα πολύ και το 32% το λατρεύουν.

5.ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

PAC

Όπως έχουμε προαναφέρει η επιλογή των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου των παιδιών βασίζεται σε διάφορα κριτήρια, όπως η ηλικία, τα ενδιαφέροντα, η ιδιοσυγκρασία και οι βιολογικές ανάγκες τους. Παρόλα αυτά παρατηρείται ότι εάν και οι τρεις ομάδες είχαν τη δυνατότητα να πραγματοποιήσουν τις εξής κατηγορίες δραστηριοτήτων: δημιουργικές, φυσικές, κοινωνικές και δραστηριότητες δεξιοτήτων, θα τους άρεσε πάρα πολύ. Εδώ αποδεικνύεται η ανάγκη των εφήβων με νοητική υστέρηση για ανάπτυξη ικανοτήτων, δεξιοτήτων και αξιών οι οποίες πιθανό δεν αναπτύσσονται σε ικανοποιητικό βαθμό μέσα από τις δραστηριότητες του σχολείου. Επίσης διαφαίνεται η επιθυμία να αναπτύξουν καλές διαπροσωπικές σχέσεις, φιλίες, συνεργασία, υγιή ανταγωνισμό και κοινωνική συνείδηση.

Στη κατηγορία δραστηριοτήτων αυτοβελτίωσης παρατηρείται ότι η 1^η και η 3^η ομάδα συμπίπτουν ως προς την προτίμηση, συγκεκριμένα θα τους άρεσε πάρα πολύ να τις εκτελούν. Ενώ στη 2^η ομάδα δεν θα άρεσε καθόλου να τις πραγματοποιεί. Ο ελεύθερος χρόνος των εφήβων είναι πολύ περιορισμένος και παραφορτώνονται με εξωσχολικές δραστηριότητες, με αποτέλεσμα να τον στερούνται. Για το λόγο αυτό όταν έχουν ελεύθερο χρόνο προτιμούν περισσότερο δραστηριότητες ψυχαγωγίας και διασκέδασης.

CAPE

Όσον αφορά τα χόμπι, τις χειροτεχνίες και τα παιχνίδια παρατηρείται ότι και στις τρεις ομάδες το μεγαλύτερο ποσοστό πραγματοποιεί αυτές τις δραστηριότητες. Οι έφηβοι με νοητική υστέρηση και οι «φυσιολογικοί» σχεδόν συμπίπτουν ως προς τη πραγματοποίηση και την αρέσκεια αυτών των δραστηριοτήτων, ενώ μεγάλη απόκλιση εμφανίζεται σε σύγκριση με τα παιδιά σχολικής ηλικίας, εφόσον αυτές οι δραστηριότητες αποτελούν κύρια στοιχεία του ενδιαφέροντος των παιδιών σχολικής ηλικίας. Παρατηρούμε ότι, οι έφηβοι με νοητική υστέρηση και τα παιδιά σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν αυτές τις δραστηριότητες μία φορά την εβδομάδα, ενώ οι «φυσιολογικοί» έφηβοι μία φορά το μήνα, αυτό δικαιολογείται αφού οι «φυσιολογικοί» έφηβοι έχουν περισσότερες εξωσχολικές υποχρεώσεις. Η πλειοψηφία των τριών ομάδων εκτελεί αυτές τις δραστηριότητες μόνοι τους και στο σπίτι, δικαιολογημένα, γιατί εκ των πραγμάτων είναι ατομικές δραστηριότητες και η πραγματοποίησή τους δεν ευνοείται εκτός κατοικίας.

Οι περισσότεροι έφηβοι με νοητική υστέρηση συμμετέχουν στις κοινωνικές δραστηριότητες αλλά με μικρότερη συχνότητα σε σχέση με τους «φυσιολογικούς», γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την βιβλιογραφία. Ενώ το ποσοστό των εφήβων με νοητική υστέρηση που συμμετέχει σε αυτές τις δραστηριότητες είναι μεγαλύτερο από το ποσοστό των παιδιών σχολικής ηλικίας, η συχνότητα εκτέλεσης τους είναι πιο σπάνια λόγω των περιορισμένων ευκαιριών συμμετοχής. Και οι τρεις ομάδες απολαμβάνουν τις κοινωνικές δραστηριότητες μαζί με τους φίλους τους, όμως μεγάλη απόκλιση εμφανίζεται μεταξύ των εφήβων με νοητική υστέρηση και των «φυσιολογικών». Από αυτό διακρίνουμε την ανάγκη των εφήβων με νοητική υστέρηση να δημιουργούν και αυτοί διαπροσωπικές σχέσεις, ακόμη κι αν αυτό είναι δύσκολο. Παρατηρούμαι ότι τα περισσότερα παιδιά σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τις παραπάνω δραστηριότητες στη γειτονιά, ενώ μεγαλώνοντας και φτάνοντας στην εφηβική ηλικία διευρύνουν την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων αυτών στην κοινότητα τους. Ωστόσο οι έφηβοι με νοητική υστέρηση λόγω της περιορισμένης ελευθερίας τους τις πραγματοποιούν στο σπίτι. Παρατηρείται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό και των τριών ομάδων λατρεύει να εκτελεί τις κοινωνικές δραστηριότητες, χωρίς να εμφανίζεται μεγάλη απόκλιση μεταξύ τους.

Η κατηγορία της ήρεμης ψυχαγωγίας περιλαμβάνει δραστηριότητες που αφορούν περισσότερο τα παιδιά σχολικής ηλικίας, αυτό αποδεικνύεται και από τα αποτελέσματα της έρευνας μας, που δείχνει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών τις πραγματοποιεί με μεγαλύτερη συχνότητα και αρέσκεια, σε σύγκριση με τους έφηβους «φυσιολογικούς» και μη. Επόμενο είναι αυτό το είδος των δραστηριοτήτων να πραγματοποιείται στο σπίτι, όπως φαίνεται και από τα ευρήματα της έρευνας. Επιπλέον δεν παρατηρούνται αξιοσημείωτες αποκλίσεις μεταξύ των τριών ομάδων. Ωστόσο διαφορές βλέπουμε ότι υπάρχουν ως προς τα άτομα με τα οποία εκτελούν τις δραστηριότητες.

Μετά τα πάσης φύσεως φροντιστήρια τα οργανωμένα σπορ, και γενικά ο αθλητισμός, έρχονται πρώτα σύμφωνα με έρευνα. Γι' αυτό το μεγαλύτερο ποσοστό και των τριών ομάδων τις πραγματοποιεί και μάλιστα με την ίδια συχνότητα (δύο-τρεις φορές την εβδομάδα). Για ακόμη μία φορά βλέπουμε ότι τα περισσότερα παιδιά σχολικής ηλικίας πραγματοποιούν τις παραπάνω δραστηριότητες στη γειτονιά, ενώ μεγαλώνοντας και φτάνοντας στην εφηβική ηλικία διευρύνουν την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων αυτών στην κοινότητα τους. Ωστόσο οι έφηβοι με νοητική υστέρηση λόγω της περιορισμένης ελευθερίας τους τις πραγματοποιούν στο σχολείο.

Και οι τρεις ομάδες εκτελούν τα οργανωμένα σπορ μαζί με φίλους τους, γι' αυτό και τους αρέσει πάρα πολύ.

Σύμφωνα με προϋπάρχουσα έρευνα οι δραστηριότητες βασισμένες στην εμπειρία έρχονται τελευταίες στη σειρά πραγματοποίησης των «φυσιολογικών» παιδιών, αυτό φαίνεται και από την δική μας έρευνα, όπου οι περισσότεροι έφηβοι και παιδιά δεν τις πραγματοποιούν. Αντίθετα το μεγαλύτερο ποσοστό των εφήβων με νοητική υστέρηση τις εκτελεί, και μάλιστα πιο συχνά, λόγω ότι αυτό το είδος δραστηριοτήτων αποτελεί ένα μέρος της εκπαίδευσης τους. Άρα είναι φυσικό ότι τις πραγματοποιούν στο χώρο του σχολείου μαζί με αρμόδιους ειδικούς. Σημασία έχει ότι όσοι συμμετέχουν και από τις τρεις ομάδες σε αυτές τις δραστηριότητες τις απολαμβάνουν πάρα πολύ έως τις λατρεύουν.

Σε μία κατηγορία όπως είναι οι ομάδες και οι οργανισμοί, είναι οι περισσότεροι έφηβοι με νοητική υστέρηση συμμετέχουν σε αυτές, σε αντίθεση με τους περισσότερους «φυσιολογικούς» έφηβους και παιδιά που δεν συμμετέχουν τόσο συχνά. Ωστόσο η 1^η ομάδα συμμετέχει σε αυτές τις δραστηριότητες με την οικογένεια τους στο οικείο περιβάλλον τους, δηλαδή σε συγγενικά σπίτια και το απολαμβάνουν πάρα πολύ. Ενώ όσοι από τους έφηβους και τα παιδιά σχολικής ηλικίας με «φυσιολογική» νοημοσύνη τις πραγματοποιούν με φίλους, στη γειτονιά και η ευχαρίστηση τους είναι περιορισμένη. Αυτό επιβεβαιώνει ότι οι έφηβοι με νοητική υστέρηση έχουν μικρή αλληλεπίδραση και περιορισμένες σχέσεις με τις ομάδες των συνομηλίκων τους.

Οι έφηβοι με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα παιδιά σχολικής ηλικίας τις δραστηριότητες της κατηγορίας φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας, διότι περιέχει δραστηριότητες οι οποίες αποτελούν μέρος των εκπαιδευτικών τους δραστηριοτήτων. Σε αντίθεση με τους «φυσιολογικούς» έφηβους, όπου το μεγαλύτερο ποσοστό δεν τις πραγματοποιεί. Γι' αυτό παρατηρείται ότι οι έφηβοι με νοητική υστέρηση τις πραγματοποιούν στο σχολείο, ενώ οι «φυσιολογικοί» στην κοινότητα και τα παιδιά στη γειτονιά. Εκ των αποτελεσμάτων της έρευνας μας, και οι τρεις ομάδες πραγματοποιούν τις συγκεκριμένες δραστηριότητες με την ίδια συχνότητα, δύο με τρεις φορές την εβδομάδα, με την συντροφιά φίλων και λατρεύουν την εκτέλεση τους. Το γεγονός ότι οι έφηβοι με νοητική υστέρηση πραγματοποιούν αυτές τις δραστηριότητες με τους φίλους, δηλώνει την ευκαιρία που τους δίνει το σχολείο να αναπτύσσουν διαπροσωπικές σχέσεις.

Η κατηγορία διασκέδασης και εκπαίδευσης, είναι μία πολύ ενδιαφέρουσα κατηγορία, αυτό αποδεικνύεται και από τα αποτελέσματα της έρευνας, όπου το μεγαλύτερο ποσοστό και των τριών ομάδων τις πραγματοποιεί και μάλιστα καθημερινά με μεγάλη αρέσκεια, χωρίς την ύπαρξη σημαντικών αποκλίσεων. Οι περισσότερες δραστηριότητες αυτής της κατηγορίας είναι ατομικές και για την πραγματοποίησή τους ευνοείται συνήθως ο χώρος του σπιτιού, όπως φαίνεται και από τις απαντήσεις που μας δόθηκαν.

Οι δραστηριότητες που αφορούν την δουλειά και απασχόληση, είναι καθημερινές υποχρεώσεις που κάθε παιδί έχει τη δυνατότητα να πραγματοποιεί εντός της κατοικίας, αλλά περισσότερο τα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας. Αυτό παρατηρείται και από την έρευνά μας, όπου το μεγαλύτερο ποσοστό των εφήβων «φυσιολογικών» και μη τις πραγματοποιεί καθημερινά, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών σχολικής ηλικίας δεν τις πραγματοποιεί ούτε με την ίδια συχνότητα (μία φορά την εβδομάδα). Επιπλέον οι έφηβοι με νοητική υστέρηση και τα παιδιά σχολικής ηλικίας τις πραγματοποιούν μαζί με την οικογένεια τους, ενώ οι «φυσιολογικοί» έφηβοι μόνοι τους. Αυτό δηλώνει ότι οι έφηβοι με «φυσιολογική» νοημοσύνη είναι πιο ανεξάρτητοι με βουλευτική και καθολική αυτονομία από τους έφηβους με νοητική υστέρηση. Όσον αφορά την αρέσκεια η 1^η και η 3^η ομάδα απολαμβάνουν την πραγματοποίηση αυτών των δραστηριοτήτων, αντιθέτως στη 2^η ομάδα δεν αρέσει και τόσο. Αυτό είναι λογικό εφόσον η εφηβεία είναι μία περίοδος «έκρηξης» όπου δεν τους αρέσει να αναλαμβάνουν ευθύνες και υποχρεώσεις, ιδιαίτερα στο χώρο της κατοικίας τους.

6. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Σύμφωνα με την βιβλιογραφία μας, η αναπτυξιακή πορεία, βιολογική και γνωστική, των εφήβων με νοητική υστέρηση ακολουθεί τα ίδια φυσιολογικά στάδια ανάπτυξης αλλά με αργότερο ρυθμό. Ο λόγος ο οποίος μας ώθησε στην διεξαγωγή της ερευνάς μας, είναι η διερεύνηση του τομέα της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης, δηλαδή αν ακολουθεί την ίδια πορεία με την βιολογική και γνωστική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα κατά πόσο η προτίμηση, η συμμετοχή και η ευχαρίστηση των εφήβων με νοητική υστέρηση συγκλίνει με των «φυσιολογικών» ή με των παιδιών σχολικής ηλικίας.

Τα συμπεράσματα της έρευνας μας είναι ενθαρρυντικά. Η προτίμηση, η συμμετοχή και η ευχαρίστηση των εφήβων με νοητική υστέρηση κλίνουν προς των «φυσιολογικών» και όχι προς των παιδιών σχολικής ηλικίας, όπως αναμέναμε. Εμφανίζουν μεγάλη αρέσκεια ως προς την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων, καθώς και η επιλογή των περισσότερων δραστηριοτήτων είναι ανάλογη της χρονολογικής τους ηλικίας, συγκεκριμένα δεν πραγματοποιούν δραστηριότητες που αφορούν παιδιά σχολικής ηλικίας, όπως χόμπι, χειροτεχνίες και παιχνίδια. Επίσης διακρίνεται η ανάγκη δημιουργίας διαπροσωπικών σχέσεων, ακόμη κι αν αυτό καθίσταται με δυσκολία. Τέλος είναι εμφανής η καθοριστική σημασία που διαδραματίζει το σχολείο στην καθημερινότητα τους.

Όσον αφορά το 1^ο ερωτηματολόγιο, PAC, είναι φανερή η επιθυμία αυτών των παιδιών να πραγματοποιήσουν πλήθος δραστηριοτήτων, ακόμα και αυτών που δεν έχουν την δυνατότητα να εκτελέσουν. Αυτό αποδεικνύει αφενός ότι τα παιδιά έχουν κλίσεις και ενδιαφέροντα τα οποία κάτω από ευνοϊκότερες συνθήκες θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν, και αφετέρου η επιλογή των δραστηριοτήτων κατά τον ελεύθερο χρόνο γίνεται με βάση το σχολικό πρόγραμμα, την πίεση (άμεση και έμμεση) που ασκείται από το σχολείο και την οικογένεια τους. Επομένως για την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, απαραίτητη δεν είναι μόνο η επιθυμία τους, αλλά η συμπαράσταση και η σωστή καθοδήγηση από το σχολικό, οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Στο 2^ο ερωτηματολόγιο, CAPE, στις κατηγορίες δραστηριοτήτων «ήρεμης ψυχαγωγίας» και «διασκέδασης και εκπαίδευσης» παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι έφηβοι με νοητική υστέρηση τις πραγματοποιούν. Εδώ ίσως εκφράζεται έμμεσα η

ανάγκη των εφήβων με νοητική υστέρηση για ξεκούραση και διασκέδαση κατά τον ελεύθερο τους χρόνο. Στο πλαίσιο του σχολείου υπάρχει προκαθορισμένο πρόγραμμα, το οποίο απαιτεί πνευματική «εγρήγορση» και πιθανόν να εκτελούν δραστηριότητες, οι οποίες δεν κεντρίζουν το ενδιαφέρον αυτών των παιδιών.

Στις παρακάτω τρεις κατηγορίες δραστηριοτήτων, «οργανωμένα σπορ», «βασισμένες στην εμπειρία» και «φυσικής ενεργής ψυχαγωγίας», παρατηρείται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αυτής της ομάδας εκτελεί τις παραπάνω δραστηριότητες στο σχολείο, γιατί αποτελούν μέρος της εκπαιδευτικού τους προγράμματος. Για την συλλογή του δείγματος των εφήβων με νοητική υστέρηση, παρευρεθήκαμε σε ειδικά σχολεία και κέντρα. Μετά την παρατήρηση μας μπορούμε να τονίσουμε την ιδιαίτερη χρησιμότητα αυτών. Τα εξοπλισμένα κτίρια και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα εξυπηρετούν τις ανάγκες των παιδιών για την εκτέλεση δραστηριοτήτων και την παροχή γνώσεων.

Οι έφηβοι περισσότερο από κάθε άλλη περίοδο της ζωής τους θέλουν να μοιράζονται με τους άλλους τα έντονα συναισθήματα, αμφιβολίες και προβλήματα. Ακόμη έχουν ανάγκη την παρέα και την αποδοχή των συνομηλίκων τους. Το ίδιο ισχύει και για τους περισσότερους έφηβους με νοητική υστέρηση, όπου σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας μας, πραγματοποιούν πλήθος δραστηριοτήτων με την παρέα φίλων τους, ιδιαίτερα στο πλαίσιο του σχολείου.

Οι "απαιτήσεις" των εφήβων με νοητική υστέρηση καθημερινά είναι τεράστιες και οι γονείς δεν τα διαπαιδαγωγούν όπως τους «φυσιολογικούς», γιατί υπάρχουν διαφορετικές ανάγκες και προτεραιότητες. Οι γονείς θα πρέπει να οπλιστούν με υπομονή και ηρεμία εφόσον η περίπτωση είναι ιδιαίτερη, με συνεχή φροντίδα και επιστασία, ώστε να κάνουν το παιδί να νιώθει ασφαλές. Οι ιδιαιτερότητες τους δυσκολεύουν σε σημαντικό βαθμό την επαφή τους με τον κοινωνικό χώρο, και αυτό αντανακλάται στη διαδικασία της σκέψης τους και στην παρεμπόδιση της εξέλιξης των γνωστικών δραστηριοτήτων. Γι αυτό η σωστή αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου δεν πρέπει για τους γονείς να αποτελεί πολυτέλεια αλλά αναγκαιότητα, καθώς μέσω αυτού ο έφηβος με νοητική υστέρηση μπορεί να αξιοποιεί τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντα του, να ψυχαγωγηθεί, να εμπλουτίσει τις γνώσεις του, να του δοθούν δυνατότητες καλύτερης κοινωνικοποίησης και να αναπτύξει έτσι την εσωτερική γαλήνη, ισορροπία και πληρότητα.

Εκτός από το βασικό μας ρόλο ως λογοθεραπευτές, δηλαδή την έγκαιρη διάγνωση και θεραπευτική αντιμετώπιση της διαταραχής, είμαστε υποχρεωμένοι να

γνωρίζουμε την προσωπικότητα των ατόμων που ερχόμαστε σε επαφή, ειδικότερα των εφήβων με νοητική υστέρηση που από τη φύση τους είναι πιο «ιδιαιτέρα» άτομα. Επομένως θεωρείται σημαντικό να είμαστε ενήμεροι για τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις τους, για τη σωστή πληροφόρηση των γονέων και τη δημιουργία καλής σχέσης με τον θεραπευόμενο, την κατάλληλη αξιολόγηση και θεραπευτική παρέμβαση, καθώς και για την καλύτερη συνεργασία με τα μέλη της διεπιστημονικής ομάδας.

Ξεκινώντας με την αξιολόγηση του κάθε εφήβου με νοητική υστέρηση, το ιστορικό πρέπει να περιλαμβάνει ερωτήσεις που αφορούν τις ενδοοικογενειακές σχέσεις (αλληλεπιδράσεις, συμμετοχή και κοινές δραστηριότητες), το παιχνίδι και τις σχέσεις με συνομηλίκους. Η επιλογή του κατάλληλου υλικού για την διαγνωστική διαδικασία, θα πρέπει να γίνεται με κριτήριο την ηλικία, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του κάθε εφήβου ξεχωριστά. Επομένως η επίγνωση της συνολικής εικόνας των ενδιαφερόντων των εφήβων με νοητική υστέρηση πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για την αξιολόγηση αυτών των παιδιών, ώστε να γίνεται χρήση του κατάλληλου διαγνωστικού υλικού, αλλά και με τον κατάλληλο τρόπο.

Ένας επιπλέον λόγος που είναι απαραίτητη για τους λογοθεραπευτές η συνολική εικόνα των ενδιαφερόντων των συγκεκριμένων παιδιών, είναι η δημιουργία του προγράμματος παρέμβασης. Συγκεκριμένα ο καθορισμός των μακροπρόθεσμων και βραχυπρόθεσμων στόχων, ο οποίος πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες, αδυναμίες και προτιμήσεις του παιδιού και του περιβάλλοντος του.

Η επίγνωση για τα ενδιαφέροντα των εφήβων με νοητική υστέρηση, ακόμη συμβάλλει στην επιλογή του κατάλληλου υλικού κατά την θεραπευτική παρέμβαση. Η σωστή επιλογή του περιεχόμενου των δραστηριοτήτων κατά την θεραπεία, καθορίζεται και από αυτά, ώστε να διατηρηθεί το ενδιαφέρον του και να διαχειριστούμε κατάλληλα τον χρόνο της συνεδρίας.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας μας, τα ενδιαφέροντα των εφήβων με νοητική υστέρηση κλίνουν προς των «φυσιολογικών» και όχι προς των παιδιών σχολικής ηλικίας, γι' αυτό κρίνεται λογικό κατά τη διάρκεια των συνεδριών να προσεγγίζουμε τους εφήβους με νοητική υστέρηση με παιχνίδια και δραστηριότητες που θα χρησιμοποιούσαμε και στους «φυσιολογικούς» έφηβους και όχι με παιχνίδια που θα χρησιμοποιούσαμε στα μικρά παιδιά. Για παράδειγμα, για την ενίσχυση της μνήμης, οπου χρησιμοποιείται οπτικό υλικό και πιθανών κάποιο παιχνίδι τύπου

«memo», σε ένα παιδί σχολικής ηλικίας θα χρησιμοποιήσουμε με θέμα τα cartoon, ενώ στους έφηβους με νοητική υστέρηση μπορούμε να επιλέξουμε ένα θέμα το οποίο ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα τους, όπως τα σπορ.

Για ένα καλό αποτέλεσμα στο λόγο του παιδιού έχει μεγάλη σημασία η σωστή συμπεριφορά όλων μας. Γι' αυτό κάθε επιθυμητή συμπεριφορά κατά την διάρκεια των συνεδριών πρέπει ανταμείβεται. Η ενίσχυση θα οδηγήσει επιθυμητό αποτέλεσμα. Το είδος ενίσχυσης που θα χρησιμοποιήσουμε πρέπει να είναι κατάλληλο της ηλικίας και των ενδιαφερόντων του θεραπευόμενου για να είναι αποτελεσματικό.

Ανάλογα με την συμμετοχή στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου του, μπορούμε να κρίνουμε εάν ένας έφηβος με νοητική υστέρηση μπορεί να ενταχθεί και να ωφεληθεί από μια ομαδική θεραπεία. Για το λόγο αυτό, εάν ένας έφηβος με νοητική υστέρηση είναι ιδιαίτερα κοινωνικός και συνεργάσιμος, μπορούμε να προτείνουμε ομαδική θεραπεία. Έτσι θα μεγιστοποιηθούν τα αποτελέσματα της ατομικής θεραπείας και θα αυξηθούν η κοινωνική αλληλεπίδραση και οι κοινωνικές δεξιότητες του.

Παιδιά με νοητική υστέρηση συνήθως παρακολουθούνται από μία ομάδα ειδικών θεραπειών, την λεγόμενη διεπιστημονική ομάδα, στην οποία συμμετέχουν και οι λογοθεραπευτές. Συνεπώς η γνώση των ενδιαφερόντων των εφήβων με νοητική υστέρηση, θα ωφελούσε όλα τα μέλη της για τη καλύτερη συνεργασία και αποτελεσματικότερη θεραπευτική προσέγγιση.

7.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι η επιλογή των περισσότερων δραστηριοτήτων των εφήβων με νοητική υστέρηση είναι ανάλογη της χρονολογικής τους ηλικίας και δεν συμμετέχουν σε δραστηριότητες που αφορούν παιδιά μικρότερης ηλικίας.

Επιπλέον οι έφηβοι με νοητική υστέρηση εκδηλώνουν την ανάγκη δημιουργίας διαπροσωπικών σχέσεων. Αυτοί, όπως οι «φυσιολογικοί» έφηβοι έχουν το δικαίωμα μέσα από τις διαπροσωπικές τους σχέσεις να αναπτύξουν φιλίες και συναισθηματικές σχέσεις. Ωστόσο παρατηρείται ότι έχουν μικρή αλληλεπίδραση και περιορισμένες σχέσεις με τους συνομηλίκους τους, οι οποίες οριοθετούνται στο χώρο του σχολείου.

Από την ερευνά μας διαφαίνεται η καθοριστική σημασία που διαδραματίζει το σχολείο στην καθημερινότητα αυτών των παιδιών. Οι επισκέψεις με τη συνοδεία των δασκάλων σε μουσεία, θέατρα, σινεμά και δημόσια κτήρια αποφεύγονται. Ωστόσο τα ειδικά σχολεία και κέντρα παρέχουν τη δυνατότητα σε αυτά τα παιδιά να πραγματοποιούν πλήθος δραστηριοτήτων, που δεν μπορούν να τις εκτελέσουν σε άλλα περιβάλλοντα.

Είναι φανερό ότι οι έφηβοι με νοητική υστέρηση απολαμβάνουν την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων. Αυτό διακρίνεται από την επιθυμία τους να εκτελέσουν πλήθος δραστηριοτήτων ακόμη και αυτών που δεν έχουν τη δυνατότητα, λόγω των περιορισμένων ικανοτήτων τους.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα στοιχεία συλλέχθηκαν με προσωπική συνέντευξη από τους ίδιους τους έφηβους με νοητική υστέρηση και όχι σε συνεργασία με τους γονείς, δεν γνωρίζουμε κατά πόσο τα αποτελέσματα είναι αληθή. Ελπίζουμε όμως η έρευνά μας να αποτελέσει πηγή προβληματισμών που θα οδηγήσουν στο μέλλον στην έναρξη ερευνών, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση και στην άποψη των γονιών, για την εξαγωγή συμπερασμάτων και γενικεύσεων.

8.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ø Βασιλείου Γ. Ε. (1998). Τα εκπαιδεύσιμα νοητικά καθυστερημένα παιδιά και έφηβοι. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Ø Δοξιάδη Α.- Ζαχαροπούλου Ε. (1985). Έφηβοι και οικογένεια. Εκδόσεις Εστία.
- Ø Κακούρος Ε.- Μανιαδάκη Κ. (2006). Ψυχολογία Παιδιών και Εφήβων (Αναπτυξιακή Προσέγγιση). Αθήνα: Εκδόσεις Τυποθήτω.
- Ø Κουρκούτας Ηλίας Ε. (2001). Η ψυχολογία των εφήβων. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Ø Michael Cole & Sheila R. Cole (2001). Η ανάπτυξη των παιδιών. Τόμος Β΄. Αθήνα: Εκδόσεις Τυποθήτω.
- Ø Michael Cole & Sheila R. Cole (2001). Η ανάπτυξη των εφήβων. Τόμος Γ΄. Αθήνα: Εκδόσεις Τυποθήτω.
- Ø Ουάντσγουερθ, Μ.Γ. (2001). Η θεωρία του Ζαν Πιαζέ για τη γνωστική και τη συναισθηματική ανάπτυξη. Τα θεμέλια του κονστρουκτιβισμού: Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Ø Πολυχρονοπούλου Σταυρούλα (2004). Παιδιά και έφηβοι με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και δυνατότητες. Αθήνα: Εκδόσεις ΑΤΡΑΠΟΣ.
- Ø Παρασκευόπουλος Ιωάννης Ν. (1885). Εξελικτική ψυχολογία. Τόμος 3. Αθήνα
- Ø Παρασκευόπουλος Ιωάννης Ν. (1885). Εξελικτική ψυχολογία. Τόμος 4. Αθήνα

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ø Canchild. Ανάκτηση από: www.canchild.ca.gr
- Ø Δερέκα Μαρία. Πρόγραμμα κοινωνικών δεξιοτήτων σε μαθητές με νοητική υστέρηση. Ανάκτηση από:
<http://ipeir.pde.sch.gr/educonf/2/15AtomaMeldikesAnages/thereka/thereka.pdf>
- Ø e- paideia.net. Ανάκτηση από:
<http://www.e-paideia.net/Reviews/review.asp?IngReviewID=28705>
- Ø Κομνηνός Δημήτρης Γ.. Παιδί και ελεύθερος χρόνος. Ανάκτηση από:
<http://www.pedia.gr/corner/elefth-xronos.htm>

- Ø Κουτελιέρη- Μαυράκη Χρυσούλα. Ανάκτηση από:
<http://www.baby.gr/index.cfm/doc/49/cat/29>
- Ø Νέλλας Ηλίας. Ο ελεύθερος χρόνος των παιδιών και εφήβων. Ανάκτηση από:
<http://www.ka-parentsassociation.gr/section.php?s=3&topic=5&id=484>
- Ø Raymond Lemay. Social Role Valorization Insights Into the Social Integration Conundrum. *Mental Retardation*: Vol. 44, No. 1, pp. 1–12. Ανάκτηση από:
[http://aaid.allenpress.com/aamronline/?request=get-abstract&doi=10.1352%2F0047-6765\(2006\)44%5B1:SRVIT%5D2.0.CO%3B2](http://aaid.allenpress.com/aamronline/?request=get-abstract&doi=10.1352%2F0047-6765(2006)44%5B1:SRVIT%5D2.0.CO%3B2)
- Ø Σαμαρά Έλλη. Έφηβοι με νοητική υστέρηση και το διακαιωμά τους στη ερωτική ζωή. Ανάκτηση από:
<http://www.vimatizo.gr/neoi%20erotiki%20zoi.htm>
- Ø Τσαούση Ασπασία (3 Μαρτίου 2006). Κοινωνικοποίηση. Ανάκτηση από:
<http://www.phs.uoa.gr/~ahatzis/SGH01.pdf>
- Ø Τσαφταρίδης Διονύσης. Ο ελεύθερος χρόνος των παιδιών και των νέων, ο ρόλος του σχολείου και των γονέων. Ανάκτηση από:
<http://www.platon.gr/arthro7.htm>

